

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XIV-то обикновено Народно събрание.

Трета редовна сесия.

LI заседание, понеделникъ, 20 декемврий 1910 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. Н. Гимиджийски, въ 2 ч. 20 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателствуващъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Засѣданието се отваря.

Моля г. секретаря да провѣри отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь Г. Копринаровъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Константинъ Батоловъ, Гавриилъ Гроздановъ, Йонко Гунчевъ, Василъ Димчевъ, Владимиръ Дяковичъ, д-ръ Георги Калинковъ, Александъръ Каназирски, Христо Конкилевъ, Димитъръ Константиновъ, Теньо Константиновъ, Димитъръ Маноиловъ, Василъ Мантовъ, Илия Марковски, Георги Палашевъ, Стефанъ Паприковъ, Недко Пеневъ, д-ръ Стефанъ Поповъ, Драганъ Поповъ, Никола Поповъ, Георги Радойковъ, Стефанъ Родевъ, Иванъ Саллабашевъ, Стефанъ Стефановъ и Теодоръ Теодоровъ)

Прѣдседателствуващъ Н. Гимиджийски: Отсъствуватъ 25 народни прѣдставители; има налице нужното число, за да се състои засѣданието законно.

Пристъпваме къмъ дневния редъ — разглеждане на предложението на Шуменския народенъ прѣдставителъ г. А. Краевъ за прѣдаване на сѣдъ нѣкои отъ министритѣ на бившия кабинетъ Петровъ, Петковъ и Гудевъ и изслушване обясненията на визиранитѣ въ предложението бивши министри.

Има думата г. Димитъръ Каранешевъ.

Д. Каранешевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ, който ни занимава, е единъ отъ рѣдкитѣ и отъ първостепенно значение, и затова азъ смѣтамъ, че ние, народното прѣдставителство, трѣбва да се отнесемъ къмъ него съ свършено голѣма сериозностъ, и при това като го обсъдимъ по съвѣстъ и по нашето обективно разбиране, да се произнесемъ безъ да допуснемъ мѣсто за каквито и да е сантименталности. Въпросътъ интересува не само насъ, народното прѣдставителство, тукъ, въ свещената ограда, но и цѣлото българско мислящо общество, и ето защо по такъвъ въпросъ отъ първостепенно за държавата значение мѣсто за сантименталности нѣма, а има мѣсто за изпъкване на истинната наявѣ, отнасянето къмъ нея сериозно, и само въ нейното име и по чиста съвѣстъ ние трѣбва да се произнесемъ.

Азъ съжалявамъ, че врѣмето е тъй напрѣдвало и е тъй цѣнно за почитаемото народно прѣдставителство, а сѣщо и за мене самия, та не ще имамъ възможностъ да се спра по-обширно на всички ония въпроси, които азъ смѣтамъ, по моето скромно разбиране, че е необходимо да се засегнатъ и да се произнесемъ по тѣхъ. Желанието на всички ни, изнурени отъ продължителни ежедневни засѣдания, е часъ по-скоро ние да си отпочинемъ, защото на насъ не достигатъ и физически сили да работимъ тъй упорно, тъй дълго врѣме. Ето защо азъ, като схващамъ настроението и желанието на почитаемото народно прѣдставителство, въпрѣки моето желание, ще се стремя да бъда свършено кратъкъ. Ще засегна накратко само нѣколко въпроса, за да ги релевирамъ прѣдъ народното прѣдставителство, като смѣтамъ да пропусна даже другата материя, по която азъ имамъ всичкото желание да изкажа по-обширно, по-аргументирано моето скромно мнѣние.

Тукъ при обсъждане предложението на почитаемия шуменски народенъ прѣдставителъ г. Краевъ, което е внесено за възбуждане сѣдебно прѣслѣждане противъ нѣкои отъ министритѣ на бившия режимъ, намъ прѣдстои да опѣнимъ всички онѣзи факти, които сѣ засегнати въ това предложение, и всички ония дѣяния на бившето правителство, които сѣ изнесени въ обширния докладъ на парламентарната изпитателна комисия, назначена въ миналата редовна сесия на XIV-то обикновено Народно събрание. Нѣкои отъ членоветѣ на бившето правителство, именно прѣдседателътъ на бившия кабинетъ г. Рачо Петровъ и тогавашниятъ министъръ на правосѣдието, а послѣ на търговията и земледѣлието, г. д-ръ Геннадиевъ, засегнаха нѣкои въпроси, които сѣ отъ първостепенна важностъ за разбирането на онѣзи норми, които сѣ легнали въ основата на нашата конституция, на нашия основенъ законъ — норми, които иматъ сѣщевременно значение за личнитѣ права на гражданитѣ, които сѣ гарантирани въ тѣхъ. А една отъ тѣзи норми е именно чл. 47 отъ основния законъ, така сѣщо и чл. чл. 43, 48 и 49, където се третира една материя отъ първостепенна важностъ, въ която материя се засѣга министерската отговорност. Нашата държава — безъ да се впускамъ, казахъ, въ дълги разсѣждения, ще кажа съ една дума — е прѣдста-

временно-парламентарна по формата на своето управление. Същественият смисъл на парламентарното управление е министерската отговорност. Нѣма ли министерска отговорност, не може да има парламентарно управление: то е душата, то е кръвта на парламентарното управление — именно министерската отговорност изразена въ чл. 153 отъ нашата конституция: министрите отговарятъ съвкупно прѣдъ Народното събрание както политически, така сѣщо и углавно, и граждански. Когато се третираше въпросътъ по чл. 47, г. д-ръ Геннадиевъ и г. Рачо Петровъ се впуснаха да правятъ научна екскурзия въ схващането на различните теории по законодателствуването извън основния законъ, и когато засегнаха тази материя, изказаха мисли, които, ако прослѣдимъ докрай, ако развиемъ тази теория и извадимъ всичкитъ послѣдници отъ нея до край, ще стигнемъ до абсурдъ, или пъкъ до анархия. Азъ щѣхъ да поддържамъ противното разбиране, което, смѣтамъ, по моему скромно схващане, е и държавническо разбиране, и разбиране въ хармония съ онѣзи принципи, които сѣ легнали въ основата на нашата конституция; но, казахъ, съжалявамъ, че не разполагамъ съ дълго врѣме, и затуй азъ ще спомена накратко, като смѣтамъ, че въ единъ слѣдующъ случай, евентуално, ако той ми се удаде, когато ще вземемъ второ рѣшение, тогава ще изкажа и моему разбиране по тоя въпросъ, защото, казахъ, въпросътъ е отъ първостепенна важностъ, той не може да се изчерпи съ мнѣнието на едного, той не може да се изчерпи само когато говорятъ единъ или двама по него. Трѣбва да се изслушатъ повече души, защото се касае до установяването на една конституционна юриспруденция, на едно разбиране на нашия основенъ законъ и на вършени работи, които сѣ въ хармония съ този законъ.

Е добръ, г. г. народни прѣдставители, принципътъ за отговорността на министрите, казахъ, огражда свободитъ на гражданитъ, които така ясно и смѣло се пронозираха още въ врѣмето на френската революция въ XVIII вѣкъ и сѣ гарантирани въ прѣдставително-парламентарнитъ страни чрезъ министерската отговорност. Министерската отговорност е залогътъ, че правдинитъ на гражданитъ нѣма да бѣдатъ нарушени, или ако тѣ бѣдатъ мимо законитъ нарушени, ще отговарятъ за това тѣзи, които сѣ ги нарушили. И споредъ нашата конституция, законодателната властъ, която съставлява една частца отъ народния суверенитетъ, която упражнява само една частъ отъ този суверенитетъ, е строго разграничена отъ другитъ двѣ власти — отъ изпълнителната и сѣдебната; но тѣзи три власти, които сѣ нераздѣлни части на народния суверенитетъ, който се проявява или въ законодателствуването, или въ администрирането, въ управлението на страната, въ наблюдението, или пъкъ въ прилагането на законитъ — тѣзи три власти не сѣ тѣй раздѣлени, та да сѣ неприятелски поставени една спрѣмо друга. Тѣ трѣбва да се допълватъ, тѣ трѣбва, за благо на народа, да вървятъ въ пълна хармония, да нѣма никакво засѣгане атрибутитъ на едната съ атрибутитъ на другата. И законодателната властъ, която, споредъ нашата конституция, е повѣрена въ рѣшитѣ на народното прѣдставителство, като изразъ на колективната воля на българскитъ граждани, е дадена само на народното прѣдставителство и никому другиму. Само народното прѣдставителство, въ името на опази върховна властъ, дадена нему отъ народа, въ който прѣбивава и отъ който произхожда тази властъ, може да законополага, само народното прѣдставителство може да създава норми, законоположения по реда, прѣдвидѣнъ въ самата конституция, които да бѣдатъ задължителни за българското гражданство. Извънъ народното прѣдставителство, никакви законоположения не могатъ да се съ-

здаватъ. Има едно изключение, и то е само единичко, а именно изключението, прѣдвидѣно въ чл. 47 отъ конституцията; по него изключение, и изпълнителната властъ може, когато се намѣри при извѣстни условия, които сѣ точно, стриктно опрѣдѣлени въ този членъ на конституцията, да законополага, т. е. да създаде норми, наредби или разпорѣждания — споредъ както дословно е казано въ конституцията — имѣющи сила на законъ. Но въ този нашъ чл. 47, който отговаря на първата половина на чл. 56 отъ сръбската конституция, отдѣто е заетъ — а нашиятъ чл. 48 е втората алинея на сръбския чл. 56, който пъкъ е взетъ отъ чл. 66 на пруската конституция — въ този чл. 47 на нашата конституция има нѣщо, което нѣма въ сръбския членъ. Въ сръбската конституция е казано, че изпълнителната властъ може да дава наредби и разпорѣждания, когато Народното събрание не е въ сесия, когато не е свикано да засѣдава, а въ нашата конституция има турено още едно условие: и то само ако Народното събрание не може да бѣде свикано, ако има спѣнки за неговото събиране — тукъ думата „свикано“ е употребена вмѣсто думата „да се събере“. Липсва ли този елементъ, именно ако външна или вътрѣшна опасностъ е налице, а пъкъ Народното събрание може да се свика, нѣма физически спѣнки, прѣпятствия, които да правятъ невъзможно неговото свикване, въ такъвъ случай изпълнителната властъ не може да издава никакви наредби, никакви разпорѣждания, които да иматъ сила на законъ, съ условие, че ще ги внесе още въ първата слѣдъ това сесия; не може, защото е казано: „Само ако Народното събрание не може да бѣде събрано“, а за да не може да бѣде събрано, трѣбва да има физически прѣпятствия, които да поставятъ народното прѣдставителство въ невъзможностъ да бѣде събрано въ София, за да засѣдава Народното събрание. Ако има морь, наводнение, прѣкъсване на съобщенията, или прѣпятствия, които сѣ непрѣодолими отъ човѣка — само въ такъвъ случай може.

Е, питамъ се азъ сега набързо: когато ние има да разглеждаме въпроса за отмѣненето на закона за чиновничѣтъ и въпроса за закриването на Университета, имало ли е тѣзи условия, които сѣ алегирали въ чл. 47 отъ конституцията, за да даватъ право на кабинета на г. Рача Петровъ да суспендира единъ законъ, който е редовно приетъ и гласуванъ отъ Народното събрание? Казвамъ, отговорътъ е краткъ. Нѣмало е тѣзи условия, които изисква чл. 47. Имаше Народно събрание, никакви физически прѣпятствия нѣмаше, нѣмаше никакви причини, нито външни, нито вътрѣшни, които да каратъ прѣдставителитъ на изпълнителната властъ да издаватъ такива административни разпорѣдби. Но даже ако допуснемъ, че дѣйствително е имало външни причини, че е билъ налице единъ отъ изискванитъ елементи, за да може изпълнителната властъ да издава наредби, които да иматъ сила на законъ, то пъкъ не е билъ налице другиятъ същественъ елементъ — Народното събрание да не би могло да се събере. Достатъчно бѣше да има правителството воля да не нарушава законитъ и да свика Народното събрание. Послѣдното не щѣше да бѣде по-малко патриотъ отъ правителството, и ако правителството му прѣдставѣше и обяснѣше, че този законъ има такива и такива недостатѣци, поставя въ невъзможностъ българското правителство да пази интереситъ на българския народъ, както то разбира, и помолѣше да бѣде отмѣненъ по законодателенъ редъ, азъ вѣрвамъ — и всѣки българинъ, който мисли здраво, вѣрва — че Народното събрание въ болшинството си, макаръ и настроено противъ тѣхъ политически, щѣше да гласува отмѣненето на този законъ. Но тѣ не направиха този опитъ; тѣ, напротивъ, създадоха наредби, които нарушиха конституцията. И главното, което има да подчертая въ отговоръ на г. Рача Петровъ, то е, че онѣзи причини,

които сж алегирани въ тѣхния докладъ и въ министерското постановление, сж съвършено други: законътъ има дефекти и пр. — за това, казахъ, при втори случай ще говоримъ — а послѣ, когато тѣ сж видѣли, че правятъ едно грубо нарушение на конституцията, при разискванията въ Народното събрание, изтъкватъ други причини — че имало външна опасност. Но това не ги оправдава, туй е едно грубо нарушение на конституцията. И г. Геннадиевъ, като говорѣше отъ тази трибуна и като ни излагаше своитѣ разбирания по теорията на конституционното право по раздѣлението на властитѣ и отговорността на министритѣ, ни прати въ Америка и каза: „Какво правите вие? Когато има едно Народно събрание, което е одобрило този указъ, приело го е за редовенъ, произнесло се е върху неговата сжщина, вие ни пращате прѣдъ единъ сждъ да се произнася върху този законъ, гласуванъ вече редовно, и одобренъ съ указъ. Ние вече имаме гласуването на Народното събрание, слѣдователно, то е станало законъ, и ако вие ни пращате за него прѣдъ сжда, вие смѣсвате сждебната съ законодателната властъ и тогазъ отивате въ теорията на американцитѣ. Тѣ сж усвоили теорията, че тамъ сждилищата се произнасятъ върху конституционността на законитѣ, а у насъ сждилищата не се произнасятъ; у насъ само Народното събрание — говори чл. 44 — има право да се произнесе, да-ли единъ законъ е създаденъ правилно, съгласно изискванията на конституцията, или не“. Но тукъ е именно грѣшката. Ако ние по този въпросъ искаме да пратимъ бившето правителство да отговаря прѣдъ единъ държавенъ сждъ, работата е не за формата, а за сжщината — че има нарушение на самия основенъ законъ. Защото въ Америка, ако сждътъ се произнася за конституционността на законитѣ, произнася се не само за формата — да-ли сж спазени формитѣ, прѣдписани отъ основния законъ, при създаването на закона отъ Народното събрание — но се произнася и да-ли Народното събрание, като е гласувало, е било въ границитѣ, които конституцията прѣдписва. Питамъ азъ, ако вървимъ по теорията на г. Геннадиева, че когато едно Народно събрание се произнесе за политическата отговорност по единъ въпросъ, ipso facto правителството се освобождава и отъ углавна отговорност, ако вървимъ по тая теория — г. Геннадиевъ нарече абсурдна теорията, по която комисията е вървѣла и която тя е развила въ доклада си, защото щѣла да доведе до анархия — и ако ние кажемъ, че когато изпълнителната властъ създаде една наредба и я внесе въ Народното събрание, а то се произнесе по политическата отговорност, и споредъ неговото разбиране, съ това министритѣ се освобождаватъ и отъ углавната отговорност, нѣма ли тогава нис да унищожимъ чл. 153 отъ конституцията, нѣма ли министерската углавна отговорност да стане една фикция? Защото тогава всѣкога ще се намѣри едно болшинство, което никога нѣма да иде въ разрѣзъ съ своето правителство и ще одобри наредбитѣ. А и това по-послѣ шефътъ на правителството Петковъ е казалъ: „Азъ направихъ закриването на Университета, ще го внеса въ Народното събрание, и зная, че ще взема неговото довѣрие“. И когато ние разсждаваме на тази почва, ако развиемъ схващането на г. Геннадиева за министерската отговорност до неговия краенъ прѣдѣлъ, ние ще дойдемъ до заключение, че министерската отговорност, прѣдвидѣна въ нашата конституция, гарантирана съ допълнителенъ законъ, който произлиза отъ тази конституция, е една фикция. Не е възможно да се реализира никаква отговорност, щомъ на едно правителство, по поводъ на една интерпелация на нѣкой неговъ приятелъ, се гласува довѣрие съ една резолюция и то се счита за окончено. То е едно погрѣшно схващане, казвамъ — азъ

ще си запазя правото за другъ пътъ, ако ми се прѣдстави случай, да говоря — и ще мина по-нататъкъ. Въ заключение ще кажа, че тази погрѣшна теория, схващана така отъ г. Геннадиева и отъ шефа на тѣхното правителство, г. Петровъ, е водила самитѣ тѣхъ къмъ абсурдъ. За доказателство на това служи закриването на Университета. Вие имате тамъ, г. г. народни прѣдставители, едно флагратно нарушение на конституцията, вие имате тамъ единъ антиконституционенъ актъ, създаденъ отъ правителството, който актъ не подлежи на одобрение отъ Народното събрание. Питамъ азъ, тогава, когато г. Геннадиевъ говори, че ако ни пратите въ сжда, вие ще дадете възможност на сжда да сжди за законността на законитѣ, та нема у насъ, споредъ чл. 49 отъ конституцията, е запрѣтено на сждилищата да се произнасятъ, да-ли единъ законъ е конституционенъ? Ако ние тукъ, Народното събрание, излѣземъ изъ рамкитѣ на конституцията, на която ние сме подчинени, защото тя стои надъ всички насъ и надъ царя, и трѣбва да законодателствуваме само въ рамкитѣ и въ духа на конституцията — у насъ е запрѣтено робството, но ако, както тѣзи господа бѣха раздали много земи на тѣхни приятели, тѣ бѣха станали чифликчи, та имъ трѣбваша роби да обработватъ тѣхнитѣ земи, и тѣ внесѣха единъ законопроектъ, че робството въ България е свободно, макаръ да е изрично запрѣтено отъ конституцията — и ако единъ денъ дойдѣше да се приложи единъ такъвъ законъ, който е изрично противъ конституцията, щѣше ли българското правосѣдие да приложи този законъ? Не, казвамъ, нашиятъ чл. 49 не запрѣтвява на нашитѣ сждилища да се произнасятъ по конституционността на единъ законъ, който е явно въ разрѣзъ съ изричитѣ норми на конституцията. Това е моето скромно разбиране и, казвамъ, ако имамъ врѣме, азъ бихъ се аргументиралъ по-силно. Тѣ бѣха трѣгнали въ този пътъ на криво схващане на принципитѣ на нашата конституция, тѣ отидоха даже противъ самата нея. По първия въпросъ, по суспендирането на законъ за чиновницитѣ, тѣ се опрѣха неумѣло на чл. 47 отъ конституцията; по втория въпросъ, по закриването на Университета, тѣ нарушиха и този членъ, тѣ създадоха една норма антиконституционна, и Народното събрание, което е одобрило този актъ, е извършило едно грубо нарушение на конституцията, защото у насъ издаденитѣ отъ административнитѣ власти норми трѣбва да бждатъ издадени пакъ на основание на конституцията; и ако тѣ сж издадени въз основа на конституцията, въ нейния духъ, тогава Народното събрание е длъжно да ги одобри, инакъ то не трѣбва да ги одобрява. Слѣдователно, нарушението на чл. 47 отъ конституцията по закриването на Университета, е единъ удар, единъ coup d'Etat, нанесенъ на нашата конституция. Това е моето мнѣние по този въпросъ и минавамъ на другитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Изнесенитѣ факти, които е прѣдставила прѣдъ насъ изпитателната комисия, сж толкова очебиющи, че нѣма причини ние да се съмнѣваме. Азъ ще загатна тукъ за онѣзи дѣяния, които е извършилъ бившиятъ министъръ на общественитѣ сгради и пжтищата, г. Иванъ Халачовъ. Той даде едни писмени обяснения и тѣзи обяснения, намѣсто да го оправдаватъ, го обвиняватъ. Азъ ги имамъ тукъ прѣдъ мене, и тѣ говорятъ, че дѣйствиетелно г. Халачовъ е много злѣ попадналъ, че той сж едни дѣтински само извъртвания се старае да се оправдае прѣдъ народното прѣдставителство, че не е извършилъ нарушение на законитѣ и въ това число на конституцията.

Първиятъ въпросъ е за доставката на жѣлѣзни материяли за 32 шосейни моста, стр. 151 отъ доклада. Работата по доставката на материяли за тези 32 моста стои така. (Чето) „Съ обявление № 8.842 отъ

23 юний 1907 г. Министерството на обществените сгради, отделение мостове и шосета, обявява, че отдава на търг доставката и монтирането върхните железни конструкции на 32 шосейни моста. Този търг е бил произведен на 1 септември 1907 г. Съгласно чл. 41 от съответния закон за търговете, главният директор г. Гешов, с писмен доклад до министъра на обществените сгради, г. Халачов, изпраща до сжия тържната прѣписка съ мотивирано мнѣние: този търг да се унищожи въ интереса на работата и хазната, и се обяви нов търг. Това е мнѣнието на директора. И по-нататък по този търг се казва, че сж били прѣдставени 15 офери, отъ тѣзи 15 офери тържната комисија е намѣрила 3—4, които не отговарят на поемните условия, противни на чл. 34 отъ закона за обществените прѣдприятия, защото въ тѣх е имало условия, които не се прѣдвжидатъ въ поемните условия, т. е. извън поемните условия се правили прѣдложения; отстранени сж били. По останалите офери, се е намѣрило, че фирмата Société Anonyme des ateliers de construction de Hal (Belgique) дава 668-50 л. за единъ тоя съ срокъ 15 мѣсеца. Г. Гешов въ доклада си къмъ своя министър му казва: Вне трѣбва да унищожите този търг, защото интереситъ на държавата изискватъ, понеже туй дружество, тази фирма, която е наддала, иска много повече надъ първоначално опрѣделената цѣна, и самитъ поемни условия не сж били съставени съгласно чл. 9 отъ закона, защото не е било прѣдвидѣно, докога ще се прѣдставятъ материалитъ, послъ на кое мѣсто трѣбва да бждатъ занесени, кждъ трѣбва да бждатъ прѣддени и пр., а пъкъ има една тенденция да се намалява цѣната на желѣзото. Най-напрѣдъ г. Халачовъ се съгласилъ, че туй трѣбва да стане въ интереса на държавата, но слѣдъ това пише една резолюция: (Чете) „Утвърждавамъ и възлагамъ търга по доставката на мостоветъ върху Société Anonyme des ateliers etc. . . .“, безъ всѣкакви обяснения за причинитъ, които сж го накарали. И съ това г. Халачовъ, който е билъ министъръ и пазителъ на интереситъ на държавата, въпрѣки единъ докладъ даденъ отъ лице техническо, което разбира работата, е утвърдилъ единъ търг опороченъ въ основата си, защото поемните условия не сж съставени споредъ изискванията на закона, и съ това е ошетилъ интереситъ на хазната и е нарушилъ чл. 9 отъ закона за обществените прѣдприятия.

Послѣ, другъ единъ случай пакъ за г. Халачова е доставката на 25.000 джбови, 50.000 букови и 40.000 борови траверси, нужни за поддръжане желѣзопѣжнитъ линии — стр. 149 отъ доклада. Накратко да ви кажа сжщната на работата. По тази доставка явили се, при обявяването на търга, слѣднитъ наддавачи: нѣкой си С. Наумовъ, който е прѣдложилъ да извърши цѣлата доставка; послѣ, нѣкой си Д. Батоловъ и С-ие, които сж искали да доставятъ джбовитъ траверси; нѣкой си Жеко Вончевъ, който е прѣдлагалъ да достави 25.000 джбови и 50.000 букови траверси. Търгътъ е билъ свършенъ. По боровитъ траверси е имало само единъ наддавачъ, той е билъ С. Наумовъ. Съгласно закона за публичнитъ търгове, вие знаете, че когато се яви само единъ наддавачъ, не може да се възлага търгътъ нему, но мимо това търгътъ е билъ утвърденъ върху С. Наумовъ за боровитъ траверси. Когато се свършилъ търгътъ, явяватъ се Братя Иванови и правятъ едно прѣдложение: че съ 6% по-ниско отъ най-долната цѣна искатъ да доставятъ джбовитъ траверси, и доставката на послѣднитъ била възложена върху тѣхъ. Но щомъ имъ сж съобщили писмено — нѣма нужда туку да ви цитирамъ нумерата на писмата, защото бързамъ да свърша, пъкъ и тѣ сж указани въ доклада — че търгътъ се възлага върху тѣхъ, сжщия денъ имъ се пише друго писмо, че се унищожава първото писмо, че търгътъ се отнема отъ тѣхъ и

сжщитъ траверси се възлагатъ върху С. Наумовъ. И туку сж извършени слѣднитъ нарушения: първо, че търгътъ за борови траверси е възложенъ върху лице, което само се е явило да наддава; второ, че сж прѣнебрѣгнати Братя Иванови, въ щета на хазната, защото тѣ сж дали най-износна цѣна и възложени вътрѣ тѣхъ джбови траверси се отнематъ и се възлагатъ върху Наумова, който далъ по-сжжна цѣна. Но щомъ се възлагатъ върху Наумова, работата отива по-нататъкъ: той не изпълнилъ задълженията си съгласно поемните условия, не доставилъ тия материали въ опрѣделения отъ поемните условия срокъ, затова, на основание на закона, го глобяватъ и той дава заявление да му се опрости глобата. На туй негово заявление покойниятъ Димитъръ Петковъ туря резолюция, като сжщеврѣменно е прѣдложилъ и да се видоизмѣни доставката: да набави борови траверси — вмѣсто 25.000, само 10.000; да набави джбовитъ, но съ една разсрочка. По-нататъкъ Петковъ казва: „Да се приематъ траверситъ тѣхъ, както той иска, обаче, да не му се опрощава цѣлата глоба“. Слѣдъ туй идва г. Халачовъ; безъ всѣкакви мотиви се дава ново заявление и г. Халачовъ казва: „Да му се повърне залогътъ, и глобата да му се опрости“. Какъ обяснява туй нѣщо г. Халачовъ въ своя отговоръ? Той казва: „Прѣди мене моите прѣдшественикъ Димитъръ Петковъ бѣше казалъ да не се опрощава цѣлата глоба, но понеже не е опрѣделена цѣлата глоба, какъ, казва, ние ще разбираме — $\frac{2}{10}$, $\frac{3}{10}$, $\frac{4}{10}$ или $\frac{5}{10}$? Трѣбва да му се опрости“. И затуй съ тая наивна уговорка той извинява своята постѣпка, дѣто, въпрѣки закона и въ ущърбъ на държавната хазна, е опростилъ глобата и е повърналъ допозита на туй лице.

Друга една доставка е инсталирането на водното отопление въ софийския дворецъ — на стр. 153 отъ доклада на анкетната комисија. Туку работата се състои въ слѣдното, г. г. народни прѣдставители. Най-напрѣдъ г. Халачовъ нарежда една комисија да изучи сжществуещото отопление на двореца, да се произнесе по неговитъ недостатѣци и да каже начинъ, по който да се подобри то. Слѣдъ като се произнесли отъ тѣзи, които сж влизали въ комисията, единъ отъ инженеритъ г. Милановъ, дава едно писмено заявление и казва: понеже дворецътъ има такива и такива постройки, има артистични изработки, то ако се направи това ново отопление, споредъ което се иска съвършено да се измѣнятъ трѣбитъ, за да се направи отоплението водно, това ще струва много скѣпо — първо, и второ — ще се развалятъ много артистично изработени нѣща. Обаче, въпрѣки неговото мнѣние, г. Халачовъ назначава втора комисија, въ която влиза Боботовъ и нѣкой си Джангозовъ, инженеръ въ Търново; тази втора комисија, въ единъ рапортъ, дава мнѣние: да се изработи това отопление, и на основание на нейното мнѣние г. Халачовъ нарежда да се произведе търгъ. Този търгъ е билъ произведенъ. Попадени сж били нѣколко офери: отъ тѣхъ една на Грове, която е била най-сжжна. Имало е много други офери, но самата тържна комисија се е произнесла, че едни отъ тѣхъ, които сж били отъ 99 до 278 хиляди лева, не сж отговаряли на условията; други четири сж били приблизително еднакви, но отъ тѣхъ двѣтъ сж били много по-износни за държавата; тая на Грове е била съ 100.000 л. по-сжжна, но въпрѣки това тържната комисија се е произнесла да се възложи на тази фирма доставката на отоплението. Подиръ туй, когато търгътъ е билъ вече утвърденъ и договорътъ сключенъ, държи се едно постановление, за да се одобри, защото по-напрѣдъ министерско постановление и никакъвъ указъ за туй не е имало, и се постановило да се иска единъ кредитъ отъ 300.000 л.; въ Събранието, обаче, е исканъ кредитъ отъ 600.000 л.; кредитътъ е билъ отпуснатъ, но слѣдъ туй, както знаете, законътъ не се утвърди отъ царя,

повърна се, и контрактът беше унищожен. Интересното е, че когато законът е бил повърнат от двореца, имало е забърбжка от него, въ която се казва: „Понеже ще станат много разходи, а дворецът не е наклонен да станат толкова разходи, то затова не може да се утвърди законът — търгът трябва да се развали“. Така сдѣлката се унищожава и слѣдъ туй виждаме самият прѣдприемач да рекламира една сума от 164.141 л., като казва, че 10% от тѣхъ сж били за провизиона, а 33 $\frac{1}{2}$ % — за тѣхнитѣ врѣди и загуби. Когато имаме 10% и 33 $\frac{1}{2}$ %, значи 43 $\frac{1}{2}$ %, които прѣдприемачът е търсил печалби, сждете колко сж запазени интереситѣ на държавата и колко сжпа е била тая оферта. Когато бившият министър е дѣйствувалъ по този начинъ, той е нарушилъ чл. чл. 64, 84 и 85 отъ закона за отчетността по бюджета; той е дѣйствувалъ мимо разпоредбитѣ на законитѣ; призованъ, въ качеството си на министър, да брани интереситѣ на българската държавна казна, той ги е прѣнебрѣгналъ, за да облагодѣтелствува други лица, а сигурно — ще направите такова заключение, и то е безспорно — за да облагодѣтелствува и лично себе си.

Още единъ, послѣденъ, случай и азъ свършвамъ. Той е случаятъ, който засѣга дѣятелността на г. д-ръ Геннадиева, като министър, именно случаятъ за отдаване подъ наемъ риболовното право въ блатата „Мандра и Вая“ — стр. 249 отъ доклада на анкетната комисия. Въ търга, който е билъ обявенъ на 3 май 1906 г., трѣбвало е да се отдаде правото за ловене риба въ тѣзи блата отъ 1 януарий 1906 г. до 31 декемврий 1910 г. за 71.222 л. Този търгъ е утвърденъ отъ г. Геннадиева на 10 май 1906 г. На 14 с. м. блатата сж били прѣдадени на прѣдприемача съ актъ, а прѣдприемачъ билъ П. Каназирски отъ Пловдивъ. На 17 май Каназирски подава заявление и иска наемътъ да се счита отъ 14 май 1906 г., т. е. отъ деня, когато сж прѣдадени блатата на експлоатация — вие трѣбва да знаете, че контрактът е билъ сключенъ на 20 май 1906 г. и въ контракта е прѣдвидѣно сжщото, както и въ поемнитѣ условия, че наемътъ се счита отъ 1 януарий 1906 г. до 31 декемврий 1910 г. — и министъръ Геннадиевъ се съгласява, мимо поемнитѣ условия и сключения договоръ. Каназирски, който за 1906 г. трѣбваше да плати 13.244.40 л. на държавата, плаща само 8.981.84 л., т. е. опрощаватъ му се 4.262.56 л. Г. Геннадиевъ, съ тая си дѣятелностъ, съ тоя си актъ е нарушилъ чл. чл. 9, 10 и 44 отъ закона за общественитѣ прѣдприятия.

Но тукъ не се спира нарушението на законитѣ отъ г. Геннадиева. Каназирски се е поминалъ на 10 ноемврий 1906 г. На 18 ноемврий 1906 г. неговитѣ наследници даватъ заявление, че искатъ да продължатъ прѣдприятието на тѣхния покоенъ наследодателъ; той е ималъ жена, дѣца...

Н. Козаревъ: Той нѣма дѣца.

Д. Каранешевъ: Има жена и синъ — така е казано въ една резолюция. Мнѣнието на бургазкия финансовъ началникъ е така сжщо да се остави прѣдприятието върху тѣхъ. Въ това врѣме се явяватъ двѣ лица — Цани Георгиевъ и Аврамъ Станишевъ — тия двѣ лица прѣдставятъ единъ незавѣренъ контрактъ, струва ми се отъ 14 априлий — много покъсна дата — и казватъ, че тѣ сж били съдружници на Каназирски и искатъ да се остави прѣдприятието върху тѣхъ. Въ това врѣме отъ началника на отдѣление при министерството — струва ми се Гудевъ или другъ бѣше — се дава една телеграма, съ която да се запитатъ наследниците на Каназирски: желаятъ ли да продължатъ прѣдприятието. На тази телеграма е забѣлзано: „По заповѣдъ на министъръ Геннадиева телеграмата не се праща“. Подиръ туй, слѣдъ като подаватъ заявления, даже по отдѣлно,

на Каназирски, безъ да сж доказали това и въпрѣки заявлението на наследниците на Каназирски, че тия двѣ лица, които казватъ, че сж били съдружници нѣматъ съдружници и че тѣ искатъ да продължатъ прѣдприятието, министъръ Геннадиевъ разрѣшава да се даде прѣдприятието на тия двѣ лица — Цани Георгиевъ и Аврамъ Станишевъ — и да се сключи контрактъ съ тѣхъ.

Но пропуснахъ да ви кажа, че прѣди това е имало едно друго лице, К. Баевъ, което е дало слѣдното заявление въ министерството: „Ако се унищожи търгътъ на основание чл. 64 отъ закона за публичнитѣ прѣдприятия, казва, да се обяви, тогава, на публиченъ търгъ и ще се явя да наддавамъ; ако не се унищожи търгътъ, да се възложи прѣдприятието върху ми — азъ давамъ 2.000 л. наемъ на годината повече.“ Но министъръ Геннадиевъ нарежда да се сключи контрактъ съ онѣзи съдружници, които още не сж доказали съдружието си. И съ тѣзи свои дѣла той е разрѣшилъ единъ граждански споръ между двѣ лица, които спорятъ помежду си, когато той е нѣмалъ право да го разрѣши, като прѣдставителъ на изпълнителната властъ, и второ, ако той е намиралъ, че по естеството си тоя търгъ, слѣдъ смъртта на Каназирски, е трѣбвало да бѣде унищоженъ на основание чл. 64 отъ закона за общественитѣ прѣдприятия, трѣбваше, тогава, да обяви новъ търгъ, съгласно прѣдписанието на закона за публичнитѣ прѣдприятия, да се явятъ конкуренти и тогава да възложи прѣдприятието на нѣкого отъ тѣхъ, а той го отдава по доброволно съгласие на тѣзи двѣ лица, защото били съдружници. Понеже разрѣшава, като некомпетентенъ, единъ споръ между двѣ лица, които спорятъ помежду си, той създава причини на наследниците на Каназирски да дадатъ протестъ, и има вече съобщение отъ финансовото управление, че тѣ сж завели дѣло, че държатъ отговорна държавата за шестъ хиляди и нѣколко лева врѣди и загуби, които сж прѣтърпѣли отъ тая незаконна дѣятелностъ на г. д-ръ Геннадиева. Съ това тогавашниятъ министъръ Геннадиевъ е нарушилъ чл. чл. 13 и 64 отъ закона за общественитѣ прѣдприятия и чл. 85 отъ закона за отчетността по бюджета.

Г. г. народни прѣдставители! Като изказахъ тѣзи нѣколко случая, които характеризиратъ, доколко министритѣ отъ бившето управление сж защищавали интереситѣ на българската държава, азъ нѣма да говоря за други; нѣма да ви спомнявамъ оная скандаленъ случай, защото непосредствениятъ виновникъ на този случай — а въ това число спада известна виновностъ и на тогавашния министъръ Геннадиевъ — е вече покойникъ — нѣма да говоря за скандалното заграбване на онѣзи совати „Леденикъ“, „Монастирище“ и пр.; нѣма да говоря и за онѣзи случаи, които се споменаха отъ тѣзи наши другари, които говориха прѣди мене, защото всичко това е изнесено въ доклада на анкетната комисия. Констатираха се факти, които доказватъ по единъ флагрантенъ начинъ, че законностъ прѣзъ врѣмето на режима на кабинета Рачо Петровъ, Димитъръ Петковъ, Гудевъ е нѣмало въ България, че законитѣ на България, отъ конституцията до закона за публичнитѣ прѣдприятия, систематически сж били нарушавани отъ тогавашнитѣ прѣдставители на изпълнителната властъ — министритѣ, и интереситѣ на България не сж се пазили.

Случайно, въ този редъ на мисли, ми идва на умъ единъ анекдотъ го кажете или истина. Когато чрѣзъ едно пладнешко заграбване, чрѣзъ фалшифициране вота на Народното събрание, се заграбиха 12.000 декара земя отъ приятелитѣ на тогавашнитѣ власти, азъ четохъ въ вѣстницитѣ тия скандални случаи и говорихъ тогава въ Русе съ единъ мой приятелъ, който ми обясни единъ случай и духовито забѣлзж: „А бе, казва, азъ слушахъ да се разправя,

че единъ французинъ и единъ турчинъ въ Цариградъ, когато се разкри панамската афера, си говорели и французинътъ съблалъ, че въ Франция, която стои начело на цивилизацията, отъ обществени дѣатели се вършатъ скандали, които цѣлъ свѣтъ удивляватъ, а турчинътъ казалъ: „Ефендимъ, нищо нѣма; много малко работи се вършатъ у васъ, въ Франция; у насъ въ Цариградъ, министърътъ на морината цѣли параходи глѣта“. Моятъ приятелъ, който ми каза този случай, по тая скандална афера у насъ, каза: „12.000 декара земя, цѣлъ соватъ, се глѣтна и не е чудно единъ денъ да се намѣри цѣла България глѣтната въ тѣхнитъ ненаситни стомаси“. При тия скандални нѣща, които сж се случвали въ единъ режимъ, азъ си спомнихъ този анекдотъ, който ми се разправи, че дѣйствително тогава въ България не е имало законностъ.

И за да свърша, ще кажа още нѣколко думи. Когато отговаряше, по отношение на туй, което е казано въ началото на доклада на анкетната комисиия — че тя се явява като изразителка на възмущената обществена свѣстъ въ България, която се бори противъ беззаконията и систематическото нарушение на законитѣ, противъ разхищението интереситъ на българския народъ — г. Рачо Петровъ каза: „това не е резултатъ на възмущената обществена свѣстъ — нищо общо нѣма това съ обществената свѣстъ“. Не, отговарямъ азъ. Когато отъ единия край на България до другия се вършиха систематически нарушения на всички закони, когато се бравираха интереситъ на българския народъ и на държавната хазна, нѣма Вие мислите, че въ България всичко бѣше заспало; че интелигенция, народъ се бѣха самоубили; че тѣ не проявяваха жизненостъ; че тѣ не проявяваха възмущение противъ тия беззакония, които се вършатъ въ нашата страна? Спомнямъ си, тогава, думитъ на единъ знаменитъ общественъ дѣател, който е казалъ, че „по-голѣмо участие въ едно прѣстѣпление не може да има отъ това, да гледашъ другитъ да вършатъ прѣстѣпление, а ти да стоишъ съ скръстени ръцѣ“. Мислите ли Вие, г. Рачо Петровъ, когато Вие казвате, че това не е изразъ на възмущената обществена свѣстъ, че въ България всички бѣха скръстили ръцѣтъ си, за да станатъ мълчаливо съучастници въ всички закононарушения и прѣстѣпления, които се вършеха? Не. Имаше още доста морални сили въ народа, въ интелигенцията, за да може да поведе една борба и да изрази всичкото свое възмущение противъ тия, които нарушаватъ законитѣ.

И срѣдъ всички тия скандални дѣла, които се вършеха въ България съ нарушение на законитѣ и на конституцията, ние бѣхме свидѣтели тукъ, въ Народното събрание, да се пѣятъ пѣсни отъ сладкорѣчивия пѣснопѣецъ на тогавашния режимъ, г. д-ръ Геннадиевъ и да нарежда едно по едно, кои сж били величията на България. По тия величия, за които той тогава говорѣше въ Народното събрание, бѣха фиктивни; истинското величие ще настѣпи тогава, когато ние чрѣзъ нашия вотъ изправимъ бившитѣ министри прѣдъ държавния съдъ и когато българската Темида, която ще погледне на въпроса сериозно и студено, ще имъ покаже позорния нѣтъ, който тѣ сж си приготвили, и съ това възстанови авторитета на българскитѣ закони, на които трѣбва да се подчинява и царъ и пѣдаръ — тогава ще настане величието на България. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Атанасъ Краевъ.

А. Краевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдстатели! Въ пълно съзнание на трудността на момента, на важността и на деликатността на въпроса, съ който се занимаваме, и на историческото значение за политическото развитие на България

на акта, що прѣдстои да извършимъ, азъ се поставямъ мислилъ нѣтъ, когато имамъ честта да се кача на трибуната, да спазя всичкото дължимо хладнокървие, безстрашие и спокойствие при развиването на прѣдложението, съ което сте сезирани. Съжалявамъ дълбоко, искрено, задѣто поради едно физическо неразположение, азъ нѣмахъ възможностъ тогава да изпълня дълга си по начинъ, што да мога добръ да бѣда разбранъ, при всичко че мислитѣ, които изказахъ, бѣха достатъчно изразителни на чувствата, които ме вълнуваха.

Г. г. народни прѣдстатели! Слѣдъ мене се даде думата на г. г. д-ръ Шишманова, Рачо Петровъ, генерала Савовъ и д-ръ Геннадиева. Като изключите г. Шишманова, който въ една прилична форма даде своитѣ пълни съ искреностъ обяснения, останалитѣ почтени господа като-че-ли изпользуваха случая, не да се обясняватъ, не да се оправдаватъ отъ тази трибуна прѣдъ българския народъ, а да се явятъ въ ролята на обвинители. Г. Геннадиевъ имѣ смѣлостта, въпрѣки грамадата отъ инкриминирани факти, изложени въ доклада на парламентарната изпитателна комисиия, да заключи прѣдъ васъ, че нѣмало достатъчно и сериозни основания, за да се вземе подъ внимание внесено прѣдложение.

Г. г. народни прѣдстатели! Обвинението, което г. Геннадиевъ отправи къмъ изпитателната комисиия, биде доста вѣщо отблъснато отъ почтени прѣдговорители, които установиха, че изпитателната комисиия, съзнавайки деликатността и важността на мисията, съ която бѣше натоварена, се е старала безшумно да се порови въ държавната архива, за да може да намѣри съществени елементи, които характеризиратъ анкетирваното управление. Въ допълнение на казаното, азъ считамъ за достатъчно, ако подчертая мисълта, че ние се старахме да бѣдемъ обективни, и по никои начинъ не дадохме даже поводъ, нѣкой да заподозре, а още по-малко основание на г. Геннадиева, да ни обвини въ прибѣгване до нѣкаква инквизиционна система.

Г. г. народни прѣдстатели! Какво впечатлѣние вие сте извлѣкли отъ обясненията на г. Шишманова, ще има да кажете, когато ще бѣдете попитани специално, при вотирането на въпроса по същество. Лично за себе си, въ настоящата минута, азъ не считамъ за необходимо да кажа своето впечатлѣние.

Колкото се отнася до впечатлѣнието, що азъ извлѣкохъ отъ обясненията, които даде уважаемиятъ мой съгражданинъ доскоро, г. Рачо Петровъ, откровенно заявявамъ, че азъ не очаквахъ да бѣдатъ толкова жалъчни, както ги чухме. Г. Рачо Петровъ, засегна три точки, които собствено и съставляватъ обвинителнитѣ, тъй да кажа, точки въ самото прѣдложение. По първата точка, относеща се до суспендирането нѣкои членове отъ закона за чиновницѣтъ, г. Рачо Петровъ се позова на одобрителното рѣшение на XIII-то обикновено Народно събрание, като щитъ, отразящъ всѣка негова по-нататѣшна отговорностъ. Направи се справка, г-да, въ сборника на законитѣ, гласувани въ първата редовна сесия на XIII-то обикновено Народно събрание и не се оказа да фигурира въпросното рѣшение на това Народно събрание; наредихъ да се направи отново справка, защото азъ самъ не можахъ да го намѣря, ще видимъ какъвъ ще бѣде резултатътъ. Но, ако се окаже, че правителството, шефъ на което е билъ г. Рачо Петровъ, се е задоволило да узакони взетата своя мѣрка, по суспендирането нѣкои членове отъ закона за чиновницѣтъ, само чрѣзъ едно рѣшение, чрѣзъ единъ вотъ на парламента, безъ да даде на това рѣшение санкцията на държавния глава, безъ туй рѣшение да бѣде обнародвано въ „Държавенъ вѣстникъ“, този щитъ се прѣобрѣща въ една лека паяжина отъ по-малка стойностъ, неже-ли мѣхурчето, съ което иронириаше г. Рачо Петровъ дѣлото на анкетната комисиия. Но, г. г. народни прѣдстатели, въпросното рѣшение

даже да би било облъчено съ надлежната форма на законъ, още е голѣмъ въпросъ, да-ли тълкуванието, което г. д-ръ Геннадиевъ даваше на чл. 49 отъ конституцията, може да има приложение за конкретния случай. Върху тази точка азъ не искамъ да се простирамъ по-нататъкъ. Въ всеки случай, като съмъ убѣденъ, че почитаемото XIV-то обикновено Народно събрание ще вземе подъ внимание моето прѣложение и ще нареди една 12-членна комисия, за да протвърди изложенитѣ въ доклада на изпитателната комисия факти и да прѣдстави своето заключение, азъ отсега привличамъ особеното внимание на почитанитѣ наши другари, които ще влѣзатъ въ тази 12-членна комисия, да се занимаютъ отново съ този въпросъ и отъ тази гледна точка, като комисията, разбира се, обсъди и аргументитѣ, изложени тукъ отъ г. д-ръ Геннадиева.

Втората точка отъ обясненията на г. Рача Петровъ се отнасяше до злоуполучното обезщетение, което Министерскиятъ съвѣтъ му гласувалъ и Народното събрание одобрило — 6% върху форфетерната сума по постройката на линията Радомиръ—Кюстендилъ—турската граница, или една сума отъ 748.500 л. Г. Рачо Петровъ заяви — и това е отъ голѣмо морално значение — че въ момента, когато Министерскиятъ съвѣтъ да пристъпи къмъ обсъждането на тази точка отъ доклада на покойния министъръ на общественитѣ сгради Димитъръ К. Поповъ — който отъ г. Даневия кабинетъ прѣмина за сестра, като квасъ, въ кабинета на г. Рача Петровъ — г. Рачо Петровъ напусналъ заседателната зала на Министерския съвѣтъ и, знаейки, че ще се обсъжда този въпросъ, направилъ едно прѣдупрѣждение къмъ своитѣ другари: „не знаа, казали, какъ ще рѣшатъ този въпросъ, но, въ всеки случай, желалъ бихъ лихви да не прѣдвиждате“. Азъ щѣхъ да считамъ въ много по-благоприятно положение г. Рача Петровъ, ако той би прибавилъ: не бързайте да разрѣшавате този въпросъ, докато азъ съмъ вашъ шефъ; запазете ме отъ евентуалното подозрение, че азъ косвено съмъ ви повлиялъ, за да използвамъ властта за лична облага. Прѣдупрѣждението въ тази форма, както го излага г. Рачо Петровъ, за мене нѣма друго значение, освѣнъ: ще ми дадете да се нахраня, благодаря отрано, но заявявамъ, че нѣма да претендирамъ дишъ-хакъ.

Третата точка, г-да, отъ обясненията на г. Рача Петровъ, се отнасяше до аферата Шарль-Жанъ. Вѣрно е, че за тази афера се води единъ процесъ, чийто изходъ бѣше неблагоприятенъ за редакцията на в. „Миръ“, срѣщу която се бѣха потъжили г. г. Рачо Петровъ и Михаилъ Савовъ за клевета. Г. Рачо Петровъ пита: „Немъ съ тази присѣда въпросътъ не рѣбва да се счита изчерпанъ?“ Г. Рачо Петровъ, сигуренъ съмъ, знае постановленията на процедурата; той знае, че може да има *res judicata*, която да го спаси завинаги, само ако би съществуваало дѣло, заведено противъ него и г. Савова, свършено съ оправдателна за тѣхъ присѣда; тогавъ, дѣйствително, въпросътъ не би могълъ да се възобновява; еднѣжъ-завинаги, както тѣ, и всеки другъ би ималъ основателно право да претендира, че оправдателната заради г. Рача Петровъ и г. Михаила Савовъ присѣда е изразъ на самата истина, и макаръ да биха могли да се откриятъ нови доказателства, макаръ да би могло евентуално да излѣзе наявѣ разписката за получаване на сума, каквато се е претендираало, че имъ е била дадена отъ Манфреда Вайсъ, или Киселова, или когото и да е, ново прѣслѣждане противъ тѣхъ не би могло да бѣде заведено. Но присѣдата, издадена срѣщу редакцията на в. „Миръ“, доказва само едно, че тази редакция не е могла да докаже истинността на своитѣ алегации; тя създава една презумция въ полза на г. Рача Петровъ и г. Михаила Савовъ, но тази презумция е само логическа, а не и законна; законна

презумция има само тогава, когато има присѣда влѣзла въ законна сила. Слѣдователно, г. г. народни прѣдставители, права е била парламентарната изпитателна комисия, като е вмѣкнала между другитѣ въпроси и тази афера и като иска по този начинъ да бѣде изново разслѣдвана, да бѣде хвърлена върху тази афера възможно най-голѣмата свѣтлина. Лично за себе си мога да заявя, че нѣмамъ едно убѣждение по този въпросъ — за или противъ — но считамъ, че въпросътъ заслужава сериозно внимание и трѣбва да бѣде изново разслѣдванъ, и ще ми бѣде особено приятно, ако резултатътъ би билъ благоприятенъ за г. Рача Петровъ и г. Михаила Савовъ.

Г. г. народни прѣдставители! Върху обясненията, които даде г. д-ръ Геннадиевъ, азъ не считамъ за необходимо да правя нѣкои допълнения къмъ онова, което г. Теодоръ Теодоровъ снощи, отъ тази трибуна, съ толкова голѣмо краснорѣчие, изложи. Може би, аргументацията на г. Теодорова щѣше да бѣде по-цѣнна, ако би могълъ да спази по-голѣмо спокойствие и хладнокрѣвие; но едно считамъ, че е необходимо да бѣде казано за допълнение, а то е слѣдното, което се пропусна отъ г. г. прѣждеговоритѣ. Г. д-ръ Геннадиевъ, като се спрѣ въ своята рѣчь върху аферата Касонъ, изтъкна обстоятелства никому дотогава непознати. Той каза: „Концесията, която се даде на Касона, бѣше искана отъ X, Y, но азъ знаехъ, че задъ Орозди Банкъ, респективно, задъ моя замѣстникъ въ Пловдивъ, г. Никола Апостоловъ, който подирѣ ми стана другаръ въ кабинета, стои варненската фабрика „Принцъ Борисъ“; азъ знаехъ, можахъ да узнаа, че задъ Хаджопуло, който живѣе въ Манчестеръ, или Лондонъ, се крие същата фирма“. Мисли ли г. Геннадиевъ сериозно, че той би могълъ да убѣди нѣкого въ това Събрание, или въ България, че той не е могълъ да узнае, да заподозре съ еднакво основание, че и задъ г. Димитра Ачковъ, неговъ личенъ приятелъ и съпартизанинъ, тоже се крие нѣкой, и че този нѣкой не е Касонъ, а пакъ фабриката въ Варна „Принцъ Борисъ“? Азъ не правя това заключение по прѣдположение, но хората иматъ всяко основание да го направятъ, че г. Геннадиевъ като е отказалъ на Хаджопуло и Орозди Банкъ, ще е пощенналъ на Ачкова: ето една дойна крава — използвайте случая.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И Вие, които ме познавате, имате смѣлостта да ме подозирате въ такова нѣщо?

А. Краевъ: Г. Геннадиевъ! Азъ казахъ, че обществото има достатъчни основания да направи такова заключение.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вие какво основание имате?

А. Краевъ: Г. Геннадиевъ! Като имамъ прѣдъ видъ, че г. Ачковъ, отъ единъ незначителенъ провинциаленъ адвокатъ, днесъ е банкеръ...

Н. Чолаковъ: Съ четири файтона.

А. Краевъ: ...голѣмъ богаташъ въ София;...

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Тежко му!

А. Краевъ: ...като имамъ прѣдъ видъ това, което ми каза г. д-ръ Нуридѣянъ, единъ много почтенъ човѣкъ, лѣкарь въ Стара-Загора, че единъ французинъ го попиталъ: „Est-ce que vous connaissez quelqu'un Atchcoff?“ — „Qu'est-ce que vous avez avec lui?“, отвърналъ г. д-ръ Нуридѣянъ. — „Je cherche l'homme d'affaire“. — „Имахъ, казва, афера; казахъ ми въ министерството отнеси се до Ачкова, ако искашъ да ти се уреди работата, затуй ми трѣбва Ачковъ и го търся“.

Д-ръ Н. Геннадиев: Кой е този човѣкъ и каква работа е ималъ при него?

А. Краевъ: Ще се пита г. д-ръ Нуридджиянъ, и той ще каже, кой е. — Като имамъ прѣдъ видъ тѣзи работи, азъ допускамъ, че ако Вие не сте подшунали на Ачкова, дружеството „Принцъ Борисъ“, като не е успѣло въ своитѣ стремежи чрѣзъ Орозди-Бакъ, чрѣзъ Апостолова, чрѣзъ Хаджопуло, ще е успѣтило тоя „l'homme d'affaire à Sofia“, ще е налучило „якоръ спасение“, че ключоветъ за отварянето на вратата е Ачковъ, и тогазъ се е отнесло къмъ него: Въ всѣки случай, обясненията, които г. Геннадиевъ даде, хвърлятъ една нова свѣтлина, отдѣлно отъ онази, която се хвърля общо върху подобни сдѣлки отъ показанията на Галантеръ, дадени подъ клетва прѣдъ виенското търговско съдилище, по делегация отъ софийската съдебна властъ. Галантеръ, въ своитѣ показания, както и въ мемоара, даденъ на българското Финансово министерство, даденъ и на виенското Министерство на външнитѣ дѣла, дѣто той възпроизвежда текста отъ писмата, размѣнени между него и Периго Мазюръ, разкрива явно, че чужденцитѣ, които сж дохождали да офериратъ, за да вършатъ доставки на България прѣзъ този периодъ — прѣзъ периода на вашето управление, г. Геннадиевъ — сж казвали въ писмата си: „Ами това сж разбойници, тѣ прѣдательствуватъ съ своето отечество, тѣ сж способни на всичко“. „Разбирамъ, казва Периго Мазюръ, да дадемъ 25.000 л. на Леонъ, когото вие, Галантере, считате, че е човѣкъ, отъ когото зависи сдѣлката, доставката на гербовата хартия, но защо да даваме пари другиму — на нѣкой си Бончевъ, на нѣкой си Буске? Какво има да вършатъ тѣ въ тая работа?“

В. Георгиевъ: Да се омажатъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Туй за менъ ли се отнася? За менъ ли е казано?

А. Краевъ: Азъ казвамъ свѣтлината за извършената сдѣлка.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Намѣрете единъ човѣкъ въ Европа, който да е казалъ, че съ такива срѣдства е могло да се влѣзе въ моето министерство.

А. Краевъ: Азъ не знамъ, г. Геннадиевъ, но Ви казвамъ откровенно, казвамъ Ви искрено, казвамъ Ви като човѣкъ, който се старае да бѣде далечъ отъ всѣкаква страсть върху този въпросъ, че у мене сжествува подозрѣнието, до което . . .

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Казвате го, защото се намѣриха интриганти да Ви обвинятъ, че сте били подкупенъ отъ стамболовиститѣ да говорите слабо зачера.

А. Краевъ: Азъ бихъ желалъ да знамъ, кой е тоя мерзавецъ, който би могълъ да има куража да каже, че азъ мога да бѣда подкупенъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И азъ не го казвамъ. Азъ подкунихъ ли Ви? Толкова ще е вѣрно, колкото е вѣрно, че мене сж подкупили, за да дамъ концесия на Касона. Тогава, и Вие не можете да говорите за мене.

А. Краевъ: Азъ, който толкова години съмъ общественъ дѣецъ, колкото и скромнѣтъ; азъ, който въ 1887 г. съмъ билъ интерниранъ отъ Стамболова, и съмъ водилъ прѣзъ всичкото врѣме най-отчаяна борба противъ всичкитѣ неправди въ тая страна; който, благодарение на своята безкористна — туй смѣло мога да го кажа — общественъ дѣйностъ,

съмъ могълъ досега да спазя честта си, макаръ и да съмъ останалъ сѣтенъ сиромашъ — азъ да бѣда подозрѣнъ въ подкупничество!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ не Ви подозирамъ.

А. Краевъ: Ако такава е наградата за общественъ дѣятелъ въ България, г-да, вие мѣчно можете да изкорените корупцията.

А. Димитровъ: Това се казва, само за да Ви се отвлѣче вниманието.

А. Краевъ: Подобни подозрѣния и обвинения сж отъ естество да съкрушатъ и най-добродѣтелнитѣ характери. Мислете, г-да, прѣди да обвинявате! Сирете се, потърсете доказателства, прѣди да хвърлите човѣка подъ тежестта на грозни, позорни подозрѣния.

Н. Мирски: Узнайте кой е и дайте го подъ съдъ. Тия работи тѣй ставатъ.

А. Краевъ: Г. Мирски! Азъ дадохъ подъ съдъ Герча Бъчваровъ, дѣлото е още въ първата инстанция — не е рѣшено.

В. Георгиевъ: Ще отиде още петъ години.

А. Краевъ: Но, г. Мирски, азъ съмъ готовъ Васъ, г. Данева, г. Гешова да поставя като „судъ чести“, и нека всѣки, който има най-малкото подозрѣние противъ моята честъ, да дойде да се отнесе до васъ да каже: „Не“ — азъ го отправямъ къмъ васъ, и ще се подчиня на вашето рѣшение, на вашата присѣда — и ако г. г. Мирски, Гешовъ, Даневъ кажатъ: „Да“ — нѣма нужда отъ мотиви — „Краевъ заслужава подозрѣнието на обществото“, веднага ще си сложа депутатския мандатъ и ще туря кръстъ на своята политическа дѣйностъ въ тая страна.

А. Екимовъ: Г. Краевъ! Напразно се енервирате. Никой не Ви е закачилъ за този въпросъ. Вие сами си създавате прѣдположения.

Д. Мишевъ: Защо се адресирате къмъ насъ?

А. Краевъ: Г. г. народни прѣдставители! Свършвамъ съ обясненията, които г. д-ръ Геннадиевъ даде, като се доизказвамъ относително подозрѣнието, за което току-що се заговори, прѣди той да ме апострофира, че имало нѣкакво подозрѣние и противъ мене.

Н. Мирски: Поискайте отъ г. Геннадиева обяснение.

А. Краевъ: Манипулацията съ концесиитѣ, като-че-ли е служила като срѣдство, за да се нареди, за да се обезпечи бѣдѣжето материално благоденствие на членоветѣ отъ властующата партия.

Г. г. народни прѣдставители! Ще кажа нѣколко думи по отношение г. генерала Савовъ. Той бѣше много дълъгъ, много обстоенъ и прояви дарби, каквито ние не можемъ да изискваме, не можемъ да очакваме отъ единъ воененъ, отъ човѣкъ, който не трѣбва да бѣде ораторъ, а повече кабинетенъ дѣецъ, който да може да командува и доблестно да води българската армия на бойното поле; е добръ, г. г. народни прѣдставители, но обясненията, които г. Михаилъ Савовъ даде — единъ отъ нашитѣ генерали, който нѣколко пѣти е бивалъ воененъ министъръ и който, може-би, повече, отколкото всѣки другъ е заемалъ Министерството на войната — не го достатъчно оправдаватъ. Какво ни казва г. Савовъ? Първо и главно, че обстоятелствата, които е прѣкарвала България въ врѣмето, когато той е влѣзълъ въ кабинета на г. Рача Петровъ, били извънредно крити-

чески; че когато той поискал да узнае, какво има приготвено в генералния щаб, от касата, дѣто трѣбвало да се пазят готови операционни, мобилизационни и пр. планове, показалъ се прахъ, изкопнали мишки. Г. г. народни прѣдставители! Това разкритие е потресно, то е ужасно! Азъ искрено бихъ желалъ, г. Савовъ да има грѣшка, защото иначе, всѣки има право да се попита: за какво е съществувалъ тоя генераленъ щабъ; за какво имаме ние толкова генералшабни офицери, началници и пр. и пр., за какво ни сѣ толкова генерали; какво тѣ работятъ, когато най-важното, най-сѣществено, най-необходимото, жизненото за нашата армия липсва отъ архивата на генералния щабъ — нѣма го, не е работено, откраднато, продадено, унищожено? Ще се съгласите, че това е ужасно! Но азъ бихъ желалъ да знаа, да-ли г. генералъ Савовъ прѣвъ пътъ въ 1908 г. влизаше въ Военното министерство, и тогава трѣбваше той да се заинтересува, какво има въ касата на генералния щабъ. Азъ знаа г. Савова, като отличенъ организаторъ на българската армия, като отличенъ военачалникъ, като доблестенъ български офицеръ — азъ така го познавахъ; азъ не знаехъ генералъ Савовъ да е човѣкъ, способенъ да бѣде подкупенъ, човѣкъ неспособенъ за сериозна творческа работа въ министерството, въ кабинета, човѣкъ способенъ да влѣзе въ мръснитѣ яримки на разни Вайсовци, Киселовци и tutti quanti. Е добръ, какво е работилъ по-рано г. генералъ Савовъ, като воененъ министъръ? Потърсилъ ли е той смѣтка, наложилъ ли е каквото и да е наказание на ония, които му сѣ теслили празни каси — каси съ мишки, вмѣсто съ планове? Заловилъ се, подпрѣналъ се, заедно съ началника на генералния щабъ, и въ 15 дена наредили доста работа. Отлично.

В. Георгиевъ: Десето чудо направилъ!

А. Краевъ: Но г. Савовъ каза и второ едно нѣщо: „Много топове стоеха въ невѣзможност да се по-мръднатъ: нѣмаше гранати, нѣмаше достатъчно патрони“ и т. н. Бихъ желалъ да знаа, взе ли, упражни ли г. генералъ Савовъ, като воененъ министъръ, нѣкакви репресивни мѣрки противъ ония лица, които той трѣбваше да държи отговорни за проявената прѣстѣпна небрѣжност въ въоръжението и снаряжението на българската армия? Г. Савовъ каза: „Пискахъ въ сѣщото врѣме да ми се прѣдстави, отъ какво се нуждае армията: колко шинели, колко палатки, колко гранати, колко патрони, какъвъ барутъ, колко пушки, колко топове и т. н.“ — отлично; обаче, запитанъ, подиръ това каза: „Не знаа, не мога сега да ви прецизирамъ точно програмата на дѣйствието, но си нацѣтахме при тия условия“. Азъ съмъ любопитенъ да я видя; азъ бихъ желалъ, г. генералъ Савовъ да я изиска, да я прѣдстави. Ако той срѣщне нѣкаква спѣшка, отсега моля почтенитѣ другари, които ще влѣзатъ въ 12-членната комисиия, да отидатъ въ Военното министерство да потърсятъ и намѣрятъ този планъ на дѣйствието. И, г. г. народни прѣдставители, ако бѣ съществувалъ такъвъ планъ, такава програма, такъвъ инвентаръ, такъвъ описъ на материялитѣ, на прѣдметитѣ, които е трѣбвало, слѣдъ като се е съставило министерството на г. генералъ Рача Петровъ, да бѣдатъ доставени, за комплектуване нуждитѣ на нашата армия, тогава азъ ще моля 12-членната комисиия да види, да провери, да констатира, и да ни докладва тукъ идущия пѣтъ, когато ще пристѣпимъ къмъ обсъждане и рѣшаване въпроса по сѣщество, да-ли се е прѣдприело нѣщо рационално още въ началния моментъ, за да би могла да бѣде реализирана тази програма. Обаче отъ това, което азъ знаа по дѣлата, докладитѣ, които имаме въ анкетната комисиия, нѣкои дѣла, които азъ самъ прѣглеждахъ, моето впечатлѣние е неблагоприятно за г. генерала Савовъ, моето впечат-

лѣние продължава да стои сѣщото, което го казахъ първия пѣтъ, когато имаше честта да бѣда на тази трибуна по този въпросъ, а то е, като-че-ли Военното министерство, респективно, тогавашниятъ министъръ г. генералъ Савовъ, сѣ чакали офери, за да има афери. И за да не бѣда голословенъ, г. г. народни прѣдставители, въпрѣки моето нежелание да се впускамъ въ подробности, вие ще ми позволите да ви цитирамъ нѣкои факти.

Привличамъ вашето просвѣтено внимание върху стр. 369—378 отъ доклада на изпитателната комисиия; тамъ сѣ изтъкнати, г. г. народни прѣдставители, слѣднитѣ факти.

Първо, доставка на 140.000 чифта царвули. Военното министерство на 16 май сѣ №№ 2.298, 2.299 и 2.300 е поканило нѣколко фирми да се явятъ на 20 сѣщия мѣсець, понеже цѣла да се даде екстрена порѣчка за кожени издѣлия, вънъ отъ контракта, по новъ образецъ. Самата тази фраза, г-да, както виждате, дава да се разбере, че е имало вече сключени контракти, но тѣ не обгръщали цѣлото, нужно за армията, количество, че отпослѣ Военното министерство е счело, че трѣбва да се дотѣкми закон-трактованото количество и търси изпълнители на новата порѣчка. Вѣроятно, на 20 сѣщи мѣсець поканенитѣ сѣ се прѣдставили, но нито офери е била получена отъ тѣхъ, нито има протоколъ, за да констатира несъстояването на отредения търгъ по доброволно съгласие. Едвамъ на 24 май, слѣдъ като, очевидно, сѣ се споразумѣли прѣдварително помежду си чрѣзъ отдѣлни писмени прѣдложения, всички поискватъ еднаква цѣна — по 3-10 л. за единъ чифтъ. Наредената тържна комисиия отъ тогавашния воененъ министъръ г. Савовъ, въ съставъ: прѣдседателъ подполковникъ Икономовъ и членове: майоръ Цѣковъ, капитанъ Брадиновъ, помощникъ финансовъ началникъ А. Константиновъ и отъ градското общинско управление Антонъ Димитровъ — възложила доставката на сѣщитѣ лица и по поисканитѣ отъ тѣхъ цѣни. Обаче на 24 май, сѣщия денъ, сѣ постѣпили слѣднитѣ офери: Братя Радеви и Василъ Г. Поповъ и С-ие, оферирали, но офертата имъ къмъ прѣписката не се оказва; на 26 май Георги Нешовъ отъ Ловечъ, съ телеграма № 920, е изявилъ желанието да достави 10.000 чифта царвули по 3 л. чифтътъ. Както виждате, сѣ 10 ст. по-малко. Това си прѣдложение потвърдилъ и съ особена писмена молба отъ 27 с. м., получена на 29, вх. № 12.293. Обаче, както първата, така и тази офери, не сѣ били взети подъ внимание, понеже не фигурирали въ списѣнитѣ на индустриялитѣ, които имали право да се ползватъ отъ облагитѣ по закона за насърчение на мѣстната индустрия и търговия. На 27 с. м., софийскитѣ жителъ Ханаѣлъ Шауловъ, сѣ заявилъ вх. № 12.136, е заявилъ, че приема да достави опинитѣ съ намаление 5% отъ цѣнитѣ на индустриялитѣ, което прави 0-15½ л. на чифтъ, или върху общата доставка 21.700 л. Г. генералъ Савовъ обясни, че не е взета подъ внимание тази офери, защото той не се ползувалъ отъ облагитѣ по закона за насърчение на мѣстната индустрия; обаче той изпуска изъ прѣдъ видъ заявлението на сѣщия Шауловъ, който казва, че би могълъ да прѣдстави, ако му се поиска, свидѣтелство, че той притежава табакхана за изработване щавени царвули. На 29 май, Добри Потковъ е далъ заявлението, чрѣзъ което съобщава, че е готовъ да достави всичкитѣ царвули по 3 л. чифтътъ. И на това заявление не е било обърнато внимание, контрактитѣ сѣ били сключени, както е изложено въ доклада. Колкото се отнася до изпълнението, г. Савовъ каза: „Просрочията, означени въ точки 4, 11 и 12, сѣ погрѣшно отбѣлѣзани“; той счита, че трѣбва да се смѣта прѣд-дадена уговорената доставка, когато прѣдпреначътъ каже: задовѣдайте, наредете комисиия да приеме. Азъ не знаа, какво ще бѣде вашето мнѣние, но, споредъ мене, реално прѣдаване отъ единъ до-

ставчикът има само въ момента, когато законтракуваната вещь бжде прѣддена и получена въ владѣние на учрѣждението. До този моментъ той може да дава хиляди заявления, може да казва, че има приготвено половината, $\frac{3}{4}$, голѣма частъ, всичкото отъ уговореното, и може всички тия заявления да бждатъ неоснователни.

Г. Савовъ се спрѣ на тежестта по доставките и каза, че кмѣсто укоръ, заслужвали похвала, ония, които доставяли по-тежки царвули. Ако това би било право, въ поемнитѣ условия и въ контракта би трѣбвало да бжде означена минималната тежестъ. Въ сжщностъ, обаче, тежестта е фиксирана, и то много резонно. Прѣдставете си ремѣнитѣ на царвулитѣ и нѣкакви халки — царвулитѣ се прѣдпочитатъ отъ ботушитѣ, като по лека обувка — нема не прѣдставлява интересъ за военното началство тежината било въ ремѣнитѣ, било въ халкитѣ? Ами колко е по-тежко облѣкло, носията, обувката на единъ войникъ, толкова по-трудно той ще се движи, и наопаки: колко е по-лека неговата амуниция, неговото облѣкло, колкото е по-спрѣтнато, колкото е по-комодно, толкова по-голѣма възможностъ ще има проявяването на неговата енергия. Но въ всѣки случай, това не е толкова важно.

По доставката на войничкитѣ шинели, интересни сж слѣднитѣ свѣдѣния. Пакъ по сжщия начинъ, поканени фирмитѣ, явяватъ се, отдѣлно се споразумѣватъ помежду си, какъ да подѣлятъ прѣдстоящата плъчка — азъ си позволявамъ това тежко изражение, защото за тѣхнитѣ дѣйствия, друго, за да ги характеризира човѣкъ правилно, мъчно може да се намѣри — сключватъ се договори по цѣна 23 л. Стѣдъ това, обаче, явява се заявление отъ Братя Калови, прѣдлагатъ услугитѣ си, да доставятъ и тѣ една частъ отъ тѣзи шинели, и тогава изглежда, че Военното министерство желае да увеличи числото на шинелитѣ, които трѣбва да бждатъ доставени за войската, и независимо отъ 80-тѣ хиляди, законтракувани въ началния моментъ, законтракуватъ се други 20 хиляди, но вече по 26-50 л. златни за всѣки шинелъ. Точнитѣ данни по този въпросъ, г-да, ще намѣрите на стр. 376 отъ доклада на изпитателната комисиия. Интересенъ и много характеренъ е случаетъ съ Братя Давичонъ Леви. Съ заявление отъ 2 октомврий, тѣ поискватъ 26-50 л. за единъ шинелъ, при условие, ако митото, октроата, статистическото право и други бждатъ за смѣтка на Военното министерство. Военниятъ министъръ г. Савовъ е поставилъ резолюция: „26-20 л.“ — върху тази цѣна се сключва контрактътъ. Но прѣди още контрактътъ да е станалъ валиденъ, получава се въ Военното министерство заявление отъ нѣкой си Емилъ Бауеръ, жителъ отъ гр. Виена, Кайзеръ-Йозефъ-Шрасе, № 41, който казва, че е изучилъ всички книжа и описания, и изявява готовностъ да оферира и прѣдложи най-износнитѣ за министерството цѣна и условие. Върху това заявление г. Савовъ е поставилъ резолюция: „Контрактътъ е вече утвърденъ“. Обаче сжщиятъ зачерква думитѣ слѣдъ „Контрактътъ“ и написва надъ тѣхъ: „е сключенъ вече“. Сжщо такова писмо, съ сжщитѣ бѣлѣжки отъ Вълнарова, и резолирано отъ г. Савова, е било получено отъ Дацова, който пъкъ не фиксира цѣната, но казва, че е готовъ да достави 20.000 шинела по най-износни цѣни. Бауеръ повтаря своето заявление и казва, че е готовъ да достави по 25 л. шинелитѣ, а това прави една разлика въ по-малко, слѣдователно, икономия за държавното съкровище 24.000 л. Сжщата участъ сполетява и това му заявление. На 8 октомврий отъ Пловдивъ Орозди Бакъ телеграфира, че би могълъ да достави 20.000 шинела въ $3\frac{1}{2}$ мѣсеца по 21 л., а въ 4 мѣсеца, по 20 л. единиятъ. А това прави, г. г. народни прѣдставители — не е смѣтнато въ доклада, но азъ го казвамъ за допълнение — този случай е

изложенъ на стр. 377 отъ доклада — въ първия случай, ако би се приела офертата на Орозди Бакъ, държавата би спечелила 104.000 л., а въ втория случай, сир. ако срокътъ за доставката би се продължилъ на 4 мѣсеца, държавата би спечелила 124.000 л. И това заявление не се уважава пакъ по сжщитѣ мотиви. Въ сжщностъ, обаче, съгласно закона, контрактътъ между Военното министерство и Братя Давичонъ Леви прѣзъ това врѣме, въ този моментъ е билъ унищожаемъ — стр. 377 отъ доклада. По типографическа грѣшка тамъ е поставена думата „унищоженъ“, но трѣбва да се поправи на „унищожаемъ“. (Чете) „Съгласно послѣдната алинея на чл. 8 отъ закона за данъка върху занятията Братя Давичонъ Леви сж били длѣжни още при сключването на контракта да заплатятъ принадлежащия се данъкъ; въ противенъ случай, търгътъ се унищожава“. Това е изричната, повелителната воля на законодателя. (Чете) „Прѣзъ врѣмето, когато Военното министерство е получавало по-износни за съкровището оферти“ — които току-що цитирахъ — „данъкътъ още не е билъ заплатенъ; слѣдователно, договорътъ е билъ унищожаемъ. Вмѣсто да приложи повелителното постановление на закона и да запази държавнитѣ интереси чрѣзъ отреждане на редовенъ търгъ, министерството съ твърдѣ бързо писмо подъ № 5.008 на 4 октомврий 1903 г. ги подканва най-късно до 7 с. м. да му прѣдставятъ надлежнитѣ квитанции за внасянето на данъка върху занятията, градското право и пр.; обаче Братя Давичонъ Леви извършватъ това едвамъ на 24 и 25 януарий 1904 г.“

Ще се спра, г. г. народни прѣдставители, за мина и върху доставката на 240.000 м. вълненъ платъ за навуша и 140.000 върви за навуша.

По първата доставка интересно е разпрѣдѣлението, което е станало между Братя Давичонъ Леви и нѣколцина членове на синдиката на мѣстнитѣ фабриканти. Братя Давичонъ Леви сж поискали по 2-60 л. за метѣра за иностранно произведение; но въ случай, че митарственитѣ сборове останатъ за смѣтка на държавата, изявяватъ готовностъ да доставятъ този вълненъ платъ по 2-25 л. Мѣстнитѣ фабриканти, начело на които се е намиралъ запасниятъ полковникъ Беровъ, като изтъкватъ своитѣ патриотически чувства и готовностъ да услужатъ на Военното министерство въ момента, когато отечеството се намира въ голѣма опасностъ, претендиратъ, естествено, на много по-голѣма цѣна. Тържната комисиия, макаръ въ нейния съставъ да е липсвалъ граждански елементъ, възложила доставката на Братя Давичонъ Леви, обаче сжщия денъ Братя Давичонъ Леви подаватъ заявление до Военното министерство, чрѣзъ което молятъ контрактитѣ да бждатъ сключени направо съ мѣстнитѣ фабриканти. Генералъ Савовъ, тогава полковникъ, воененъ министъръ, е поставилъ слѣдущата резолюция: (Чете) „Одобрявамъ да се остави върху Давичонъ Леви 100.000 м. иностранно, съ условие половината (изпърво зачеркналъ тази дума, а послѣ изново я написалъ) да се достави въ срокъ три мѣсеца. Остатъкътъ отъ цѣлата доставка, 124.000 м., да се разпрѣдѣли между българскитѣ фабриканти по цѣната 2-99 л. (15%), на такива же условия, т. е. половина отъ доставката въ три мѣсеца, а останалата до $4\frac{1}{2}$ мѣсеца“. И въ изпълнение на резолюцията Братя Давичонъ Леви сжщия денъ подаватъ второ заявление, чрѣзъ което указватъ на кои фирми доставката на какво количество метри отъ този вълненъ платъ трѣбва да бжде възложено. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, ако би се възложила изцѣло доставката върху Братя Давичонъ Леви и по цѣната, която тѣ сж поискали — 2-25 л. на метѣра, ако митарственитѣ и други сборове останатъ за смѣтка на държавата, които държавата въ сжщностъ губи, когато доставката става отъ мѣстни производители,

свърхъ които даже държавата трѣбва да даде още 15% — знаете ли каква щѣше да бѣде ползата за държавното съкровище? Точно 91.760 л. Пита се: г. Савовъ, като воененъ министъръ въ оня моментъ, бѣше длъженъ да се грижи по-скоро за нуждитъ на армията ли, или за печалбитъ на мѣстнитъ фабриканти? Но косто изпѣква, г-да, отъ книгата по тия доставки, то е слѣдното; че тѣзи почтени фабриканти, прѣди да прѣдадатъ офертитъ си на тържнитъ комисии, иматъ лична срѣща съ военния министъръ Савовъ. Тѣ прѣдварително съ г. Савова уговарватъ условията и тогава се явяватъ прѣд тържнитъ комисии. Тия комисии собствено сж се конституирали само рго forma, за да оформятъ уговореното между военния министъръ Савовъ и фабрикантитъ, доставчицитъ. Това изпѣква както отъ резолюцията, която ви цитирахъ, чрѣзъ която г. Савовъ самъ фиксира цѣната, а фабрикантитъ слѣдъ това по нея правятъ офертитъ си слѣдъ тържнитъ комисии, така сжщо и отъ факта, че върху едно заявление отъ фабрикантитъ, които се позоваватъ на благосклонността на министра при приемането на доставката, каквато благосклонностъ той имъ обѣщаль лично, когато сж се споразумѣли за цѣната на доставката, г. Савовъ не е счелъ за нужно да протестира, да каже: „Това е една инсинуация, това не е вѣрно; вие ето офертирали прѣдъ тържната комисия; азъ нищо общо нѣмамъ съ васъ“.

Но, г. г. народни прѣдставители, за да изчерпа и да свърша съ този въпросъ, ще ми позволите да релевирамъ характеристични факти за доставката на върви за царвули. Единъ богателъ — като-че-ли не прѣдставлява нѣкакъвъ особенъ интересъ, а въ сжщностъ ето какъ се е развилъ този въпросъ. Въ първия моментъ, когато се е произвелъ търгътъ за тѣхъ, и за вѣнчания платъ и за навуца, била е поискана цѣната 59 ст. на чифтъ. Този търгъ не се утвърждава, защото послѣдватъ протести и заявления — прави се намаление 5% и пр. При втория случай пакъ не се установява окончателно никому доставката, защото послѣдватъ други допълнителни намалющи цѣната заявления, и въ края на крайщата, благодарение на проявената въ този случай скрупулностъ и ревностъ къмъ държавнитъ интереси отъ страна на членоветъ на тържната комисия, доставката на тѣзи върви за навуца се възлага по 0-22-31 л., а това прави: при първия търгъ, по 59 ст., съкровището е трѣбвало да плати 82.600 л., а въ крайния моментъ е сключенъ договоръ за сжщото количество само за 31.234 л.; значи, една разлика отъ 51.366 л. въ полза на съкровището. Този фактъ е важенъ за иллюстрация на напнитъ прави, за правитъ на напнитъ прѣдприемачи, на напнитъ тържни комисии и на тѣзи, които ги контролиратъ и ръководятъ. Ако се трѣгне още въ началния моментъ по водата на заинтересованитъ доставчици, тѣхнитъ скрупули като-че-ли не сжществуватъ, тѣхниятъ апетитъ като-че-ли нѣма граници; но ако се постегнатъ, ако се послѣднатъ тѣхнитъ апетити, ако се прояви извѣстна ревностъ въ защита интереситъ на държавното съкровище, вие виждате какъвъ резултатъ може да се добие — близо 60% намаление. Немъ мислите, г. г. народни прѣдставители, немъ мисли самъ г. генералъ Савовъ, че ако по сжщия начинъ би се постъпило и при другитъ доставки, които възлизатъ на стотици хиляди, на милиони лева, интереситъ на държавното съкровище не биха могли да бѣдатъ еднакво защитени? Мисли ли г. генералъ Савовъ даже неговитъ другари тогава въ кабинета, че фирмата Шнайдеръ би могла чрѣзъ своитъ дѣйствия да възбуди неудоволствие на прашанитъ въ Франция офицери за приемането или за одобрието на проектиранитъ доставки на материали за българската армия, ако, при уговаряне заема отъ 1904 г., оставяйки 25 милиона за порѣчки у Шнайдера, би се прецизирало какво именно се иска и би се уговарило, че Шнай-

деръ се задължава — поне такава една клауза въ общи думи — да достави било по пазарната цѣна, било съ едно намаление дори отъ 5% отъ стойността, която би се поискала отъ други, щомъ биха произвеждали прѣдмети отъ сжщото качество, отъ сжщитъ материяли?

Свършвамъ съ този въпросъ, г. г. народни прѣдставители, за да кажа една дума по нашия дългъ.

Сега-засага намъ прѣдстои, както вече казахъ въ началото, чрѣзъ приемането подъ уважение прѣдложението, да възложимъ на една 12-членна комисия да провѣри, да прецизира фактитъ, и, ако намѣри материяли, основания за обвинения, да ни сезира съ прѣдложение за окончателно рѣшаване даването подъ сѣдъ на нѣкои и на кои именно отъ бившитъ министри. Ние, г. г. народни прѣдставители, имаме, както казахъ и въ първата си рѣчь, нравственъ дългъ да се поставимъ по-високо отъ симпатии или антипатии, отъ страсти и чувства, и да дадемъ воля на разума, на съзнанието за дълга къмъ отечеството и да допринесемъ нѣщо за възтържествуването на закона въ тая страна. То е основното и главното.

Г. г. народни прѣдставители! Г. Савовъ въ своитъ обяснения каза, че положението на България въ 1903 г. било таково, че мажчо бихме могли да издържимъ еднодневна война. Г. Теодоровъ въ рѣчта си каза какво бихме могли да направимъ, като сме били тѣй злѣ, безъ закрила, безъ подкрѣпа. Азъ си спомнямъ, г. г. народни прѣдставители, единъ важенъ не, два важни момента отъ историята, които считамъ за неизбѣжно да изтъкна. По отношение на г. Савова — спомнята на Шипка; по отношение на г. Теодорова — подвигътъ петъ вѣка прѣди Христа при Термопилитъ въ Саламинъ и Платей. Но въ подкрѣпа на г. Теодорова, за нуждата да възтържествува законътъ въ България, азъ ще ви изтъкна тожже единъ исторически фактъ. Когато Ксерксъ е прѣдвождаль една армия, съставена отъ хиляди племена, числото на които Херодотъ изчислява на повече отъ 2½ милиона, опълчени да смаже древна Гърция, Ксерксъ се обърна къмъ одного отъ своитъ пленници, атинянинътъ Демаратъ, и го пита: „Вѣрвате ли, че докато всички народи чрѣзъ земята, на които ние прѣминахме, се покоряватъ и ни слѣдватъ, въ Атина ще се намѣри достатъчно куражъ, достатъчно доблестъ да ни се противопоставятъ?“. Демаратъ му отговорилъ: „Да“. — „Многобройни ли сж?“ — „Не“. — „Кой ги води?“ — „Съзнанието, законътъ“. — „Какъ?“ — казалъ Ксерксъ. — „Азъ съ силата на кампика вода хората си на война, а шепя атиняни да се тласкатъ къмъ смъртъ или къмъ слава, само отъ закона?“. — „Да“. Послѣдующитъ факти напълно сж потвърдили думитъ на Демарата. Милионната армия на Ксеркска била изтрѣбена, разорена. Доблестнитъ граждани на Атина, които сж имали съзнание за своя дългъ къмъ отечеството, водени отъ добродѣтелнитъ си държавници Темистокълъ и Аристидъ, сж спасили отечеството си. И това, защото тамъ е царуваль законътъ, защото всѣки е намираль закрила подъ закона. Врѣме е, г-да, и въ нашето мило и многострадално отечество да се създаде, да укрѣпне съзнанието и убѣждението, че законътъ е алфата и омегата, че законътъ е крайгълниятъ камѣтъ, върху който се гради, върху който се крѣпи държавниятъ организъмъ, общественото благоденствие, напрѣдѣктъ, щастieto, величието на България. Е добръ, чрѣзъ нашия вотъ по въпроса, съ който се занимаваме и който толко тревожи ни създаде, ние се стремимъ не къмъ унищожение на личности — повтарямъ да го кажа — а къмъ стигматизиране порочната система на управлението и къмъ възтържествуване на закона.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. д-ръ Стоянъ Даневъ, въ замѣна на г. Манолъ Златановъ.

Д-ръ С. Даневъ: Не може ли да се даде малко отиди?

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Давамъ 5 минути отиди.

(Слѣдъ отиди)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Засѣданието продължава.

Има думата г. д-ръ Стоянъ Даневъ.

Д-ръ С. Даневъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Изкачихъ се на тая трибуна да изпълня единъ двоенъ дългъ: да защита, макаръ и нажко, доклада на анкетната комисия, прѣдметъ на атаки отъ страна на бившитѣ министри, както и да отговоря на подмѣтанията, които по мой адресъ отправи генералъ Петровъ. Недоволенъ отъ правото да се обясни, той счете за прѣдпочтително да прѣмине въ атака, като изпусна съвсѣмъ изъ прѣдъ видъ цѣлѣта, за която е повиканъ да се яви тукъ. Доколко тази странична атака ще бѣде полезна за защитата на неговата кауза, ще видимъ по-късно.

Г. г. народни прѣдставители! Докладътъ на изпитателната комисия не е докладъ имѣющъ за цѣль да изправи на скамейката на подсѣдимитѣ бившитѣ министри. Участникитѣ въ изпитателната комисия сж имали грижата да отбѣлжватъ въ прѣдговора, че тѣ се въздържатъ отъ да правятъ каквито и да било заключения. Тѣ сж считали тѣхната мисия за изпълнена, като сж се задоволявали да изучатъ нѣкои отдѣлни случаи отъ администрацията, характерни за бившия режимъ, безъ дори по тѣзи отдѣлни дѣла да правятъ своитѣ заключения — защо? — защото сж били крайно добросъвѣстни и въ нежеланието си да генерализиратъ, когато даннитѣ не сж били достатъчни, тѣ сж отбѣгвали подобни заключения. Тѣхниятъ докладъ има за цѣль: да характеризира съ бѣгли черти бившия режимъ. Като застаемъ на туй гледище, можемъ всекогашъ да защитимъ онуй, което е прокарано въ него, даже и тогава, когато би имало грѣшки. На кой най-сетнѣ не грѣши, за да нѣмаме и ние грѣшки? Но и като допущамъ евентуални грѣшки, азъ трѣбва да възстана противъ упрека, който се отправи къмъ насъ, че докладътъ ни е билъ диктуванъ отъ злоба или ненавистъ къмъ министритѣ отъ бившия режимъ. Далечъ отъ насъ подобна мисль. Въ това отношение мога и азъ да се присѣдиня къмъ изявленията на нѣкои отъ моитѣ другари. Вървайте ми, че много съмнителни случаи, ние сме прѣдпочели да минемъ мълкомъ, отколкото да изнасяме прѣдъ публиката това, което сме констатирали. Ето защо, ако има упрекъ най-малко основателенъ по адресъ на изпитателната комисия, то е оная, отправенъ отъ генералъ Петрова.

Но, г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ не е да защитавамъ доклада на анкетната комисия. Ние засѣдаваме, за да се произнесемъ по конкретното прѣдложение на шуменския народенъ прѣдставител г. Краевъ, който иска да се възбуди углавно прѣслѣждане противъ нѣкои отъ министритѣ на бившия режимъ. И азъ ще кажа заедно съ моя колега г. Теодорова, че, при така направено прѣдложението, ние нѣмаме длъжностъ да доказваме абсолютната виновностъ на бившитѣ министри. Достатъчно е да има улики, които да ни даватъ право, а същевременно и да ни налагатъ дългъ да се впуснемъ въ едно изслѣждане, каквото прѣдвижда специалниятъ законъ за сѣдене на министритѣ. За да отговоримъ, прочее, на направеното прѣдложение, ние нѣмаме нужда да влизаме въ тъкоститѣ на всички дѣла, помѣстени въ доклада на изпитателната комисия.

Но и ако встъпите въ обсъждането на тѣзи дѣла — дотолкогъ, доколкото станаха прѣдметъ на критика отъ една и друга страна — до какво заключение ще дойдете?

Позволете да влѣза безъ много извивания, направо въ съществуването на дѣлото. Да почнемъ съ оная частъ отъ доклада, която се отнася до Министерството на търговията и земледѣлието. Д-ръ Геннадиевъ се помъчи да обезсили изнесеното въ доклада. Той ни говори за своитѣ мѣроприятия, като министъръ на търговията и земледѣлието. Колкото интересни и да бѣха тѣзи обяснения, въ тази си частъ тѣ нѣматъ връзка съ направеното прѣдложение отъ г. Краева и затуй може на тѣхъ съвсѣмъ да се не спираме. По-нататкъ д-ръ Геннадиевъ засега и съществуването на онѣзи дѣла, които ние сме подчертали отъ неговата дѣятелностъ. Обаче, въ много случаи той избѣгна да постави въпроситѣ ребромъ, тъй, както сж поставени въ доклада. Той избѣколи онѣзи именно точки, които бѣха, по нашето схващане, най-тъмнитѣ и като такива бѣха подчертани въ доклада. Естествено, и на тѣзи му обяснения не би имало защо да се спираме. Всичко, което можемъ да направимъ, то е да подчертаемъ и устно онуй, което, по нашето схващане, се съдържа въ дѣйността на д-ръ Геннадиева въ разрѣзъ съ вѣлението на закона, както това направиха г. Данаиловъ, и г. Теодоровъ, като приповториха изнесеното въ нашия докладъ, до което, по-специално д-ръ Геннадиевъ не се спрѣ.

Позволете на мене, въ тоя редъ на мисли да изтъкна само едно, затова, защото то е нѣкакъ свързано и съ положението, което азъ заемамъ като колега на бившия министъръ на търговията и земледѣлието г. Абрашевъ. Вие си припомнете, че на два пѣти д-ръ Геннадиевъ ме апостофира, че азъ съмъ подписалъ доклада, безъ да знаа, че той е насоченъ противъ моя бившъ другаръ г. Абрашевъ. Когато той взе думата да даде своитѣ обяснения по отдѣла за опустошение на горитѣ, той пакъ приповтори тѣзи подмѣтаня. Може-би, нѣкой отъ г. г. народнитѣ прѣдставители да е останалъ съ впечатлѣние, че тукъ има кое-що не въ реда на нѣщата. Е добръ, азъ вземамъ думата да поправа онуй, което е погрѣшно въ обясненията на д-ръ Геннадиева, и да подчертая туй, за което той би трѣбвало да даде обяснения — ако желае, разбира се. Азъ твърдя, че отъ страна на бившия министъръ на търговията и земледѣлието г. Абрашевъ нѣма никакво нарушение на закона. А какво има? Има въ началото на мѣсоцъ мартъ 1903 г. констатирана една крупна контрабанда, както се вижда отъ дѣлото, завинена отчасти и отъ органитѣ на лѣсничейската власть, отъ лѣсничей Икономовъ, който въ слѣдствие на това е билъ уволненъ. Нека отбѣлжа, въ скобки, че този господинъ, не знаа по какви причини, е билъ пакъ назначенъ отъ д-ръ Геннадиева. Въ всеки случай, ние имаме прѣдъ насъ една контрабанда, за изслѣждането на която се изпраща главниятъ инспекторъ на горитѣ, придруженъ отъ юрисконсулта на министерството и други нѣкои чиновници, да се констатира на самото мѣсто, колко гора е била опустошена. Връщатъ се ксисаритѣ въ София, министърътъ свиква върховния горски съвѣтъ, ходлагъ на негово разглеждане въпроса и върховниятъ горски съвѣтъ постановява да се позволи на онѣзи отъ жителитѣ на чепинскитѣ села, които сж имали квитации и които сж сѣкли на позволено мѣсто, да вдигнатъ отсѣченото отъ тѣхъ, а всичкитѣ другѣ материялъ да се счита незаконно изсѣченъ и да се продаде за въ полза на хазната. Този материялъ, продаденъ за въ полза на хазната, би далъ кржгло сумата 100.000 л. Тукъ се спира дѣятелността на г. Абрашева, повече нѣма. Ако нѣщо е станало, то е станало вече въ врѣмето на слѣдующия титуляръ на това министерство, а между другитѣ и на д-ръ Геннадиева. Конфискува-

ниятъ материалъ се освобождава противозаконно: вмѣсто да се продаде, той се дава на онѣзи, които сж го сѣкли контрабанда. Тѣй стои работата. Ако, слѣдователно, съмъ подписалъ доклада, азъ съмъ знаелъ какво подписвамъ; па да ви кажа правото, ако дори и бившиятъ мой другаръ въ министерството г. Абрашевъ би направилъ нѣкоя незаконностъ, при все че анкетната комисиия е имала за цѣль да анкетира само дѣлата на бившитѣ министри отъ кабинетитѣ на Рачо Петровъ, Петковъ и Гудевъ, азъ не бихъ се посвѣнилъ да си туря подписа и подъ такава констатация. Най-сетнѣ, ако има передовности, дѣто и да е, ще ги констатираме, и не само у нашитѣ съперници, а и у нашитѣ приятели: азъ поне бихъ ималъ доблестта и това да направя. Но това ни най-малко не извинява д-ръ Геннадиева. Когато той дохожда тукъ, за да даде обяснения, вмѣсто да хвърка около въпроса и да хвърля стрѣли по мой адресъ, като мѣси името ми съ дѣятелността — безупречна впрочемъ — на г. Абрашева, трѣбваше да даде отговоръ, на какво основание е позволилъ да се вдигне материалътъ, законно конфискуванъ и станалъ вече собственостъ на държавата. Ето въпросътъ, поставенъ ребромъ. На този въпросъ отговоръ нѣмаме. Заключение то ще си го направите вие, г. г. народни прѣдставители.

Азъ, разбира се, нѣмамъ намѣрение въ тоя редъ на мисли да се спирамъ на всички изслѣждани дѣла отъ дѣятелността на д-ръ Геннадиева, защото то би ме завело далечъ и сетнѣ то би ме заставило да повтарямъ много отъ онова, което се каза отъ нашитѣ другари и което сигурно ще се каже и отъ нѣкои други още. Азъ се спрѣхъ на този въпросъ, защото той е характеренъ за начина на запитата на бившия министъръ д-ръ Геннадиевъ, отъ една страна, и отъ друга, защото той е свързанъ съ единъ въпросъ, по който д-ръ Геннадиевъ на врѣмето си, официално, е показалъ голѣмъ интересъ — за запазване на горитѣ. Е добръ, отъ свѣдѣнията, които има анкетната комисиия и които сж минали въ нейния докладъ, се вижда, какъ тъкмо въ негово врѣме немилостиво сж били сѣчени горитѣ, а специално въ оная частъ на България, която е имала най-хубави гори.

Г. г. народни прѣдставители! Позволете ми да мина само съ нѣколко думи на друго едно дѣло, което се касае за генералъ Савова и за което се каза нѣщо отъ г. Теодорова; то е въпросътъ за сключения контрактъ прѣзъ 1907 г. за 21 милионъ лева за покупка на артилерийски материали. Този случай е характеренъ, защото ние имаме прѣдъ насъ си единъ контрактъ, за една крупна сума, сключенъ на бърза ръка, който контрактъ минава въ тайно за сѣдане на Народното събрание и се одобрява. Какво е особеното въ случая? Отъ обясненията на генералъ Савова се види, че контрактътъ за артилерийскитѣ материали отъ 1907 г. е контрактъ, сключенъ въ свръзка съ заема, който въ началото на сжщата година се подписа съ парижката банка за конвертирането на старитѣ наши облигации типъ 6%, и който въ сжщото врѣме съдържае единъ новъ заемъ. Генералъ Савовъ обяснява, че едно отъ условията на заемната операция е било България да поръча у Шнайдера въ Крезо материалъ за 25 милиона лева.

Г. г. народни прѣдставители! Трѣбва да ви кажа, че азъ, който съмъ въ течението на въоръженieto на българската армия, не съмъ билъ никогашъ противъ попълването на складовѣ. Когато се е касало да се направятъ жертви по тази частъ, азъ съмъ съзнавалъ, че ние сме длъжни това да сторимъ. Та, никакъвъ упрекъ не отправямъ противъ никого за това, че въ онова врѣме българското Военно министерство е намѣрило за необходимо да попълни складовѣ съ артилерийски материали, съ снаряди, съ гаубични топове и пр. Онова, което бие, обаче, въ очи, то е, защо тази бързина въ поръчката?

Прѣговоритѣ за заемъ сж се водили въ течението почти на цѣла година. Условията на френскитѣ банки, респективно на френското правителство, въ дадения случай, да се купятъ материали отъ Франция сигурно — прѣдполагамъ азъ — сж били извѣстни на господата, които сж водили прѣговоритѣ по заема, и въ такъвъ случай най-естествено бѣше министерството да се обърне къмъ генералъ Савова и той своеврѣменно да опрѣдѣлѣше отъ какви материали има нужда, да имъ изработи подробно техническитѣ условия и да се споразумѣе съ надлежната фабрика въ Франция за тѣхната фабрикация, за цѣната и за изплащането имъ, само когато това всичко бѣде готово, тогава вече да се пристѣпи къмъ реализиране на кредитната операция. Това нѣщо не е станало. Подписва се договорътъ за заемъ, даже тукъ, въ Народното събрание, се гласува и чакъ тогава се издава отъ Военното министерство заповѣдъ до специално назначена комисиия отъ висши офицери вътрѣ въ два дена да приготвятъ контракта за 21 милионъ лева поръчки! Ето туй е особеното. Ако въ 1903 г. се казва, че имало опасностъ, въ началото на 1907 г., види се, тази опасностъ да не е съществувала. И да е имало, най-сетнѣ, опасностъ, струва ми се, че когато българската държава се ангажира да потроши една сума отъ 21 милионъ лева, тя трѣбва да даде на своитѣ специалисти повече отъ 48 часа врѣме, за да могатъ да изработятъ поемнитѣ условия, респективно да облѣкатъ едно съглашение въ форма на контрактъ. Е добръ, това е необикновено.

Друго обстоятелство, не по-малко необикновено, е, че при гласуването на заема отъ страна на министерството не се говори нищо за условieto, наложено на България да купи за 25 милиона лева материалъ у Шнайдера. Това е пакъ странно затуй, защото двѣтѣ операции сж свързани и право щѣше да бѣде, ако се съобщеше на народното прѣдставителство, че има такова условие. Народното прѣдставителство не е знало въ момента на гласуването на заема нищо за сжществуването на това условие. Сега едвамъ тая работа, въ тоя видъ поне, излиза наяве.

Едно трето обстоятелство, което бие особено въ очи, то е, че, въпрѣки установената традиция въ Военното министерство, доставкитѣ да се извършватъ въ съгласие съ мнѣнието на специална техническа комисиия, въ дадения случай поръчката става въ разрѣзъ съ мнѣнието на специалната техническа комисиия. А въ тази техническа комисиия влизатъ най-висшитѣ прѣдставители на военното дѣло въ България, като почнете отъ началника на генералния щабъ, минете прѣзъ началника на въоръженieto и свършите съ други нѣкои висши офицери въ министерството на брой 7—8 души. Къмъ тѣхъ Военното министерство се обърща за сключването на контракта, т. е. да водятъ прѣговоритѣ, да опрѣдѣлятъ условията, цѣнитѣ и начина на изплащането. На поканата на министра специалната техническа комисиия отговаря, че не може да се съгласи съ прѣдставителя на фирмата Шнайдеръ по много въпроси, а най-главно по цѣнитѣ. Генералъ Савовъ вчера ни каза: „Азъ, г. г. народни прѣдставители, въ тази доставка бѣхъ само передаточна станция“. Азъ подчртавамъ, г. г. народни прѣдставители, тази фраза прѣдъ васъ, защото тя има голѣмо значение. И тѣй, генералъ Савовъ си омива ръцѣтѣ отъ тази доставка. Тогава кой трѣбва да бѣде отговоренъ? Нема комисиията? А, както казахъ, комисиията е на противно мнѣние; тя не мисли, че контрактътъ може да бѣде сключенъ подъ условията, прѣдложени отъ французката фирма. Нѣщо повече: тя не само че не е съгласна, ами прави още и подробни изчисления на цѣнитѣ, за да убѣди и министритѣ, а особено военния министъръ, че подъ тѣзи условия контрактътъ е неприемливъ. И знаете ли какъвъ е резултатътъ отъ смѣткитѣ, правени отъ тази висша военна комисиия?

Този резултат е, че между цѣнитѣ на Шнайдера и цѣнитѣ на Крупа за тази доставка има една разлика отъ около единъ и $\frac{3}{4}$ милиона лева, а между цѣнитѣ на Шнайдера и онѣзи, които комисията намира за нормални и по които би трѣбвало да стане порѣчката, разницата е отъ 4—5 милиона лева! Въ всеки случай, комисията, като прави тѣзи изчисления, дава на Военното министерство да разбере, че контрактътъ подъ тѣзи условия не трѣба да се сключи. И тѣй, висшата комисия си омива ръцѣтъ, па и военниятъ министъръ казва: „Азъ бѣхъ передаточна станция“. При все това контрактътъ пакъ се сключва. Защо? Защото Министерскиятъ съветъ, който съвсѣмъ нѣма защо да се занимава съ подобни работи, билъ заповѣдалъ на висшата комисия отъ офицери, контрактътъ да се подпише и контрактътъ се подписва. Ако министерството бѣше подходящата административна инстанция за утвърдението на търгове, ние бихме прѣклонили глава, най-сетнѣ; но нийдѣ у насъ сключването на подобни контракти не се възлага, па и никогашъ не се е възлагало на Министерския съветъ. Впрочемъ, Министерскиятъ съветъ е най-малко пригоденъ за това. Странното въ случая е, че военниятъ министъръ, ако и специалистъ по тая часть, казва: „Азъ бѣхъ передаточна станция“. Значи, той не иска да вземе никаква отговорност. Тогава ние стоимъ прѣдъ една енигма, прѣдъ една мистерия, защо контрактътъ се подписва?

Но за да нѣма никаква отговорност, всичко минава прѣзъ Народното събрание: въ тайно заседание внася се контрактъ съ докладъ, който е характеренъ, защото въ доклада не е казано, че има разногласие между министерството и висшата комисия отъ офицери, а просто се прѣдлага на одобрение единъ контрактъ, съставенъ отъ специална комисия, назначена отъ Военното министерство. Тѣй щото, може да се каже, че Народното събрание е било прѣмо заблудено, когато е гласувало този договоръ.

Д. Мишевъ: Кой е подписалъ доклада?

Д-ръ С. Даневъ: А какъ може Народното събрание да постѣпи въ случая? Явява се прѣдъ него министерството, което има довѣрието му, и му казва: „Имаме контрактъ за една крупна сума, желаемъ да мине прѣзъ Народното събрание; контрактътъ е съставенъ отъ една комисия, която ние бѣхме назначили“, и Народното събрание ще каже, разбира се, „одобрявамъ“. Но онѣзи особености, които азъ тукъ изтъкнахъ и подчертахъ, за Народното събрание сж неизвестни. Когато тѣ ставатъ днесъ-затнесъ известни, пита се: нѣма ли отговорност за тѣзи дѣла? Ако мислите, че България е правова държава, че тя трѣба да се управлява по законитѣ и въ интереса на страната, трѣба да има тукъ отговорност — това е мосто дълбоко убѣждение и азъ бихъ желалъ да се установи тая отговорност. Генералъ Савовъ казва, че е билъ „передаточна станция“. Добрѣ, трѣба да има тогава нѣкой другъ отговоренъ. Ето защо ние, които даваме гласа си, за да се хвърли попълна свѣтлина върху дѣлото, сме длъжни непрѣмѣнно да направимъ една крачка по-напрѣдъ и да потърсимъ виновния, ако има дѣйствително такъвъ, за да понесе и послѣдствията. Ето какво имамъ да кажа по тази афера.

Г. г. народни прѣдставители! Прѣминавамъ съ пѣничко думи на друга афера, съвсѣмъ нажко, защото и другъ колега прѣди мене се докосна до нея. Касае се до линията Девня-Добричъ. Ще моля за извинение, че ви отнемамъ врѣмето, особено, като мисля, че аферата е известна. Ето кое ми прави впечатлѣние, г. г. народни прѣдставители. Дава се една линия на търгъ по едно трасе; прѣдприемачътъ има право да прѣдлага друго; дѣйствително, прѣдприемачътъ, като се позува отъ поемнатѣ условия, прѣдлага едно друго направление. Първоначално това не

се одобрява. Идва министъръ Халачовъ и нему се дава ново заявление въ тази смисълъ: да се измѣни трасето; обаче, до датата на това заявление е вече работено по старото направление, има суми похарчени и прѣдприемачътъ, който има интересъ да прокара линията по новото направление, казва: „Азъ съмъ готовъ да понеса всички разноски, досега направени, по старото, първоначално трасе; дозволете ми само да прокарамъ линията по новото направление“. Ако министърътъ, по едни или други съображения — били тѣ икономически, търговски или стратегически — мислѣне, че това заявление можеше да се уважи — и да ви кажа право, не бихъ намѣрилъ нищо особено да се уважи такова едно заявление — трѣбваше да сложи въпроса прѣдъ своитѣ колеги или пъкъ направо да го разрѣши и да съобщи на прѣдприемача. Той именно това не направи. Прѣдприемачътъ дава 10-дневенъ срокъ, за да се произнесе министерството, да-ли допуска да се прѣкара линията по новото направление, като прибави: „ако се мине този срокъ и вие ми наложите да измѣня направлението, азъ ще си дия разносиктѣ, ще искамъ врѣди и загуби“. Ето прѣдложението, което прѣдприемачътъ прави. Отговорътъ е съставенъ въ министерството — чиновничѣтъ на министерството даже сж направили тоя отговоръ въ двоенъ екземпляръ и въ него казватъ: „Г. прѣдприемачо, въ слѣдствие на Вашето заявление ние сме съгласни да промѣните направлението и да построите линията по новото направление.“ Свояврѣменно министърътъ е ималъ на ръка тѣзи двѣ писма, но не е подписалъ нито едното, нито другото. Но кѣщо повече: ако бѣше пратилъ едно отъ тия писма, въ едната или другата редакция, и кажеше: „Г. прѣдприемачо, Вие искате да прокарате линия по ново направление, добрѣ, съгласни сме, само ние не Ви признаваме никакви направени разноски по старото трасе, ако и да се е изминалъ срокътъ, който ни давате, искате ли да минете по новото трасе, ние сме съгласни само подъ туй условие“, въ такъвъ случай, ако прѣдприемачътъ е ималъ интересъ да прокара линията по новото направление, макаръ че срокътъ е изтекълъ, той щѣше да приеме и трѣбваше да приеме това прѣдложение, щомъ то е въ негова полза, стига само министърътъ като му съобщава, че е съгласенъ да прѣкара линията по новото направление, но безъ разноски, да прибавѣше: „ако настоявате на врѣди и загуби, тогава работете по старото трасе.“ Ето, кое е естествено, и много просто. Тѣй че, като изтича 10-дневниятъ срокъ, министърътъ пакъ имаше възможностъ да защити интереса на казната. Но той не го направи, а пише едно писмо, въ което казва: „Правителството, по своя инициатива, като намѣри за добрѣ да промѣните направлението на линията, прѣдписва Ви да работите по новото направление и да изоставите досега работеното“; съ други думи, то му дава право да иска врѣди и загуби. Така стои тая работа. Сега, какво повече да говоримъ за нея?

Питамъ се азъ: можемъ ли да притворимъ очи прѣдъ такъвъ единъ фактъ, г. г. народни прѣдставители? Ако притворимъ очи прѣдъ такъвъ единъ фактъ, тогава у насъ не може да има законностъ, тогава на общото може да бѣде посѣгнато. Азъ не виждамъ, какъ можемъ ние да се спремъ и да не си изпълнимъ дълга до край, т. е. да не направимъ едно разслѣждане по-подробно. Може-би, министърътъ да е билъ заблуденъ — не знамъ, ще го чуемъ. Желателно е само неговитѣ обяснения да не бѣдатъ такива повърхностни, каквито ни се даватъ въ писмото му до Народното събрание.

Г. г. народни прѣдставители! Прѣминавамъ на друго едно перо; прѣминавамъ на въпроса за ликвидирането на линията Радомиръ—Кюстендилъ, макаръ че и по този въпросъ се каза нѣщо. Азъ ще бѣда пакъ много късѣ. Вие знаете какъ стои въпросътъ.

Линията, отдадена на дружеството Рачо Петровъ и С-не, се спира; Народното събрание въ 1899 г. гласува по какъвъ начинъ ще стане ликвидирането смѣтките на прѣдприемача. Па и да не бѣше дори туй рѣшение на Народното събрание, ние имаме единъ публично-административенъ правилникъ, който вмѣнява въ обязаностъ на държавата, когато тя иска да спрѣ една постройка или изпълнението на единъ търгъ, да не плаща, освѣтъ само реалнитѣ загуби. Рѣшението на Народното събрание въ дадения случай е тождествено съ разпореждането на закона и, така да се каже, тукъ имаме двоенъ законъ. Това ликвидиране се свършва съ течение на врѣмето; прѣдприемачътъ установява какви суми е похарчилъ; признава се да се платятъ тѣзи суми. Въ мое врѣме, когато азъ бѣхъ министъръ, ние признахме на прѣдприемача плащането на една лихва отъ известно врѣме, слѣдъ като линията е била спрѣна. Ако държавата спира прѣдприятието въ известенъ моментъ, тя въ тоя моментъ трѣбва да му плати и сумата и ако не я плати, отъ тая минута, тя носи и лихва. Като не се е задоволилъ съ това рѣшение, кабинетътъ на Рача Петровъ е видоизмѣнилъ датитѣ, откогато почва да тече лихвата и е далъ на похарченитѣ суми лихви отъ по-прѣдидни дати. Но анкетата незабѣга тоя въпросъ. Азъ само изтъгнахъ това обстоятелство, за да видите, че въ съгласие съ рѣшението на Народното събрание и съ разпореждането на закона, прѣдприемачътъ е получилъ обратно сумата, която е похарчилъ, и лихвата на тая сума да рѣчемъ отъ врѣмето на похарчването. Човѣкъ би рекълъ: всичко е свършено. И дѣйствително, не е ли всичко свършено? При все това, връзъ похарчени суми отъ 300 и нѣколко хиляди лева, на прѣдприемача се даватъ още 720.000 л. за Кюстендилъ — радомирската линия — за оная линия, по която днешниятъ прѣдприемачъ положително губи. А въ онова врѣме, безъ даже да се направятъ смѣтки, дали може отъ тая линия да има полза или не, на Рача Петровъ е дадена една сума отъ 6% върху форфетерната сума! Какво е туй, за Бога? Да бѣха казали: ние не почитаме рѣшението на Народното събрание, защото, ако и рѣшение, то не е право, па най-послѣ, вънъ отъ това рѣшение, което е специаленъ законъ, има и общъ законъ, споредъ който всѣки, който наруши единъ контрактъ, трѣбва да плаща врѣди и загуби; но, въ всѣкой случай, трѣбваше да направятъ смѣтка, за да се види, че ако прѣдприемачътъ би работилъ докрай тая линия, би спечелилъ — азъ пъкъ ви казвамъ, че днесъ прѣдприятието е загубило — обаче, нищо подобно нѣма, а само се дава една кръгла цифра отъ 6% върху форфетерната сума! И това било законъ, правда! Азъ мисля, че трѣбва всички да възстанемъ противъ този начинъ на пилѣене паритѣ. Ако д-ръ Геннадиевъ ни каза, че сме злоупотребили съ думата пилѣене, е, добръ, туй какво е? Ако туй не е пилѣене, какво е?

А. Стамболийски: Грабежъ!

Д-ръ С. Даневъ: Ето защо трѣбва да се хвърли свѣтлина върху туй дѣло.

Говори се тукъ за министритѣ отъ кабинета на Рача Петровъ. Азъ пъкъ бихъ рекълъ, че трѣбва съ едно особено внимание да се спремъ върху шефа на министерството; върху генералъ Петрова, не защото той е билъ или не е билъ въ засѣданieto на Министерския съвѣтъ — за мене това не важи — а защото той е начело на министерството, защото той иска въ сжщностъ сумата, а се извинява съ думитѣ: „азъ не съмъ подписалъ“. Ами че ти си членъ въ кабинета, ти знаешъ какво рѣшение е взелъ. Ако не си съгласенъ, дай си оставката; ако не желаешъ да си дадешъ оставката, тогава отгегли искането си за 6% отъ форфетерната сума. Ако не направишъ нито едното, нито другото, ти си съгласенъ, и не само си

съгласенъ, а си и инициаторъ въ случая, слѣдователно, ти си длъженъ да отговаряшъ. (Вълнение)

Г-да! Азъ ще се докосна съ нѣколко думи още до единъ послѣденъ въпросъ и ще свърша: въпросътъ за отмѣненieto закона за чиновницитѣ, не защото е толкова важенъ, а защото по него се говори много и защото въ свръзка съ този въпросъ се засѣгнаха други въпроси, съ които въ моитѣ очи се фалшифицира историята. Г. г. народни прѣдставители! Законътъ за чиновницитѣ се съспендира съ административенъ актъ — защото билъ лошъ. Вие разбирате, че на тая тема не може да се говори тукъ; вие сте законодатели и прѣдъ законодатели нѣма оправдание да се отмѣни единъ законъ по административенъ начинъ затуй, защото той билъ негъленъ, не прѣдвизждалъ нѣкакви суми, респективно билъ късно даденъ за публикуване. Азъ не искамъ да отговарямъ на всички тия мними доводи, защото и дѣйствително тамъ не е въпросътъ. Нѣмало било сума за прѣдседателъ на дисциплинарния съвѣтъ. Ще назначите съдия и нѣма да му плащате. Сега има висшъ дисциплинаренъ съвѣтъ при министерството на правосѣдието, въ който засѣдаватъ съдии и не-съдии; прѣдвиденъ кредитъ нѣма никакъвъ, съднитѣ нищо не получаватъ, а даже и частнитѣ адвокати, нечиновници, и тѣ не получаватъ нищо. При все това, законътъ може да се приложи и се прилага. Нѣмало щатове. Че единъ законъ може да съдържа разпореждания отъ различенъ характеръ; ако едни сж прокарани, съ това, че други не сж прокарани, този законъ не прѣстава да бѣде законъ. Нѣма съмнѣние, че законътъ за чиновницитѣ може да бѣде отдѣленъ отъ закона за щатове, както и може да бѣде и съединенъ, но това ни най-малко не отмѣнява неговото значение като законъ, на който трѣбва да се подчиняватъ всички. Но законътъ билъ късно публикуванъ. Не е късно: законътъ е даденъ за нареждане въ печатницата и като не успѣва да излизе на 1 май, на 2 май е празникъ, излиза на 3 май. Но хайде и да излиза късно. Въ всѣкой случай, законътъ е гласуванъ и одобренъ отъ държавния глава по-рано; той трѣбва да излизе въ „Държавенъ вѣстникъ“ и излиза. Но съ него сме правили мжчюти на нашитѣ приемници. А, г-да, които отъ васъ сж били народни прѣдставители тогава, когато ние прокахме закона, ще знаятъ че той не е законъ на бърза рѣка работенъ, а е законъ, работенъ съ участието на прѣдставители на всички министерства, законъ, по който станаха най-подробни разисквания и по който ние имаме съгласието не само на прѣдставителитѣ отъ нашата група, но и на прѣдставители отъ другитѣ политически течения въ тогавашната камара, които всички съзнаваха нуждата да се уреди чиновническия персоналъ, за да не ставатъ запирѣдъ чиновницитѣ орджия на министритѣ, та да не могатъ послѣднитѣ да злоупотребяватъ посвоему съ чиновническия трудъ за по други цѣли, отколкото прѣдвизжда законътъ. Далечъ отъ да сме мислили по този начинъ да затрудняваме нѣкого, ние, напротивъ, дадохме възможностъ да се заинтересоватъ всичкитѣ политически течения въ прокарването на закона, който да бѣде законъ не само на едно болшинство, а законъ на цѣлата камара. Тогава гласуванията ставаха поименно и, ако прилисите имената на гласувалитѣ при второ и трето четене, вие ще забѣлжате, колко много опозиционери е имало между онѣзи, които сж си дали гласа за тоя законъ. Казвамъ това, за да видите, че законътъ може да не е пълненъ, но че той не е могълъ да гони дребнави цѣли. Той е гонилъ една друга по-възвишена цѣль: стабилизирането на чиновницитѣ. Наистина, може да е имало чиновници не на висотата на положението си, но лѣкътъ е въ самия законъ, онзи, който, не е на висотата на положението си, той се изправя прѣдъ дисциплинарния съвѣтъ и вътрѣ въ 24 часа е лишенъ отъ правата, които му дава за-

конътъ. Д-ръ Геннадиевъ ни казва: „Ние наредихме една тайна мобилизация и прѣдставителитѣ на административната властъ въ Кюстендилъ разгласиха това.“ Азъ дължа да заявя, че тогавашниятъ окръженъ управителъ, питанъ отъ мене, отрича да е имало подобно нѣщо. Но, ако би и да е имало, то не е дѣло въ сѣщность на държавнитѣ чиновници, а е дѣло на градскитѣ власти, които тогава не бѣха въ рѣшѣтъ на прогресивно-либералната партия; ако се не лъжа, кметъ въ онова врѣме и съвѣтници въ градския съвѣтъ бѣха радослависти. Това бѣше самата истина.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Давидовъ е билъ кметъ въ Кюстендилъ, членъ на либералната партия.

Д-ръ С. Даневъ: Искамъ да кажа, че ако би се провинилъ нѣкой, имаше възможностъ да се постави на мѣстото и да се лиши отъ правата, които му дава законътъ; тамъ бѣше именно срѣдството, съ което едно министерство, което почита законитѣ и иска да върви въ пѣти на легалността, можеше всѣкога да излѣзе на глава отъ тѣзи дребни мѣчнотии, които би срѣщнало въ управлението на страната.

Но, както казахъ, и тогава дори, когато критиката, направена по тоя законъ, би била основателна, и тогава дори никой нѣма право да суспендира единъ законъ по административенъ начинъ. Но законътъ е суспендиранъ. Защо? Обяснява ни се сега тукъ — защото имало външна опасностъ и Народното събрание не могло да се свика. Дѣ сж условията които иска конституцията въ чл. 47? Не могло да се свика Народното събрание! И защо не могло да се свика? Щомъ има Народно събрание, ако не ти е угодно, естествено, можешъ да го разтурнишъ и да си правишъ нови избори; но нищо непрѣчи да го свикашъ. Защото между тѣмъ — обяснява д-ръ Геннадиевъ — Министерството било отпуснало единъ кредитъ отъ 25 милиона лева за въоръжаване на армията и, споредъ конституцията, трѣбвало е този кредитъ да подлежи на одобрение отъ Народното събрание веднага щомъ се събере, а министерството, което имало особени причини да не трѣби за въоръжаванията на страната, е счело за неумѣстно да направя това; напротивъ, то е мислило, че по този начинъ ще накарни интереситѣ на страната. Азъ слушахъ това обяснение на д-ръ Геннадиева и трѣбва да заявя, че то съвсѣмъ не ме убѣждава. Отъ д-ръ Геннадиева, право да ви кажа, не очаквахъ такова обяснение. Значи, министритѣ които суспендирватъ единъ законъ въпрѣки конституцията, както ние твърдимъ, се спъватъ о тая конституция, за да свикатъ Народното събрание отъ страхъ да не би да бждатъ принудени да прѣдложатъ на неговото одобрение кредита отъ 25 милиона лева! Ето едно обяснение, което никой нѣма да повѣрва. И знаете ли защо? Защото имате прѣдъ васъ хора, които не се церомонятъ съ законитѣ; тѣ казватъ: „спасението на страната — ето за насъ висшиятъ законъ.“ Който така разсѣждава, нѣма да се спре прѣдъ нищо. А и тѣ не сж се спрѣли не само тогава когато сж суспендирали закона за чиновницитѣ, но и по-късно. На 15 октомврий се свиква Народно събрание; послѣдното засѣдава и, додѣто засѣдава то, свърхемѣтни кредити, помимо Народното събрание, се разходватъ за въоръжение на армията. Нима това не е пакъ едно нарушение на законитѣ? Но това не е спъвало министерството; само когато то е намѣрило за добръ — едвамъ на 1 декемврий — тогава е прѣдложило на Народното събрание да одобри кредита отъ 25 милиона лева. Вие виждате, прочее, че прѣдъ васъ стоятъ хора, които ръководени отъ мисълта, че спасяватъ отечеството, оставятъ законитѣ настрана. Щомъ е това така, мотивътъ, който ни се навеща тукъ, че тѣ не могли да свикатъ Народното събрание, защото се бояли да не бждатъ длѣжни да му дадатъ отчетъ за

отпуснатия кредитъ отъ 25 милиона лева, е обяснение неприемливо, обяснение неубѣдително и което, вѣрвамъ, никого нѣма да убѣди. Значи условията на чл. 47 отъ конституцията въ дадения случай не сж спасени, колкото се отнася до невъзможността да се свика Народно събрание.

Спазено ли е питамъ, другото условие — да има външна опасностъ? Не. Абстрахирамъ, че тукъ стоятъ мои политически съперници, но азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че тая опасностъ, за която се говори, не е сѣществувала въ 1903 г. Г. г. народни прѣдставители! За да си обяснитѣ положението, позволете ми да кажа нѣколко думи. Нашата политика прѣди падането ни, на 2 май, обявена широко нѣколко пѣти и тукъ, въ Народното събрание, бѣше тази: ние нѣмаме намѣрение да воюваме; политиката на България е политика миролюбива. Защо? Излишно е да го разправамъ. Може-би, мотивътъ да е този, който наведе генералъ Савовъ, че нашата армия не е била готова; може-би, да бждатъ политически съображения, че обстановка не е била политически благоприятна. Както и да е, тази бѣше нашата политика, възвѣстена открито на приятели и на неприятели и тукъ, въ камарата, както и вънъ. Сжщеврѣменно съ това, ние бѣхме взели грижата да привлечемъ вниманието на великитѣ сили върху ненормалното положение въ Македония и да искаме тѣхната намѣса въ силата на берлинския трактатъ, който постановяваше: дѣлото на реформитѣ въ Македония да бжде подъ европейския контролъ. Ето това бѣше усилието, за което ние говорѣхме и тукъ; въ самото тронно слово го споменахме и при обясненията казахме: „Г-да, обектъ на българската външна политика трѣбва да бждатъ реформитѣ въ Македония; понеже македонскиятъ въпросъ е трѣнливъ — ние въ онова врѣме не мислѣхме, че сме въ положение да го рѣшимъ сами на своя смѣтка, както намъ изнася — ето пѣтя, който трѣбва да се слѣдва“. И почнахме да слѣдваме този пѣтъ. Този пѣтъ е, който доведе работитѣ до намѣсата на силитѣ, най-първо на Русия и Австрия, а сетѣ и на другитѣ сили. Почна се съ една скромна реформа въ Македония, която отпослѣ се разшири, като Македония се обособи по отношение на своята жандармерия, по отношение на своя бюджетъ, по отношение на нѣкои други по-дребни нареждания. Касаше се слѣтъ туй да се пристѣпи къмъ сѣдебната реформа, която обаче не се реализира, защото, както знаете, дѣлото се прѣкъсна съ младотурската революция. Туй бѣше нашата политика. Падане ние; идатъ наши приемници. Каква бѣше тѣхната тактика? Тѣхната тактика бѣше: въ Цариградъ миролюбие; това поне проповѣдваха. И за да усилятъ тази своя мисълъ, тѣ изпратиха по-послѣ г. Начевича въ Цариградъ. И днесъ чухте отъ генералъ Савова, че той е убѣждавалъ своитѣ колеги да отбѣгватъ войната. Значи, въ сѣщность и политиката на нашитѣ приемници е била сжко така политика на мира, на отбѣгване войната. Обаче, ето кждѣ ние се различаваме отъ тѣхъ: ние се различаваме въ това, че нашето становище го обяснявахме открито на цѣлъ свѣтъ — и тукъ, и въ Цариградъ, както и въ другитѣ дворове, кждѣто България имаше свои прѣдставители. Не така по-стѣпиха нашитѣ приемници: тѣ затрѣбиха веднага военната трѣба; пристѣпиха къмъ трѣскави въоръжения, които не можеха да се не хвърлятъ въ очи; правѣха митинги въ врѣме на нашето падане именно въ тая мисълъ, че България трѣбва да обяви война, че спасението е тамъ. Ние сме всички съврѣменници на оная епоха, когато тѣ поеха управлението, което се нарече управление на „неизбѣжната фаза“, на самоотверженитѣ борци. Тѣ даваха да се разбере, че сѣдбинитѣ на българското племе, колкото се касае до Македония, ще бждатъ разрѣшени не както искаше въ наше врѣме — чрезъ реформи, а съ мечъ. Въ тази смисълъ бѣше наситена и прѣситена

атмосферата, и правителството чрѣзъ своитѣ из-
явления дойде тукъ, въ камарата, да я подчертае:
нѣма, освѣнъ да четете рѣчта на генералъ Пе-
трова — па и неговитѣ ноти — той именно тамъ
беше. И когато вие намирате една нота, каквато е
онази на г. Делкасе до Бургарела, дѣто се казва, че
се съмняватъ въ искренности на българското пра-
вителство, когато то говори за угрожение на Бъл-
гария; ще си я обясните съ схващането навѣнъ, че
българското правителство си е измѣнило съвѣтъ
политиката си, че то не се стрѣска евентуално да
отиде и до крайностъ. Азъ не говоря специално за
печата, макаръ че и той има значение. Така органътъ
на правителството изобразяваше неговата мисль,
ако не другадъ, то поне за българското общество
мнѣние, тукъ, а той сѣ това трѣбѣше: какъ по-скоро
да се забие знамето на България надъ Влахерскитѣ
порти. Значи, политиката на правителството бѣше
двоелична: Въ Цариградъ миролюбие, а тукъ, прѣдъ
българското общество мнѣние, дрънчене на саби.
Можеше ли да има резултати отъ такава политика
или не, то е другъ въпросъ, но, ако е рѣчь да го-
воримъ за опасностъ, опасността идеше повиди-
мому отъ насъ. Опасностъ отъ Турция, това, да ви
кажа, ми се види много странно въ рѣчитѣ на
г. г. министри отъ миналия режимъ. Отъ Турция
въ врѣмето на Хамидъ, когато Русия и Австрия —
едната прѣдставителка на едно течение въ Европа,
а другата прѣдставителка на друго течение — бѣха
съгласни и налагаха волята си на Турция, вие ми-
слите, че въ това именно врѣме послѣдната щѣше да
бѣде въ положение да води борба?! Ако Турция бѣше
въ положение да се противи, тя щѣше да се противи
на реформитѣ за Македония. Нема малко засѣгане
на нейното честолюбие бѣше това: да ѝ наложатъ
реформи, да ѝ наложатъ гражданни агенти, да ѝ отне-
матъ жандармерията, да турятъ особени такси,
3% на границата, за македонския бюджетъ? И това
почна да се върши именно въ 1903 г., когато вие ми-
слите, че Турция готова да отстъпи на всѣка цѣна,
цѣла да намѣри куражъ да нападне България?!
Това го казвайте дѣто щете, но тукъ нѣма никой да го
повѣрва. Азъ разбирамъ да има опасностъ, но знае ли
кога? Ако у нашитѣ приемници имаше твърдото
желание, дѣйствително, съ мечъ въ ръка да вървятъ
напрѣдъ. Азъ бихъ имъ простилъ тогава, не само
суспендирането на закона за чиновницитѣ, а и на
други закони — азъ го заявявамъ тукъ открито —
но само подъ това условие. Обаче тѣ днесъ дойдоха
да ни кажатъ: „Ние се боехме отъ война, ние гле-
дахме по какъвто и начинъ да я избѣгнемъ“. Е добръ,
ако това е било така, ако това е било въ вашето
намѣрение, тогава дрънчене съ саби е въ моитѣ очи
одно патриотическо прѣстъпление. Вие г. генералъ
Петровъ, имаше смѣлостта да подмѣтнете моя па-
триотизмъ. Позволете ми да кажа, че Вие, който
стоехте начело на министерството, съ Вашето по-
ведение, Вие заслужавате този упрекъ, защото Вие
сте причина за Илинското въстание въ 1903 г. —
Вие! (Ржкоплѣскане)

Р. Петровъ: Азъ го заварихъ приготвено, и ще
Ви докажа това.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: (Къмъ г. Данева) Въ Ваше
врѣме се рѣши то. Наприковъ излѣзе отъ министер-
ството, защото насърчаваше въстанието.

Р. Петровъ: Ние нѣмахме врѣме, кога да го при-
готвимъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Нито сме готвили въстание,
нито сме виновни. (Къмъ г. Данева) Виновници сте
вие, Вашето правителство.

Р. Петровъ: Понеже Вие, г. Даневъ, си позволя-
вате да казвате това тукъ, ще Ви отговоря на реда.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ пакъ ще Ви отговоря, ко-
гато обичате. Засега, азъ на Васъ отговарямъ.

Д. Христовъ: И лѣжеха македонствующитѣ эле-
менти, да ги държатъ въ ръката си, за да теро-
ризируютъ държавния глава. Ние ще изнесемъ факти
по-послѣ, ще кажемъ, какво говорѣха македонскитѣ
дѣйци на 2 августъ. Тѣ направиха изявление прѣдъ
видни български мъже, като казаха: „Министритѣ
ни даваха пушки и орѣжия, министритѣ ни насър-
чаваха, затуй направихме въстание“.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. Хри-
стовъ! Ще говорите на реда си. Оставете г. Данева
да говори.

Р. Петровъ: Ние нѣмахме врѣме да готвимъ въз-
стание.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Моля, тишина, г-да.

Д-ръ С. Даневъ: Ние паднахме на 2 май, а въз-
станието се обяви на 20 юлий. Прѣди насъ имаше
атентатъ въ Солунъ отъ уединени групи, които нѣ-
маха тѣсни връзки съ организацията на македон-
ското дѣло. Благодарение на този атентатъ, както
знаете, Дѣлчевъ ходи въ Македония и биде убитъ
на връщане отъ Солунъ. Стана и другъ единъ атен-
татъ, но всичко биде поединично. А ние, позволено
ми да ви кажа, които знаехме, какво става тамъ,
казвахме си откровенно намѣрението, както на цѣлтъ
свѣтъ, така и на македонцитѣ: „Г-да! Ние виждаме
положението, но ако искате да ви говоримъ искрено,
трѣбва да ви кажемъ, че ние не сме въ положение
да ви защитимъ“, и тѣзи наши думи възприеха хо-
рата отъ да правятъ въстание и въ началото на
1903 г., и по Великденъ, и когато ние паднахме.
Трѣбваше да дойде другъ единъ режимъ да ги на-
сърчи, прѣмо или косвено, съ своитѣ дѣйствия, за
да се заловятъ за тази съдбоносна акция, която
се извърши на 20 юлий 1903 г. Та, ако искате да
опрѣдѣлимъ отговорноститѣ, ето моето мнѣние. Но
азъ пакъ ви казвамъ: не ви отказвамъ правото да
си служите и съ такива срѣдства: ако вие сте счи-
тали положението за пригодно, можехте да отидете
до край и да хвърлите зара; можехте да направите
това нѣщо, и азъ щѣхъ да изпълня дълга си.

Р. Петровъ: Колкото въ сръбско-българската
война.

Н. Чолаковъ: Цѣлиятъ български народъ бѣше
тамъ, не само вие, г. Рачо Петровъ!

Р. Петровъ: А г. Даневъ бѣше въ „Червени
кръстъ“.

Д-ръ С. Даневъ: Билъ съмъ въ Сливница, като
повиканъ подъ знамената. Нѣщо повече: азъ из-
пълнихъ дълга си още по-рано.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Кой каждѣто може, бе джантъмъ
— тамъ нѣма кусуръ!

Д-ръ С. Даневъ: Тамъ, значи е всичкиятъ въ-
просъ. Ако господата сами признаватъ, че тѣ сж се
боели отъ войната, че сж гледали да я отбѣгнатъ, азъ
твърдя, че тогава отъ страна на Турция нѣмаше
опасностъ. Слѣдователно, не може да се говори, че
е имало външна опасностъ, която ви е дала право
да суспендирате закона.

Но, г. г. народни прѣдставители, по-горѣ отъ тѣзи
въпроси има другъ единъ; той е въпросътъ за одо-
бренито отъ Народното събрание, разпореджането
на правителството, защото, да-ли сж били спазени

условията за приложението на чл. 47 от конституцията или не, е второстепенен въпрос; главният въпрос е: дали Народното събрание е одобрило извършеното от министерството. И азъ трѣбва да призная, че тукъ въпросътъ е много деликатенъ; защото има единъ вотъ на Народното събрание. Остава само да се тълкува тоя вотъ. Вотътъ на Народното събрание е този: внесено е предложение за одобрение на указа, за суспендирането нѣкои членове отъ закона за чиновниците; и това предложение въ тая форма е прието. Какво, тогава, е одобрено? За това може да има споръ. Одобрено ли е разпореждането на министерството за суспендирането нѣкои членове отъ закона за чиновниците, защото, защото този законъ билъ несъстоятеленъ, или е одобрено отъ народното представителство суспендирането на този законъ, защото е имало външна опасностъ и не е могло да се свика Народното събрание? Тукъ може да има споръ, защото въ указа, съ който се суспендира законътъ за чиновниците цитира се чл. 47, а като се одобрява това нареждане на министерството, може да се каже, че се има прѣдъ видъ макаръ и мълчаливо, чл. 47 отъ конституцията.

Г. г. народни представители! Туй съмнѣние за тълкуването на рѣшението на Събранието ще се обясни, ако се има прѣдъ видъ точно онуй, което се съдържа, отъ една страна, въ указа за суспендирането на закона, а отъ друга страна, въ чл. 47. Въ този членъ има двѣ нѣща: първо, административната властъ може да суспендира единъ законъ, трѣбва да сж налице известни условия. Ако министерството бѣше посочило въ своя указъ не само чл. 47, въобще, който ѝ дава право да суспендира единъ законъ, но ако бѣше навела изрично и условията, тогава споръ помежду ни не щѣше да има. Но ако тѣзи условия не сж засегнати, азъ казвамъ, че само министерството не съблюдава чл. 47, колкото и да го цитира, за да оправдае мѣрката си, защото то трѣбва да се позове на външна опасностъ, и да посочи, че Народното събрание не може да се свика. Щомъ то не е направило това, самото цитиране на члена не му дава право да мисли, че то дѣйствува въ границитѣ на чл. 47. Впрочемъ този недостатъкъ би могълъ да се поправи, ако Народното събрание, при приемането на мѣрката, бѣше сезирао съ едно формено предложение, въ което да бѣде казано, че въ момента на суспендирането на закона имало условия и обстоятелства, които не давали възможностъ да се свика Народното събрание, респективно имало опасностъ за държавата. Но и това не е станало. Тѣй че, като се поставямъ — и прави въ това отношение концесия на д-ръ Геннадиева — на почвата, на която той се постави, че съдилищата нѣма тукъ какво да се намислятъ, азъ казвамъ: ние имаме прѣдъ насъ единъ административенъ актъ, съ който се унищожава единъ законъ, безъ това унищожение на едно законодателно разпореждане да е одобрено отъ Народното събрание, въ смисълъ, че въ момента, когато това разпореждане е взето, имало е външна опасностъ, и Народното събрание не е могло да бѣде свикано. Ние оставаме, слѣдователно, при едно нарушение на конституцията, респективно, ако искате, на законитѣ, съ който въпросъ ще трѣбва да се занимаемъ. Та, азъ мисля, при все че чл. 47 е цитиранъ, както въ указа за суспендирането на закона, така и косвено послѣ, при гласуването това мѣроприятие отъ Народното събрание, условията, прѣдвидени въ чл. 47 сж неизпълнени, защото сж несполучливи въ указа, неизтъкнати отъ Народното събрание, и този въпросъ остава откритъ и съ него може понататъкъ да се занимаваме.

Г. г. народни представители! Азъ свършихъ. Една дума вѣнъ отъ въпроса.

Генералъ Рачо Петровъ въ рѣчта си се докосна до нѣкаква конвенция, или съглашение отъ 1902 г., сключена между мене и графа Ламздорфъ. Ако вземамъ думата да се обясня по тоя въпросъ, то съвсѣмъ не е защото съмъ лично засегнатъ. Този въпросъ засѣга нашитѣ отношения съ една външна сила, и когато говоримъ за нашитѣ отношения съ нея, длъжни сме да хвърлимъ пълна свѣтлина, а не инсинуации, които евентуално могатъ да повредятъ на интереситѣ на страната. Генералъ Петровъ казва: „Вие сте сключили конвенция“ — или прави една алюзия въ доста прозрачна за ангажиране политиката на България — „безъ да сте имали пълномощие“. Кой е, питамъ азъ, онзи държавникъ, прѣдставителъ на чужда държава, който би се насилъ съ мене да сключва конвенция, безъ азъ да бѣда редовно опълномощенъ? Той трѣбва да бѣде дивъ и да нѣма понятие отъ дипломатически редъ. Ако, слѣдователно, нѣма никакво пълномощие за мене отъ държавния глава, който прѣдставлява България навнѣ, не може да има нищо. А позволете тукъ на всеуслухание да заявя — не за себе, а за интереситѣ на страната — че нѣма никаква конвенция, съ която азъ, като гарантирамъ ненамѣсата на Русия вътрѣ въ България, да ѝ казвамъ: водете външната ни политика. Азъ мисля, че нѣма да се намѣри въ България държавникъ, който не да сключи такава конвенция, ами да помисли дори на нея. Отхвърлямъ не лично, а като българинъ, такава едно подмѣтане, защото то трѣбва да стане въ интереса на България. Това подмѣтане засѣга една държава, на която ние длъжимъ нашия животъ, като свободни и самостоятелни, една държава, съ която живѣемъ въ най-добри отношения, една държава, която е опора и надежда на нашето бъдеще.

Обаждаатъ се: Вѣрно!

Д-ръ С. Даневъ: Когато такава инсинуация се хвърля по адресъ на нея, че тя се стреми да вземе въ рѣцѣтъ си външната ни политика, помислете си, какъвъ ще бѣде нейниятъ престижъ въ България.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Тя ни е издигнала и съ нея ще вървимъ!

Д-ръ С. Даневъ: Не ще ли бѣде този престижъ убитъ? И отъ друга страна, прѣдставете си, какво ще бѣде нейното положение тогава, и прѣдъ чуждия свѣтъ: когато тя се старае да въведе реформи въ Македония, да се яви единъ български министъръ, ръководител на българската външна политика и да инсинуира противъ нея, че тя има нечисти намѣрения, че тя, въ сжщностъ, крои замисли и противъ насъ, и противъ опѣзи държави, съ които дѣйствува. Ето защо, азъ възставамъ най-енергически противъ тия инсинуации. Колкото за мене, колкото за моя патриотизъмъ, той е по-горѣ отъ всѣкакви инсинуации, той е по-горѣ отъ всѣкакви клевети; българското общество е тукъ, нека то сяди. Но азъ трѣбваше да издигна гласа си най-енергически, то е защото се хвърляне камъ на една държава за престижа на която ние имаме — отъ гледището на българскитѣ интереси — най-голямъ интересъ да сжзимъ. (Ръкоплѣскане отъ мнозинството)

Р. Петровъ: Ако ми позволите двѣ думи, г. прѣдседателю, да кажа за обяснение, защото е единъ въпросъ, който интересува Народното събрание.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Отъ менъ бѣ далечъ мисълта да взема думата по въпроса, който занимава народ-

ното представителство: да се възбуди ли углавно прѣслѣждане противъ кабинетитѣ Рачо Петровъ, Петковъ, Гудевъ, или не. Вѣренъ на думата си, която бѣхъ далъ на народното прѣдставителство, още въ миналата или по-миналата сесия, че правителството, носителъ на изпълнителната властъ, не трѣбва да има думата по единъ въпросъ, който засѣга отговорността пакъ на нѣкогашнитѣ носители на сѣщата изпълнителна властъ; вѣренъ, казвамъ, на тази дума, азъ не мислѣхъ да се намѣсвамъ въ вашитѣ дебати, и ако станахъ да кажа нѣколко думи, то не е по тоя въпросъ: трѣбва ли или не срѣщу министритѣ отъ бившитѣ кабинети Рачо Петровъ, Гудевъ и Петковъ да се възбуди углавно прѣслѣждане или не, но по нѣкои други въпроси, които иматъ известна връзка съ този най-важенъ въпросъ, който занимава народното прѣдставителство.

Първиятъ, по който азъ считамъ за свой дългъ да кажа нѣколко думи, то е въпросътъ, че въ такова едно дѣло, каквото е това, което ни занимава, най-малко е умѣстна страстѣта. Всѣки, който се качваше на трибуната, почваше съ това, че само истината, интереситѣ на държавата ще бѣдатъ единичкитѣ критерии, съ които ще прѣцѣнява дѣлата на бившитѣ министри. Азъ бихъ молилъ народното прѣдставителство, изобщо и господата, които взематъ думата по въпроса, да помнятъ до края на говора си думитѣ, съ които започватъ своитѣ рѣчи. Г. г. прѣдставители! Какво рѣшение ще ви продиктува днесъ вашата съвѣсть, вашиятъ разумъ, не знамъ, но каквото и да бѣде това рѣшение, азъ, както всички български граждани, ще прѣклонимъ глава прѣдъ него, стига то да бѣде плодъ на зрѣло и спокойно обмисляне на будна човѣчка съвѣсть, на справедливостѣта и на високия моралъ. Защо? Защото ние искаме да накажемъ тѣзи, които сж се провинили противъ справедливостѣта, противъ морала и противъ закона. Е добръ, тѣзи, които искатъ да накажатъ провинившиятъ се прѣдъ закона, прѣдъ морала и прѣдъ справедливостѣта, ще трѣбва да дѣйствуватъ съгласно съ тѣхъ. Не се съмнѣвамъ, че рѣшението на народното прѣдставителство ще бѣде продиктувано само отъ такива подбуждения — никой не го е заподозрѣлъ, освѣнъ нѣкои вѣстници. Азъ бихъ желалъ тия вѣстници, които сж и партийни органи, да прѣстанатъ да инсинуиратъ. Единъ отъ тия вѣстници казва: държимъ доказателства, че народното прѣдставителство, една частъ отъ него е подкупена, подкупътъ е, може-би, който ще рѣши участѣта на тѣзи господа, противъ които се иска възбуждане на углавно прѣслѣждане:

К. Мирски: Срамъ на такива вѣстници!

Д. Мишевъ: Това е позорно! Да излѣзатъ съ имена.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: В. „Рѣчь“ отъ 19 декемврий 1910 г. казва: (Чете) „Влияятъ на депутатитѣ. Стамболиститѣ продължаватъ да упражняватъ влияние на депутатитѣ въ своя полза. Затова тѣ не се спиратъ прѣдъ никакви срѣдства. Намъ ни съобщиха нѣколко грозни случаи на материално и морално влияние, които ние засега прѣмълчаваме. При все това, ние още не сме изгубили вѣра въ болшинството отъ депутатитѣ, които вѣрваме, нѣма да се подадатъ на никакви влияния и изкушения, а ще изпълнятъ до край дълга си“. Да, народнитѣ прѣдставители ще изпълнятъ до край дълга си, но народнитѣ прѣдставители съ омерзение посрѣщатъ клеветата, че има помежду ни хора подкупени или че има такива, които, отъ страхъ да не бѣдатъ обвинени въ подкупничество, да не гласуватъ споредъ съвѣстѣта си. Казаното най-вече бѣше онова, което ме накара да взема думата. Второ, дължа да констатирамъ, че се внася отъ

денъ на денъ сѣ повечко и повечко страстѣ въ това дѣло, което ни занимава и което иска спокойно обсмѣждане.

Х. Дограмаджиевъ: Нѣкои даже ржкоплѣскавъ на ораторитѣ, които обвиняватъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. Дограмаджиевъ! Слушайте, и не апострофирайте. Таа страстѣ, за която говоря, когато засѣга насъ, васъ, изобщо българитѣ, най-послѣ можемъ я извини. Хората съвсѣмъ безстрастни не могатъ да бѣдатъ, но не трѣбва да даваме мѣсто на страстѣта тамъ, дѣто могатъ да бѣдатъ засегнати интереситѣ на трети лица, които сж далечъ отъ нашитѣ разправии, отъ нашитѣ домашни, вътрѣшни работи.

Възстанието въ Македония и изобщо лошото положение на македонския българинъ прѣди години, обвиняемитѣ — *ragdon*, оттеглямъ си думата — бившитѣ министри го отдаватъ повечко или по-малко на своитѣ прѣдшественици, а тѣхнитѣ прѣдшественици, въ желанието си да се защитятъ, хвърлятъ го на своитѣ замѣстници. Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че и г. Рачо Петровъ, и г. Даневъ еднакво съжаляватъ за казанитѣ думи. И единиятъ и другиятъ помнятъ, че каквото и да е ставало въ миналото, въ една чужда държава не е станало ни по вината на добрия българинъ, какъвто е г. Рачо Петровъ, ни по вината на добрия българинъ, какъвто е г. Даневъ. Ако тамъ, въ Македония, не всичко е добро, то това не сѣ дължи на българскитѣ патриоти, на бившитѣ български министри, които и да сж тѣ.

Обаждатъ се отъ мнозинството: Вѣрно!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Това, което се казваше, нѣма нищо общо съ истината; то се каза, защото страстѣта силно заговори, защото личнитѣ обиди сж много почувствуваха. Сѣ за това се казаха думи, които, очевидно, г. Рачо Петровъ, искаше, ако не да оттегли, то поне да имъ даде друго обяснение, като бѣше проискалъ слѣдъ г. Данева — тѣй поне го разбрахъ — да му се даде думата за 2—3 минути, за да се обясни. Азъ не ще цитирамъ думитѣ нито на г. Данева, нито тѣзи на г. Петрова, защото съмъ дълбоко убѣденъ, че въ тѣхъ не може да се вложи онази смисълъ, която нѣкои биха пожелали да вложатъ. И г. Рачо Петровъ, не като Рачо Петровъ, бившъ министъръ на България, като български държавникъ, е човѣкъ, който еднакво мисли съ г. Данева, че никой отъ вънъ не е злоупотребявалъ противъ България, че никой не е желалъ да тури върху нея ржка за свои цѣли. И ако тия думи, се казаха, то тѣ се дължатъ на нашитѣ вътрѣшни партизански борби и нѣматъ никаква връзка съ външната политика на България. Това, що казвамъ сега, не го казвамъ по съображения такива или други, прѣдъ видъ положението, що заемамъ. Сжщото това казахъ и когато имахъ думата по тронното слово. Нека ви го припомнимъ.

Когато говорихъ по тронното слово, азъ констатирахъ, че нѣма правителство въ България, което да не е било обвинено въ прѣдательство. Направихте ми високата честь да афиширате тогавашната ми рѣчь; тя излѣзе изъ подъ печатъ и първата ѣ страница е посвѣтена на сжщата тема, която днесъ повторно зачеквамъ а именно, че прогресиститѣ винаги сж обвинявали либералитѣ въ прѣдательска политика, либералитѣ — прогресиститѣ, първитѣ и вторитѣ — насъ, демократитѣ, и т. н. Всичко това доказва едно само, че страститѣ у насъ сж изострени, че партизанскитѣ борби сж много силни и че не знаемъ да държимъ смѣтка на думитѣ си, когато трѣбва да атакуваме противника си.

Понеже взехъ думата, нека кажа нѣколко приказки и по ония въпроси, които се възбудиха тугъ

по въпроси от чисто юридически характер. Азъ нѣмамъ за задача ни да обвиня, ни да защита бившитѣ министри. Но азъ мисля, че трѣбва да защита нѣкои отъ принципитѣ, безъ спазването на които разглеждането на въпроса, който ни занимава, е нѣщо мѣчно. Може да съдите и да осъдите бившитѣ министри, но не и да осъдите самия законъ или да скачите, така да кажа, на вѣжето правнитѣ принципи — това не можете да направите; това право не принадлежи на народното прѣдставителство; то е извънъ неговитѣ атрибути. Далечъ отъ менъ мисълта да поддържамъ, че онова, що ще кажа, е най-правото, но въ всѣки случай то заслужава внимание.

Имахъ щастието или нещастieto, както тукъ се изразяваха, да бъда държавенъ обвинителъ. Често пъти, па и сега, се позоваватъ на моето мнѣние по всички въпроси, които иматъ нѣкакво отношение къмъ бѣдния държавенъ съдъ. Азъ дължа съ нѣколко думи да го приповторя, защото мисля, че въ моитѣ уста, като държавенъ обвинителъ, се влагатъ мнѣния, които никога не съмъ защищавалъ, които никога не съмъ поддържалъ. „Всѣко нарушение на закона е и нарушение на конституцията“ — това сж думитѣ на бившия държавенъ обвинителъ Малиновъ — ми казватъ нѣкои отъ народнитѣ прѣдставители. „Тази юриспруденция, поддържана отъ бившия държавенъ обвинителъ Малиновъ, е пригърнатата отъ държавния съдъ“, бѣлѣжатъ други. „Държавниятъ съдъ по тия въпроси има вече юриспруденция“, казва г. Теодоръ Теодоровъ. Истина е само, обаче, че азъ съмъ поддържалъ, както поддържамъ и днесъ, че систематичното тѣпкане на законитѣ, споредъ които трѣбва да се управлява България, е и нарушение на конституцията. Това съмъ поддържалъ, поддържамъ и ще го поддържамъ всекога. Но, че единичното нарушение на този или другъ законъ е прѣстѣпление, което прѣдвижда чл. 155 отъ конституцията, тази теза никога не съмъ защищавалъ. Второ, истина е, че азъ съмъ поддържалъ, че нарушението и на отдѣленъ законъ е министерско прѣстѣпление, ако е доказано, обаче, че това нарушение на закона е продиктувано отъ лични, на нарушителя, интереси. И тъй, г. г. народни прѣдставители, винаги систематичното незачитане и тѣпкане на законитѣ е нарушение на конституцията, иначе казано, министерско прѣстѣпление, прѣвидѣно въ чл. 155 отъ конституцията. Отдѣлното же нарушение на законъ може да съставлява министерско прѣстѣпление само тогава, когато нарушителятъ на закона се е ръководилъ отъ свои лични интереси. Прѣдъ държавния съдъ и въ своя обвинителенъ актъ, азъ защищавахъ и друга една теза, която държавниятъ съдъ не възприе, но въпрѣки това, азъ продължавамъ да мисля, че азъ съмъ правиятъ, а държавниятъ съдъ е който създаде една погрѣшна юриспруденция. Азъ поддържахъ, че нарушението на закона не само за своя лична полза, но и въ интереса на единъ политически съмишленикъ или на партията съставлява министерско прѣстѣпление. Тогава, обаче, когато се релевира едно нарушение на закона отъ този или другъ министъръ, като министерско прѣстѣпление, трѣбва всеки пътъ да бѣде доказанъ личниятъ интересъ, било на министра, било на неговия политически приятелъ, или просто на човѣка, комуто той е желалъ, чрезъ нарушението на закона, да бѣде полезенъ. Това гледище държавниятъ съдъ не възприе и най-вече за това оправда всички онѣзи г. г. бивши министри отъ кабинета на Тодоръ Ивановъ, които азъ обвинявахъ въ това, че тѣ бѣха разстроили държавния ковчегъ, за да бъркатъ вътрѣ всички тѣхни приятели и протежета. Азъ не нападамъ държавния съдъ; нѣмамъ защо да го атакувамъ, тъй като тукъ се касае въпросътъ до тълкуването на закона; азъ искамъ да кажа само, че юриспруденцията, която той

усвои, е юриспруденция, която моята логика не побира. Споредъ държавния съдъ, ако взема за себе си единъ левъ, съставлява министерско прѣстѣпление; ако дамъ 100 милиона лева на политически си приятели, не е министерско, а обикновено прѣстѣпление. *Dura lex sed lex*, казва държавниятъ съдъ — такъвъ е законътъ за министритѣ. Азъ ви казахъ, прочее, г. г. народни прѣдставители, какво съмъ поддържалъ като държавенъ обвинителъ по интересующия ни въпросъ и какво гледище по сщия е усвоилъ държавниятъ съдъ. Доколкото разбирамъ присѣдата на държавния съдъ, никога той не е считалъ, че едно или друго нарушение на закона, нарушение не продиктувано не отъ лични интереси, а отъ обективнитѣ интереси на дѣлото, което едно правителство има да върши, е прѣстѣпление. Да се поддържа противното ще кажа да се признае, че отъ 33 години насамъ нито едно министерство, нито единъ министъръ, билъ той отъ днешнитѣ, които обвиняватъ, билъ отъ онѣзи, които бѣха министри и днесъ обвиняватъ своитѣ колеги, било тѣзи, които седатъ тукъ, на министерскитѣ столове, не могатъ да се отърватъ отъ прѣслѣждане по закона за съдене на министритѣ. На това трѣбва да се държи смѣтка.

Вторъ въпросъ ни се поставя още: нарушения на закона, които сж оформени отъ едно Народно събрание, могатъ ли наново да бѣдатъ разглеждани, порицани и осъдени отъ едно друго Народно събрание или не. По тоя въпросъ държавниятъ съдъ има юриспруденция. Азъ бихъ желалъ за минута да спра вашето внимание върху тази юриспруденция; нея ни цитиратъ г. Даневъ, г. Теодоръ Теодоровъ и всички господа, които говориха. Държавниятъ съдъ поддържа наистина онова, що ни разправя въ доклада си и анкетната комисиия; нѣщо повече: анкетната комисиия не е направила друго, освѣнъ дѣто чисто и просто е прѣписала страницата, която третира този въпросъ, отъ присѣдата на държавния съдъ. Ако народното прѣдставителство рѣши господата да отидатъ прѣдъ държавния съдъ, тѣ ще бѣдатъ осъдени — двѣ мнѣния по тоя въпросъ нѣма — за политическитѣ прѣстѣпления, защото шомъ Народното събрание признае, че извършенитѣ отъ господата политически дѣяния сж прѣстѣпления, непокрити съ чл. 47 отъ конституцията или съ рѣшението на Народното събрание, присѣдата имъ е подписана. Шомъ народното прѣдставителство каже, че суспендирането на този или другъ законъ не е станало при условията на чл. 47 отъ конституцията, държавниятъ съдъ ще наложи съотвѣтното, прѣвидѣно въ наказателния законъ, наказание. Защо? Защото държавниятъ съдъ не може да каже, че XIV-то обикновено Народно събрание неправилно е прѣцѣнило обстоятелствата, прѣвидѣни въ чл. 47 на конституцията; държавниятъ съдъ по тая материя, чисто политическа, не може да се постави надъ вашето мнѣние, надъ вашето разбиране, той ще приеме вашата юриспруденция. Вие можете да се поставяте надъ мнѣнието, надъ разбирането на законитѣ на XIII-то обикновено Народно събрание, това вие можете да го направите, да кажемъ; но държавниятъ съдъ да се постави надъ вашето мнѣние — не може. Като-че-ли на сщщото мнѣние е и държавниятъ съдъ. Азъ нѣма да чета всичкитѣ му съображения. Държавниятъ съдъ, който вижда, обаче, важността на този въпросъ, който поставихъ, че и противната юриспруденция има своитѣ недостатѣци, разсждава така: (Чете) „Въ това отношение министърътъ може да избѣгне углавна отговорност — или поради изтекла давностъ, или поради състоявшие се постановление на Народното събрание за не даване ходъ на прѣдложението за прѣдаване подъ съдъ министерството, вземено подъ специаленъ редъ, прѣвидѣнъ за това въ конституцията (чл. чл. 156 и 157)“. Каквато, прочее, и да бѣде юриспруденцията, която

заслужава нашето внимание — тази ли, че углавната отговорност на министрите не може да бъде покрита с никакъв вота, или обратно, че както политическата, така и углавната отговорност може да бъде покрита с вота на едно Народно събрание — каквато и юриспруденция да усвоите, едно трябва да бъде ясно за нас: че щом Народно събрание намъри, че суспендирането на един закон — по тоя въпрос само говоря — не е извършено по условията на чл. 47 от конституцията, присъдата е подписана, защото държавният съд в обсъждане на тези условия не може да влиза. И бившият държавен съд дава да се разбере това в цитата, който по-рано приведох от присъдата му: един път сте ми го пратили, като-че-ли иска да каже държавният съд, аз ще го осъдя. Ето защо политическата част от процеса ще трябва да бъде решена от раг екселенсе политическото учреждение — Народното събрание, и решена окончателно. Събранието не може да мисли, че като прѣпрати дѣлото на държавния съд, ще му остави развързани ръцѣта да се произнесе така или иначе по въпроса; не, прѣпращайки въпроса за суспендирането на закона за чиновниците на държавния съд, то го прѣдѣршава. Върху тази-подробност азъ желяех да си кажа думата.

Още нѣколко думи пакъ про domo sua и то по въпроси, по които се позовавате на мене. — Менѣ ми бѣше заповѣдано отъ Народното събрание, като държавен обвинител, да тегля подъ съдъ министрите отъ бившия кабинетъ Тодоръ Иванчовъ—Радославовъ, покрай многото други прѣстѣпления, и за едно отъ най-тежките — измѣна на княза и на отечеството. Тѣй бѣше рѣшило Народното събрание. Азъ, въпрѣки рѣшението му, въ съгласие съ слѣдствената комисия, не възбудихъ това углавно прѣслѣждане, като казахъ въ обвинителния си актъ, че споредъ моето разбиране, това, що народното прѣдставителство счита за измѣна на отечеството и на княза, не е нищо друго, освѣнъ обикновено нарушение на конституцията. Още: между многото афери, върху които се привличае моето внимание, като държавен обвинител да възбудя углавно прѣслѣждане, за нѣкои отъ тѣхъ не възбудихъ такова. Но нека подкрѣпя всички изказани мисли прѣдъ васъ съ нѣколко цитати отъ обвинителния актъ. (Чете) „Къмъ числото на аферите, по които г. г. бившите министри не сѣ привлѣчени като обвиняеми, се отнасятъ — казвамъ азъ въ обвинителния си актъ — постройката за публични домове въ столицата, покупката на импрегнационните инсталации отъ Пиперовъ и С-не, суспендирането на едно рѣшение на Народното събрание, относящи се до анхилските солници“. — „Слѣдствието — казвамъ на друго мѣсто въ обвинителния актъ — „доказва“: — пропущамъ фрази — „маса факти и обстоятелства, които свидетелствуватъ, че стремленията на г. Радославова много пѣти сѣ били насочвани изключително, първо, къмъ организирането съ помощта на властта на либералната партия, а не къмъ уреждането на повѣрения му клонъ отъ държавното управление, и второ, къмъ нелегалното запазване властта зарадъ облагите, които тя дава и които, безспорно, е дала лично нему и на политическите му сѣмшленици.“ Тѣй обвинявахъ азъ, а не че е нарушилъ този или онзи отдѣленъ правилникъ или законъ, както се поддържа сега. (Чете) „Българското княжество се управлява точно споредъ законите“ — гласи основниятъ си законъ. Мъчно е, обаче, да се посочи законъ, който съзнателно и грубо да не е билъ нарушаванъ отъ обвиняемия всѣки пътъ, когато това сѣ го изисквали не само партийните интереси, но дори понякога тия на отдѣлните влиятелни членове отъ партията.“ И цитирамъ по-нататкъ въ обвинителния си актъ случаи, какъ г. Радославовъ днесъ, помолень отъ единъ вли-

теленъ човѣкъ отъ партията, дава една заповѣдъ; слѣдъ половинъ часъ, молень отъ другъ по-влиятеленъ — я отмѣнява и дава противоположна. Всѣждѣ въ обвинителния си актъ и по всѣка една афера азъ съмъ се мъчилъ да докажа, че личниятъ интересъ на обвинения министъръ, или интересътъ на неговите приятели е, който му е продиктувалъ нарушението на закона. Тамъ же, кждѣто тоя интересъ е липсвалъ, азъ съмъ поддържалъ, че прѣстѣпление нѣма.

Та заключавамъ, г. г. народни прѣдставители, това що ме накара да взема думата бѣ, че по дѣлото, което ни занимава, се повдигнаха редъ въпроси, които нѣматъ нищо общо съ него, въ които се вложи страсть и по които се казаха нѣща, които трябва да отдадемъ на личните неразположения, на докаченитѣ самолюбия на ораторитѣ. Това е едно. Второ, ако по нѣкои юридически въпроси казахъ двѣ-три думи, казахъ го про domo sua, заради това, защото на мене, като бившъ държавен обвинител, макаръ безъ да се назовава името ми, ставаха ссылки. Азъ дължехъ да отбѣлжа, че само систематическото тъпчене на законитѣ на страната, т. е. управлението на страната, не споредъ законитѣ, а споредъ кѣфъ и убѣждение, е прѣстѣпление. Нарушението же на отдѣленъ законъ, или редъ отъ закони, е също министерско прѣстѣпление, ако е извършено за личенъ интересъ; липсва ли личенъ интересъ, нѣма министерско прѣстѣпление, защото такъвъ е текстътъ на наказателния законъ.

Х. Дограмаджиевъ: И на конституцията.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. Дограмаджиевъ! Вие искате да ми помогнете, но недѣйте ми помага — азъ не се бъркамъ въ тая материя, която Васъ интересува. — Казахъ ви, най-послѣ, че колкото и да е трѣнливъ въпросътъ по чл. 47 отъ конституцията, каквато и юриспруденция да усвоите по него, единъ пътъ кажете ли, че не сѣ били спазени условията на чл. 47, недѣйте мисли, че държавниятъ съдъ ще каже друго. Азъ бихъ му забранилъ да каже друго, защото не желя политически въпроси отъ характера на тия, за които говоря, да бждатъ разрѣшавани отъ държавния съдъ; понесете вие лично отговорността и го рѣшете окончателно. Нека държавниятъ съдъ ни пере другитѣ ризи — за решѣтитѣ, но не и за политиката ни. Държавниятъ съдъ, прѣдупрѣждавамъ ви, пратите ли му нѣкого за сѣдене за политически прѣстѣпления, ще му тегли, така да кажа, вжето, безъ понататъшни разсѣждения.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Кръстьо Мирски.

К. Мирски: (Отъ трибуната) Г-да отъ болшинството на болшинството! Ако обичате, всички излѣзатъ. Ще ви чакамъ.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля, г-да, заемете си мѣстата.

Обаждатъ се: Отдихъ!

К. Мирски: Ако искате отдихъ, то е друга работа.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Давамъ 15 минути отдихъ.

(Слѣдъ отдихъ)

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни) Засѣданието продължава.
Има думата г. Кръстьо Мирски.

К. Мирски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Помолень отъ приятели, прѣди да вземе думата г. министър-президентътъ, бѣхъ заявилъ, че ще говоря само 10—15 минути. Обстоятелствата слѣдъ рѣчта на г. министър-президента се измѣниха и затова нѣма да направя нищо некоректно, ако говоря повече отъ 10—15 минути; но и въ този случай, както винаги държа за правило, ще гледамъ да бъда въ рѣчта си най-кратъкъ, като цѣня врѣмето ни и като имамъ прѣдъ видъ, колко вече сме уморени съ разискванията по тоя отъ голѣма важностъ за българския народъ изобщо въпросъ.

Азъ, първо, дължа да отговоря на народния прѣдставителъ г. Данаиловъ, който отъ тая трибуна на нѣколко пкти ме попита по единъ въпросъ: може ли единъ актъ или единъ законопроектъ да се обърне на законъ само съ едно гласуване? Може, по тази проста причина, защото това не е запрѣтено въ основния ни законъ, нито въ нѣкой другъ законъ, като изключимъ правилника, който често безнаказано си позволяваме да нарушаваме, нѣкой пктъ недобросъзнатно, нѣкога нужда ради. Прѣди това нека наумя единъ курioзъ на законодателствуване. Имаме единъ законъ отъ III-то обикновено Народно събрание, санкциониранъ съ указъ отъ 4 октомврий 1883 г., подъ названието „постановления“: Чл. 1 да се възстанови въ първата си форма приетиятъ отъ Народното събрание законъ за черкезкитѣ и татарскитѣ земи; чл. 2 и послѣдентъ, да се отмѣнятъ измѣненията на смѣния законъ, съгласно мнѣнието на Държавния съвѣтъ. „Кобилата, която лани почина, жива, здрава ли е?“ Така се произнесе единъжъ покойниятъ шефъ на демократическата партия, Петко Каравеловъ, когато бѣше питанъ, може ли единъ отмѣненъ законъ да се възстанови съ единъ вотъ. Сериозно, обаче, се е законодателствувало нѣкога при едно гласуване, и простимо. Това бѣше въ онова врѣме, когато се обехме, че нашиятъ братъ отъ къмъ Бѣлградъ ще дойде да ни нападне; свика се на извънредна сесия Народно събрание и то въ два дена, въ двѣ заседания издаде три много важни закона само съ едно гласуване: първо, законъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 5.000.000 л., разноси за въ случай на мобилизация; второ, законъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 10.000.000 л. за въ случай на война; трето, законъ за одобрение въведеното военно положение въ страната безъ разрѣшение на Народното събрание. Това бѣше, г. г. народни прѣдставители, въ сѣдбоноснитѣ за насъ дни 11—14 септемврий 1885 г. Въ двѣ собствено заседания се създадоха тия много важни за цѣлия ни народъ законодателни актове съ по едно гласуване. При това, и отговоръ на тронното слово се гласува, и се избра комисия, която да отиде въ Руското агентство да подаде една депеша, отправена до покойния синъ на блаженопочившия царь-освободителъ, и се избра депутация, която да отиде въ Петербургъ да моли царя миротвореца Александъръ III да вземе дѣлото по съединението подъ свое покровителство, а и други рѣшения се взеха. Дохождатъ врѣмена, въ които е простено да се законодателствува и по такава съкратена процедура. И така, отговорътъ е даденъ.

Г. г. народни прѣдставители! Ако да не бѣхъ слушалъ отъ видни членове на народно-либералната партия и ако да не бѣхъ челъ въ вѣстника на тая партия, „Повъ вѣкъ“, не единъжъ да се желае даванетоъ подъ сѣдъ на ония отъ г. г. бившитѣ министри, за които се толкова писа въ нашия печатъ, че се слѣдва да бъдатъ дадени подъ сѣдъ, и да не бѣхъ зналъ интимното желание на най-видни прѣдставители на народно-либералната партия, че тѣ съ готовностъ ще отидатъ на сѣдъ — да не бѣхъ зналъ, казвамъ, тия нѣща, не щѣхъ да се очудвамъ, защо е това негодувание отъ тѣхна страна днесъ да не отиватъ въ сѣда. Азъ повече считамъ, че тѣхна милостъ,

г. г. бившитѣ министри, които дадоха едни писмени, а други устни тукъ обяснения, направиха това отъ гледище, за да пробѣсне свѣтлина въ работата по обвинението имъ, а не че дж прѣстанали да желаятъ сѣдъ за себе си. Това е моето дълбоко убѣждение, защото азъ вѣрвамъ, че тѣхна милостъ иматъ основателната претенция и за въ бъдещето да застанатъ начело на управлението на нашата държава, и като така, тѣ иматъ моралното задължение да настоятъ, щото отъ компетентното мѣсто да се каже, че тѣ съ невиновни, тъй като единъ вотъ на народното прѣдставителство, взетъ даже единодушно, не е въ положение да ги направи невиновни прѣдъ обществото.

Така се стекоха, г. г. народни прѣдставители, обстоятелствата още отъ първия мѣсець на вторичното завластвуване на народно-либералната партия у насъ, щото 90%, може-би, отъ българскитѣ избиратели казватъ, че били виновни господата, които управляваха петъ години нашата държава. Това се дължи отчасти и на нѣкои видни членове на тази партия, които едвамъ сега, въ надвечерието на заминаванетоъ имъ къмъ вѣчността, съобщиха на българския народъ, че по частни интереси сж били принудени да кажатъ нѣкои работи, които не сж били истина. Покойниятъ Лазаръ Паяковъ — Богъ да го прости! И има защо да го прощава (Смѣхъ), както всинца ни — писа напослѣдно, че онова писмо, съ което съобщава нѣкому си, че ще се обогати отъ това, дѣто станалъ министъръ, било написано по търговски съображения. Но българскитѣ народъ, въ лицето поне на голѣмата частъ на неговитѣ грамотни членове, четци, това изяснение още не знае. Защо най-сетнѣ да се страхуваме, че ще вземемъ вотъ противенъ на интереса на господата, наши политически противници, когато се касае и за тѣхното достойнство, и за тѣхната честъ? В. „Миръ“, органъ на народната партия, на 2 септемврий 1908 г., между другото, писа и слѣдующето: (Чете) „Стамболиститѣ се споразумѣха съ демократитѣ да имъ прѣдадатъ властта „по португалски“, т. е. съ задължение да не ги даватъ подъ сѣдъ за тѣхнитѣ злоупотребления, кражби и беззакония“. Азъ не чухъ да е даденъ подъ сѣдъ авторътъ на това писане въ в. „Миръ“; съ това се клеветятъ господата, разбира се, най-много тия, които сж тукъ прѣдъ насъ.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Никой не може да се даде подъ сѣдъ.

К. Мирски: Като се каже: азъ съмъ наклеветенъ, Рачо Петровъ; азъ съмъ оклеветенъ, д-ръ Никола Геннадиевъ; азъ съмъ клеветенъ, еди-кой и еди-кой — сѣдътъ че поиска отговорностъ отъ ония господа, които въ в. „Миръ“ пишатъ това нѣщо, съ което позорятъ стамболиститѣ, и първитѣ стамболисти. — Най-сетнѣ азъ си спомнямъ оня принципъ, който е установенъ, може-би, още въ XIV вѣкъ въ люлката на парламентаризма, че министритѣ отговарятъ или слѣдва да отговарятъ прѣдъ сѣда за честностъ, за справедливостъ и за ползата на тѣхнитѣ мѣроприятия. Ние виждаме, ние четемъ нѣкой пктъ, че подиръ нѣкоя война, нещастна за нѣкоя държава, нѣкой пълководци искатъ сами да ги дадатъ подъ сѣдъ, за да се узнае, че тѣ сж невинни. Лошо е, г. г. народни прѣдставители, да се говори за единъ човѣкъ, че е виновенъ, но винаги е добръ, когато излѣзе присѣда, че той е невиненъ.

Ние тукъ сме повикани днесъ да извършимъ една прокурорска работа; ние всички тукъ образуваме една колегия, която има да извърши прокурорска обязаностъ.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Не е вѣрно!

К. Мирски: Азъ говоря по моето разумѣние, а Вие тамъ, който се обажда, послѣ ще ми отговорите. —

Ние имаме да постановимъ една резолюция, за да се произведе дознание по едно обвинение, хвърлено на г. г. бившитъ министри, които сж поименовани, съ изключение на покойния Паяковъ, въ предложението на народния прѣдставителъ г. Атанасъ Краевъ. Нашиятъ законъ не е отишълъ напълно по оня пътъ, по който се върви при такива случаи въ Англия, въ други държави, па и въ съседната до насъ Румъния. У насъ предложението за даване въ сждъ, както се нарича отъ законодателя въ закона за сждане министритъ, собствено, не е the Motion of Impeachment, прѣдложение за обвинение, а е собствено прѣдложение за възбуждане на сждебно или углавно прѣслѣждане, за което, ако се не лъжа, чл. 11 отъ закона за углавното сждопроизводство казва: сждебно прѣслѣждане не се възбужда, а възбуденото се прѣкрътава, ако е изтекълъ срокътъ, съ който се прескрибира прѣстѣплението, слѣдъ който се счита, че вече прѣстѣплението се е обърнало на ненаказуемо дѣяние. Ние днесъ или утрѣ ще има да рѣшимъ само това: да назначимъ една комисия, наречена съ термина на нашия законодатель „слѣдствена“ или съ термина на законодателя въ другитъ страни, дѣто повече сж запазени английскитъ термини за въ случая, „за информация“ или „за произвеждане дознание“. Слѣдъ туй само ние ще дойдемъ да рѣшимъ оня въпросъ, който, ако не всички тукъ, то мнозина считатъ, че сега или утрѣ има да рѣшимъ, защото въ такъвъ случай нашиятъ законодатель щѣше да цитира чл. 157 отъ основния законъ и въ члена, въ който се говори да се уважи или не предложението за даване подъ сждъ. Тѣзи думи ги нѣма въ респективния членъ, а ги има само въ оня, дѣто стои, че въпросътъ за даване подъ сждъ се рѣшава, слѣдъ като се изслуша докладътъ на слѣдствената комисия, слѣдъ като станатъ по него разисквания и слѣдъ като се изслушатъ по него единъ по единъ обвиняемитъ министри; именно, само тогазъ $\frac{2}{3}$ отъ гласовѣтъ на членовѣтъ отъ Народното събрание ще бждатъ необходими, а тукъ само съ едно просто болшинство ще има да рѣшимъ въпроса. Тогава когато, ако тѣзи господа бѣха подозрѣни въ Англия и ако г. Краевъ бѣше членъ на камарата на Общинитъ или на Долната камара тамъ, работата щѣше да стои друго-яче: още съ вота по това, прѣдложение, the Motion of Impeachment, щѣше да се разрѣши въпросътъ за даване подъ сждъ, и слѣдъ туй вече г. Краевъ щѣше да има на рѣка разпореждане да отиде въ камарата на лордовѣтъ — като върховно сдилище за тоя родъ прѣстѣпни дѣяния — и да имъ съобщи, че това, което азъ искахъ, се уважи; слѣдъ туй ще се върне пакъ въ камарата на общинитъ въпросътъ за избиране на слѣдствена комисия и тя ще дойде съ докладъ, не за да се рѣши повторно въпросътъ за прѣдаване подъ сждъ, а само за да се обсъдятъ, едно по едно, възведенитъ на обвиняемитъ министри прѣстѣпни дѣяния, да се разкритикуватъ, да се чуятъ по всѣкое отъ тѣхъ обясненията на обвиняемитъ министри, да се групиратъ и да се прѣдадатъ пакъ тамъ, дѣто се съобщи по-напрѣдъ заповѣдта, за да се слѣдва обвинението, съ резерва, че и допълнителни точки, chefs d'accusation, да могатъ да се прѣдставятъ и подиръ тоя вторъ воть. Такъвъ е редътъ и въ Румъния, само че тамъ се иска два пати рѣшение, било отъ Народното събрание, отъ камарата на депутатитъ, било отъ Сената, споредъ това, какъ е заявено обвинението — първиятъ пътъ за разрѣшение да се прѣслѣдва, а вториятъ пътъ за прѣдаване подъ сждъ — но сѣ съ $\frac{2}{3}$ отъ гласовѣтъ.

Като с така работата, като у насъ имаме да рѣшаваме вторично, като съ вторичния ни воть именно има да рѣшимъ да се дадатъ ли подъ сждъ г. г. министритъ или не, азъ се питамъ, защо бѣха толкова надълго и широко тукъ разправни, когато тѣ повече ще бждатъ нужни чамъ да си ги припомнимъ, ко-

гато ще рѣшаваме за прѣдаването подъ сждъ. Азъ игнорирамъ доклада на анкетната комисия, който е направенъ, за да се събератъ материяли за това, което се приписва отъ обществото и отъ много отъ г. г. народнитъ прѣдставители на г. г. бившитъ министри. Тия материяли ще ги има на рѣка самата слѣдствена комисия, както ги е ималъ на рѣка и вносителътъ на предложението за възбуждане на углавно прѣслѣждане, тя ще нареди всички точки на обвинението и тогава само ще има да разрѣшимъ въпроса.

Г. първиятъ министръ малко се различава въ своитъ възгледи отъ скромнитъ мои възгледи по въпроса за правата на държавния сждъ. Азъ съмъ убѣденъ, че на държавния сждъ не може да се забранява нищо, освѣтъ, онова, което се съдържа въ изрични текстове на тоя или оня отъ дѣйствующитъ закони, и той ще има да рѣшава, както и се пада, тѣй като сждебната властъ у насъ принадлежи всецѣло на сждебнитъ мѣста и лица — възъ основа на тия текстове и по своята съвѣстъ. Първиятъ въпросъ, който ни се изпрѣчва, е въпросътъ: станало ли е непрѣстѣпно, слѣдователно ненаказуемо, дѣянието на господата за суспендиране закона за чиновницѣтъ, издаденъ отъ XII-то обикновено Народно събрание, съ одобрение на суспендирането отъ слѣдующето по него, XIII-то обикновено Народно събрание. Азъ считамъ, че тоя въпросъ, да-ли дѣянието е станало съ одобрението непрѣстѣпно и ненаказуемо, е отъ изключителна компетентностъ на държавния сждъ. Наистина, въ чл. 47 нѣма, поне въ скоби, казано за холера, чума и тѣмъ подобни, но дайте право на сжда, както на всѣки сждъ, да отнѣява, може-би, и при затворени врата. И най-сетнѣ, чрѣзъ вота, съ който е одобрено това дѣйствие, какво е постановено? Нищо друго освѣтъ слѣдующето. И ние, XIII-то обикновено Народно събрание да бѣхме свикани на сесия, щѣхме да издадемъ такава наредба, каквато вие сте издали, но като сте разбирали криво чл. 47 на конституцията; обаче, ние не искаме нито да ви накажемъ парламентарно, сир. да ви кажемъ, че криво сте разбирали конституцията, и вие отъ туй да разберете, че трѣбва да си събирате джамаданчетата, нито да ви обвинимъ и да рѣшимъ да ви сждатъ.

Ако XIII-то обикновено Народно събрание не е взело рѣшение, за да възбуди углавно прѣслѣждане противъ извършителитъ на това дѣйствие, явява се втори въпросъ: може ли това нѣщо да направи XIV-то обикновено Народно събрание, и едновременно съ това ще слѣдва да рѣши, да-ли е изтекълъ давностниятъ срокъ за прѣслѣждане. Истина е, че въ нашия законъ за сждане на министритъ отъ 1880 г. не се говори нищо за давностъ, и може-би затуй, защото тоя специаленъ законъ се издаде при дѣйствието у насъ на отоманския углавенъ кодексъ, който не прѣдвижда давностъ, но отсетнѣ у насъ се издаде отечественъ углавенъ кодексъ, който прѣдвижда давностъ, както се пада да има такава въ всѣки кодексъ, защото и подиръ 100 години ли ще прѣслѣдвате нѣкого за нѣкое негово дѣяние, било то и най-прѣстѣпно? Не може такава нѣщо; то е противъ здравия разумъ. Та, като въ нашия наказателенъ кодексъ се прѣдвижда давностъ, нита се: станали ли сж у насъ изсрочваеми съ давностъ министерскитъ служебни прѣстѣпни дѣяния? Може-би, станали сж, защото тамъ, дѣто мѣлчи специалниятъ законъ, трѣбва да се прибѣгва къмъ общия законъ. Трѣбвало е досега да ревизираме нашия законъ за сждане на министритъ, да го поправимъ, и аслж слѣдва да го поправимъ, защото повече се научихме и повече знаемъ да законодателствуваме, отколкото тогава, когато го направихме, . . .

И. Хаджиевъ: Какво се научихме.

Н. Мирски: . . . понеже до сега не е направено, нита се, какъ трѣбва да погледнемъ на работата. Ще

трѣбва да погледнемъ така: специалниятъ законъ за сѣдене на министритѣ прѣдвизда наказание тъмниченъ затворъ и наказание затворъ въ окови. За мене е безспорно, че затворъ въ окови се равнява на строгъ тъмниченъ затворъ, на какъвто не се осѣждатъ министритѣ, освѣнъ за най-тежки прѣстѣпления — за измѣна на отечеството, както напоследъкъ сѣ направили, струва ми се, въ Дания, като сѣ осѣдили единъ министъръ на осемъ години, като му съблѣкли дрехитѣ, облѣкли го въ арестантски дрехи, турили му нумеръ еди-кой, остригали му косата и сѣ го пуснали при другитѣ прѣстѣпници. Азъ, като българинъ, не вѣрвамъ, че такава прѣстѣпление ще извърши единъ българинъ у насъ. Думата е за прѣстѣпни дѣяния, които влѣкатъ слѣдъ себе си тъмниченъ затворъ и които не винаги биватъ позорни, защото повечето отъ политическитѣ прѣстѣпления не сѣ позорни и затуй повечето държави отбѣгватъ да прилагатъ смъртното наказание, поне за политически прѣстѣпления, освѣнъ, разбира се, въ врѣме на война. *Inter arma leges silent* — между оржията законитѣ мълчатъ. Специалниятъ законъ казва, че се пада тъмниченъ затворъ за дѣяния, каквито се приписватъ на господата отъ една до петъ години, а пъкъ общиятъ наказателенъ законъ говори, че тъмниченъ затворъ у насъ е отъ 1—3 години. Щомъ е до петъ години, може да се намѣри нѣкой младъ членъ на държавния сѣдъ, защото по-напрѣдъ такива имаше доста, а, може-би, на туй се дължи тази юриспруденция, която основателно осѣжда г. министъръ-президентътъ, и да каже: на-ли е петъ години, нѣма петгодишна давностъ тукъ, а има десетгодишна. Лѣжете се, г-да, защото тъмниченъ затворъ е важно въ елемента за наказанието и трѣбва да изтъквате члена въ полза на подсѣдимитѣ. И тъй, за мене е безспорно, че трѣбва да се прилага въ случая петгодишната давностъ. Но отъ май 1903 г. до подаването на тази жалба въ Народното събрание, или до вънасянето на това прѣдложение за възбуждане углавно прѣслѣждане сѣ изминали повече отъ петъ години; значи, прескрибирано е.

И. Хаджиевъ: Изпуснахме ги.

К. Мирски: Лѣжете се, г-да, по тая проста причина, защото е общоприето, че давността за министерски прѣстѣпления почва откогато напуснатъ властта, и много основателно, защото 99% се прѣдполага, че не е възможно да внесете прѣдложение, което да прѣкарате, докато тѣ сѣ на власт — така поне четемъ въ ромѣнския законъ за министерската отговорност, който е отъ 1889 г. Значи, давностъ нѣма.

Като е рѣчь за ромѣнския законъ за министерската отговорност, който е отъ 2 май 1889 г., въ различие отъ грѣцкия, който е отъ 1876 г., по който, може-би, нашето II обикновено Народно събрание е направило нашия законъ, нека цитирамъ тукъ нѣщо, което е отъ интересъ: (Чете) „Чл. 2. Наказватъ се съ тъмниченъ затворъ — *detentive* и съ задръжане — *interdiction* отъ три години до животъ — т. е. съ лишение отъ политически и граждански права, а главно съ лишение отъ правото да заематъ публични длѣжности: първо, всички ония министри, които сѣ подписали или приподписали укази или сѣ взели разпорѣждания, които нарушаватъ изриченъ текстъ на конституцията; второ, които чрѣзъ насилие — *violence* или измама — *fraude* би възпрѣпятствували или би се опитали да възпрѣпятствуватъ свободното и искрено упражненіе *sinecisse* ехерсѣи на избирателното право на гражданитѣ, даже въ случай, когато такива факти би придобили одобрението на избирателнитѣ тѣла“. — Даже когато го придобиятъ. Това придобиване азъ го разбирамъ по законодателенъ редъ, а не чрѣзъ една интерпелация, чрѣзъ

единъ простъ вотъ: прѣдлага се единъ дневенъ редъ и свършена работа, както г. Табурновъ е мислѣлъ, че нѣкои прѣстѣпления се покриватъ даже по този начинъ. По законодателенъ редъ, то е вече друга работа. (Чете) „Чл. 3. Ще се наказва съ задръжане отъ три години до животъ да заема публични длѣжности министърътъ: първо, който би подписалъ или приподписалъ укази или би взелъ разпорѣждания, които нарушаватъ единъ изриченъ текстъ на единъ сѣществующъ законъ“. Не казва защо да го наруши, както юриспруденцията на нашия държавенъ сѣдъ. Впрочемъ, азъ не я считамъ още за юриспруденция, защото сѣ едно дѣло юриспруденция не се създава. Господата трѣбваше да ни цитиратъ юриспруденцията на Франция и други държави, дѣто повече пѣти сѣ разглеждани такива въпроси и дѣто не такива млади сѣдци сѣ били въ състава на сѣда. (Продължава да чете) „второ, които недобросѣвестно — *malafides* и въ врѣда на интереситѣ на държавата — *amagesse* — измами на народното прѣдставителство върху състоянието на работитѣ на държавата“.

„Чл. 4. Министърътъ, който недобросѣвестно — *malafides* би причинилъ врѣда на държавата, или би я изложилъ на врѣда къмъ частни лица, ще отговаря граждански къмъ държавата и ще се сѣди съобразно съ общото право, бидейки въ тоя случай разрѣшението на законодателнитѣ тѣла нужно.

Г. г. народни прѣдставители! Да казваме, да твърдимъ, че само тогазъ се е извършило едно прѣстѣпно дѣяние отъ министра, когато той съ това причини врѣда, или когато го прави за лична облага, ще се лѣжемъ. Напр., изработка се единъ законъ отъ едно обикновено Народно събрание за искане залогъ отъ издателитѣ на вѣстницитѣ, или за налагане цензура на вѣстницитѣ, когато това е изрично задрѣтено отъ нашата конституция. Който напѣ министъръ изиска на държавния ни глава за такъвъ законъ санкциониране, той поема съ това отговорността върху си и извършва прѣстѣпление, прѣвидѣно въ чл. 155 отъ нашата конституция, като я нарушава, макаръ че това е извършилъ не за лична облага или не съ користни побуждения и макаръ че не е систематически вършилъ прѣстѣплението. По моему, не е необходимо, щото единъ министъръ да върши систематически прѣстѣпления, за да падне подъ углавна отговорност; достатъчно е да извърши само едно прѣстѣпление, стига това прѣстѣпление да е важно, да е отъ онѣзи, които компрометиратъ страната, или я вкарватъ въ бѣдствие, или нарушаватъ сѣществени нейни законно създадени институции.

Министритѣ въ двойното имъ качество на граждани и министри, свѣтници на короната, могатъ да извършватъ служебни нарушения: *trahison* — измѣна, *concusion* — подкупъ, *violation de la constitution* — нарушение на конституцията, *les ordres contraires aux lois* — заповѣди противни на законитѣ и тѣмъ подобни, и не служебни нарушения, когато откраднатъ, прѣлюбодѣйствуватъ, извършватъ убийство и други такива прѣстѣпления отъ общъ или частенъ характеръ. Законътъ не различава — *lex non distinguit* въ случай, и тогазъ отъ дѣ г. министъръ-президентътъ изкарваше онова заключение, което изкара, че трѣбва...

Министъръ-прѣдседател А. Малиновъ: То е за нарушение на конституцията, за което азъ не говорихъ; азъ говорихъ за чл. 43, за нарушение на законитѣ, а на конституцията винаги е прѣстѣпление. Тѣ сѣ двѣ различни нѣща.

К. Мирски: Щомъ не сте говорили, тогазъ трѣбва да кажа, че не съмъ Ви разбралъ.

Иде подиръ туй възражението на нѣкои отъ г. г. бившитѣ министри, че тѣ не дѣйствували, и

второ, че дѣйствували, защото нѣкои закони били отмѣнени съ правилници или окръжни. За послѣдното поне г. д-ръ Геннадиевъ нѣма никой път да се съгласи, че него могат да го връзватъ правилници и окръжни и по тѣхъ да управлява България. Туй е, може-би, извинително за г. генералъ Савова, като неюристъ, това е, може-би, една голѣма причина за признаването въ най-силентъ размѣръ смекчающъ вината обстоятелства и, може-би, за прилагането на закона за условното осъждане, ако у насъ законътъ допускаше да се прилага това осъждане и за наказания за повече отъ една година. За друго нѣма да говоря.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ убѣденъ, че дѣлото трѣбва да отиде въ държавния съдъ, въ случай, че трѣбва да се рѣши да се възбуди углавно прѣслѣждане. Генералъ Савовъ каза, че комиснитѣ работили. Не сме въ Русия до 1802 г., когато Александъръ I отмѣни колежитѣ, които управляваха това или онова вѣдомство, нито въ Китай, дѣто и днесъ, може-би, още, вмѣсто министри, управляватъ вѣдомствата „колегии“. У насъ управляватъ министритѣ, които вършатъ тройки дѣйствия: губерментални — напр., Министерскиятъ съвѣтъ рѣшава да се скжсатъ сношенията съ нѣкоя държава и да се издадатъ нѣкакви наредби по чл. 47 отъ конституцията — административни и контенциозни. Министритѣ въ втория и третия случай си спомагатъ съ съвѣта отъ комисии, отъ директори, отъ началници и т. н.; по тѣ рѣшаватъ и, слѣдователно, тѣ понасятъ отговорността. Затова не е право да се твърди, че не бива да се възбужда углавно прѣслѣждане, защото „азъ не дѣйствувахъ, а дѣйствувахе еди-кой си подвѣдомствена менѣ комисия, или еди-кой си подвѣдомственъ менѣ съвѣтъ“, понеже за васъ не сж задължителни тѣхнитѣ заключения; вие трѣбва да се освѣтите и слѣдъ това да рѣшите, защото вие носите отговорността.

Азъ обѣщахъ да бжда много кратъкъ и затова заключавамъ съ думитѣ, които почнахъ — думи, съдържачи се въ онзи принципъ, установенъ въ Англия. И за честността, и за справедливостъ или за ползата на мѣроприятията, които сж взети отъ г. г. министритѣ, слѣдва се тѣ да отговарятъ прѣдъ съда, единственъ, който може да каже: „Вие сте невинни“. Нашата дума „невинностъ“ не може да ги спаси.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Г. прѣдседателю! Чувствувамъ се малко боленъ. Наредилъ съмъ да ми държатъ бѣлѣжки и ще ви моля да ми разрѣшите да си отида, като ми се запази правото утрѣ да говоря. Надѣвамъ се, че ще ми се запази това право. Въ всѣки случай, мога ли да бжда сигурентъ, че тая вечеръ нѣма да бжде моята послѣдна дума?

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Ще Ви се даде думата.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Утрѣ ли?

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: По всѣка вѣроятностъ, утрѣ.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Коста Сидеровъ.

Н. Сидеровъ: (Отъ трибуната) Г-да! Както виждате, малко врѣме остана за тая работа, а до-нѣждѣ и търпѣнието се изчерпа, и затова отъ туй, което обѣхъ приготвилъ да говоря, махнахъ почти ¾, като имахъ, разбира се, това въ съображение. Ако дойдохъ тукъ, то е за 15—20 минути, и азъ не се надѣвамъ, че мога да ви убѣдя, и не съмъ азъ единичиятъ, който може да ви убѣди въ това, каквото е станало въ петгодишното управление на

г. г. призованитѣ тукъ министри. Прѣди азъ да ви убѣдя, има друго едно. То е този докладъ, работа на хора избрани отъ насъ, това, което се каза отъ г. г. прѣждеговорившитѣ. Това знае ли се, завѣсата за насъ е скжсана и блѣсва всичко онова, което е вършено въ петгодишното властване на стамболовиститѣ. Ето защо на мене остава много малко да кажа.

Г. г. народни прѣдставители! Както нѣкои отъ г. г. прѣждеговорившитѣ забѣлѣзаха, и азъ ще напомня, че както в. „Новъ вѣкъ“, органътъ на тая партия, така и тѣзи, които призовахме и нѣкои се явиха, държаха единъ много остъръ, оскърбителенъ и прѣдизвикателенъ езикъ по адресъ не само на управляющата партия, а на всѣки другъ, който имаше присърце този въпросъ, т. е. да се прѣгледатъ смѣткитѣ на бившето правителство. Ще видите въ в. „Новъ вѣкъ“ отъ 13 декемврий, че тамъ се пише: това е мръсно партизанство, това е шантажъ и т. н. Тукъ г. Рачо Петровъ, единъ отъ призованитѣ, онзи день си послужилъ съ сжщия рѣчникъ — нѣщо съвършено неоснователно, неправо и непрѣдизвикано отъ никого. Дѣлото, което ни занимава, е дѣло не на демократическата партия, не дѣло само на опозицията; то е дѣло всенародно. Нека тѣзи, които пишатъ въ в. „Новъ вѣкъ“, и тѣзи, които сме призовавали, да знаятъ, че това е дѣло всенародно; и на лѣвица, и на дѣсница, и на всички политически течения, които съставляватъ голѣма частъ отъ българския народъ, прѣдставени тукъ.

А. Христовъ: Даже и на много стамболовисти.

Н. Сидеровъ: Пъкъ това е въпросъ и на лѣвитѣ партии, които не сж прѣдставени тукъ. Въобще това е въпросъ на голѣма частъ отъ българския народъ, а не е въпросъ личентъ. Ние съвсѣмъ не сме се нагърбили съ тая работа отъ омраза, да гледаме въ лицето на тѣзи хора, наши политически противници и да имъ завиждаме, че не ни даватъ път да станемъ министри. Съвършено не. Ние, като граждани на свободна държава, по силата на конституцията, по силата и на морала, както искаме наказанието и на най-малкия прѣстѣпникъ, сжщо така по тая логика сме длъжни да отидемъ и по-нагорѣ и да уловимъ за ухото и най-голѣмия прѣстѣпникъ, който е нарушилъ закона, и да го туримъ въ подобающето мѣсто. Ето по кой редъ се мисли и се разсжждава, като граждани, съгласно сжществующитѣ закони въ страната, а не че менѣ ми е неприятентъ г. д-ръ Геннадиевъ, или г. Рачо Петровъ, защото имали много пари, или защото сж били мои политически противници, че не ми отварятъ път, за да стана министъръ, да отида до нѣкое величие, до което сж достигнали тѣ и за което не сме имъ завиждали. Съвършено неправо и невѣрно.

Отъ нѣколко дни азъ слушамъ отговоритѣ на призованитѣ тукъ бивши министри, отговори, позволете ми да кажа, каквито не съмъ челъ и чувалъ нигдѣ. Имайки прѣдъ видъ, че тукъ стоятъ хора, които сж управлявали държава, имайки прѣдъ видъ, че сж хора съ висше образование, хора претендирующа да иматъ всичката сериозностъ, когато говорятъ или отговарятъ. Вие имате тамъ на края бившия министъръ на войната, въ лицето на когото вие сте повѣрили цѣлата армия, за която всички се надпрѣварваме да плачемъ. Какво ви отговориха тѣ? Ние, които сме се нагърбили и желяемъ да възтърже-ствува правотата, всѣки да получи своето, заслуженото, вие имъ казваме: това е народно желание и то трѣбва да се удовлетвори, и по силата на нашата конституция, министритѣ, които нарушаватъ законитѣ, сж отговорни. По силата на другитѣ постановления въ конституцията издадени сж други закони, които нареждатъ, кой министъръ какво ще прави, кои сж органитѣ на всѣки министъръ, а въ

други отделни закони има определена отговорност до най-малкия. Но конституцията е, която казва, че министърът като най-голям, като шеф на едикое си ведомство, носи такава отговорност, и ние това им казваме и за това ги викаме, да се обяснят, вярно ли е това, което се говори навън, вярно ли са тези слухове, вярно ли е всичко туй, което е констатирано. Да-ли ние, които произвеждаме тая анкета, не сме сбъркали. Нашата работа тукъ, е да се уяснимъ, въ тѣхно присъствие, както става въ единъ обикновенъ споръ. Ако тѣ успѣятъ да ни убѣдятъ, че ние дотукъ не сме прави, тогава е много лесно, по-лесно отъ туй нѣма: „сбогомъ“, ще станатъ и ще си отидатъ. Защо тогава туй озлобление, защо вие обиждате хората?

Отговори, казвамъ, получаваме такива. Пръвъ бѣше г. генералъ Савовъ. Общото заявление, което направилъ, бѣше това: „Азъ, казва, не съмъ виноватъ“. Г. генералъ Савовъ забравя, ми се струва, чл. 121 отъ закона за въоръженитѣ сили — та, даже и него да нѣма — тамъ, дѣто пише, че по военното ведомство непосредственъ отговорникъ е военниятъ министъръ. „Отъ мене, казва, какво искате тукъ? Азъ, казва, имамъ отделение, генералщабна инспекционна областъ, артилерийски комитетъ. Всички тия учрѣждения, наистина, подведомствени на мене, имамъ си автономно управление; всѣки си нарежда своята работа по своята специалностъ, докладватъ ми и азъ върша административната работа“. Така обясняваше г. Савовъ. „Артилерийскиятъ комитетъ прѣгладва: трѣбва да се купятъ 100 гранати. Като вѣщи хора — азъ не разбирамъ — донасятъ ми, че трѣбва да се купятъ 100 гранати. Подписвамъ и правя пазарлъкъ“. И инспекторитѣ на другитѣ инспекции, инженерна и т. н., като вѣщи хора, му докладвали, а той само извършвалъ ролята на нѣкакъвъ си пазарлъкши. Азъ никога не допускахъ, че г. Савовъ — за нещастие, ще кажа азъ — човѣкътъ, който е билъ петъ години министъръ на войната въ България, може да се разжалва и да отиде до онова дегре на младши унтеръ-офицеръ и да казва: „Азъ не зная нищо. Ние поемаме всичко съ разтворени ржѣ. Азъ, казва, разбирамъ ли, какво е експлозивъ; разбирамъ ли, какво налѣгане ще окаже едикоя граната на едикое орѣдие“. Да е тукъ генералтъ да му каже, че това го учатъ въ учебната команда на унтерофицеритѣ. И ако отидемъ по-нагорѣ, ще видимъ, че и единъ офицеръ, който излиза отъ Военното училище, още въ първата година може да ви каже, какво нѣщо е пироксилинъ, какво нѣщо е експлозивъ и какво налѣгане дава едикоя граната, при такова налѣгане и при такова орѣдие. И когато единъ бившъ министъръ на войната въ България дойде да ви каже, че не разбира, кой ще разбира тогава? Ако вие, г. Савовъ, който сте се покачили на най-високото стѣпало на иерархията, казвате, че не знаете, че не разбирате, то като слѣземъ надолу — ако разсѣждаме като Васъ — ще намѣримъ още по-прости отъ Васъ, и докѣтъ ще ни заведе това разсѣждение? Безспорно, до много печаленъ край. Ако вие, г. Савовъ, сте се покачили на онова мѣсто, като воененъ министъръ, това показва, че вие знаете отъ всички най-много и затуй държавата Ви е дала да заемете този постъ, защото вие по-умѣете и по-знаете, отколкото всички други — защото вие сте достоенъ да ръководите работитѣ на армията. Разбира се, има отделни специалности, по които г. Савовъ, макаръ и воененъ министъръ, нѣма да бѣде вѣщъ, както единъ човѣкъ, който се е прѣдалъ на една и сѣща работа 20 години, но това не значи, че г. генералъ Савовъ, бившъ воененъ министъръ, е невѣжа, че не знае. Той се дезинтересира, и азъ като го слушахъ тукъ да дава обяснения, мислѣхъ си, че по всѣка вѣроятностъ, генералъ Савовъ е билъ въ Парижъ или въ Китай, а артилерийскиятъ комитетъ или артилерийската инспекция работи въ Со-

фийа. „Отдѣ, казва, да ги зная? Азъ, като ми докладватъ, подписвамъ и заминавамъ“.

Сжщитѣ обяснения се дадоха и отъ другитѣ г. г. министри, пакъ съ сжщата тая обща фраза, особено отъ г. Геннадиева, който претендираше съ свои майсторлъкъ на словото да ни подхлъзне малко. „Азъ, казва, отдѣ да зная, какво става въ дирекцията, какво прави моя подначалникъ? Тѣзи работи, казва, не мога да зная: каква отговорност искате вие отъ мене?“ И като чувахъ всичко туй — че тѣ не знаятъ нищо, и че тѣ се извиняватъ съ своитѣ подведомствени — всичко туй, казвамъ, ме завежда да си припомня случая, когато единъ селски кметъ го сѣдятъ за нарушение по незавеждане регистра по ражданията и умираанията; скръстилъ си ржѣтъ, моли се на сѣдния и казва: „Секретаръ-бирникътъ ми сбърка; азъ нѣмамъ хаберъ“. Азъ никога не очаквахъ отъ бившитѣ държавници, които сж управлявали България, да се защищаватъ по такъвъ начинъ, но азъ не съмъ още убѣденъ, че тѣ чистосърдечно заявяватъ туй. Не, това е съ смѣтка и тѣ нека знаятъ това.

Всичкото това, което е констатирано въ доклада на нашата анкета, доколкото чухъ азъ отъ господа явившитѣ се министри тукъ и отъвнъ, тѣ оправдаватъ съ нѣкаква опасностъ отъ вѣнъ, съ нѣкаква война, която била на прага на България. Нагълно поддържамъ по тоя въпросъ всички г. г. прѣждеговоривши, като хора, може-би, по-вѣщи отъ мене. И азъ ги поддържамъ, защото съмъ билъ въ България — свидѣтель на тѣзи врѣмена. Азъ зная, че такава опасностъ, задѣ която се извлѣче българската хазна, не е имало никога. Ако наистина е имало такива дребни шумове, тѣ се създадоха отъ тѣхъ, за да може да се замаскиратъ други работи; но положение трудно, България да рискува да бѣде нападната и взета частъ отъ нейната територия, такава положение въ 1903 г. е нѣмало.

Освѣнъ отъ други работи, които се виждатъ въ доклада, че тѣзи господа се опровергаватъ, т. е. че такава опасностъ нѣма, азъ ще ви посоча още единъ двъ случая. Вие чухте отъ тѣхъ, че още съ идването имъ на властъ България пламнала въ огньъ, въ пламъци и трѣбвало да се яви спасителъ да я отърве. Това бѣше прѣзъ май 1903 г., когато дойдоха на властъ. Между другитѣ доставки, съ които се е настѣпвалъ тогава да прави генералъ Савовъ, е и доставката на Вайсовитѣ патрони. Прѣзъ мѣсець юлий 1903 г. тая идея идва на г. генералъ Савова, че въ България армията е гола, както я описа той, нѣма патрони и гранати — ще трѣбва да се купятъ. Постапватъ, както вие сте извѣстни, другитѣ оферти и при него се явява Вайсъ, а въ сжщностъ Добри Петковъ и Киселовъ. Но да приемемъ засега, че е Вайсъ, и г. Савовъ взема рѣшение да се набавятъ 15 милиона патрони отъ Вайса по 125-50 л. хилядата, докладва на Министерския съвѣтъ, който на 14 августъ държи постановление, рѣшение, и какво става, мислите? Министерскиятъ съвѣтъ задрасква 5-тъ милиона патрони на г. Савова и казва, че 10 милиона стигатъ. Ако генералъ Савовъ е мислилъ, че България се намира въ такава опасностъ, че непрѣмѣнно трѣбватъ 15 милиона патрони, тогава какъ цѣлниятъ Министерски съвѣтъ е намѣрилъ, че 10 милиона патрони стигатъ? Но това още не е важно. Отъ тѣхъ ние чухме, че на 18 августъ дошла телеграма отъ дипломатическия ни агентъ въ Парижъ, че нашиятъ дипломатически агентъ се научилъ нѣщо невъзможно, което не може да стане — въ Парижъ се научилъ, че турското правителство било телеграфирало до всичкитѣ държави, че ще нахлуе въ България. Това не може да бѣде. Това единъ нашъ дипломатически агентъ не може да го схване. Тая телеграма идва отъ дипломатическия агентъ на 17 или 18 августъ. Г. генералъ Савовъ и другитѣ господа ка-

заха, че „совѣтъ сотворивши“, били повикани на Министерски съвѣтъ въ Евксиноградъ, и този съвѣтъ е станалъ на 20 августъ. Забѣлжете, и отъ тогава почва най-страшното за България; тая телеграма като идва, тогава тѣ взематъ рѣшение, че трѣбва вече да се направятъ стѣпки въ туй направление, да се набавятъ всичкитѣ припаси на голата българска армия. Значи, Министерскиятъ съвѣтъ се състоялъ на 20 августъ, а контрактътъ, който сключва генералъ Савовъ съ Вайсъ, носи дата 18 августъ, т. е. два дена прѣди тѣхния Министерски съвѣтъ. И забѣлжете, че въ доклада, който г. Савовъ е правилъ до Министерския съвѣтъ, и съ който иска да му разрѣшатъ да купи 15 милиона патрони, въ него докладъ пакъ същото се говори — че България утрѣ може да има война. Така че, тая опасностъ отъ тукъ се опровергава. Ами такава опасностъ нѣма, защото, споредъ тѣхната телеграма, опасността като-че-ли започва отъ 20 августъ, а за г. Савова тя съществува още на 18 августъ, и той сключва тогава контракта. Много е смѣшно затъ да говори човѣкъ, че за два или за три мѣсеца може да се въоръжи цѣлата армия, тѣй както я прѣдстави г. Савовъ. Има още едно опровержение — тѣ сами се опровергаватъ съ продължителността на доставкитѣ: до онази година идваха части отъ тѣзи поръчки. За цѣли петъ или шестъ години васъ ви пристигатъ всичкитѣ поръчки, а вие ни разправяте, че трѣбвало да се гласуватъ кредити на тъмно и видѣло, само и само въ два-три мѣсеца да можете да въоръжите армията. И толкова като е мислѣлъ г. генералътъ, който описва съ такива лоши критерии българската армия, какъ е можалъ да втикне чл. 6 въ контракта, който казва: въ случай че българското правителство се откаже по каквато и да е причина отъ патронитѣ на Вайса, той не се задължава да ги замѣни съ други, или българското правителство да претендира отъ него каквито и да било загуби. Това може да стане само въ България, и то при министерствуването на генералъ Савова. И той е, който най-много отъ всички ни обича да плаче за България.

Азъ схващамъ така работата. Не е вѣрно, и съвършено отхвърлямъ твърдението, че България се е намирала въ такова опасно положение и че тѣзи господа сж се нагърбили съ мисията да пазятъ България отвънъ или да воюватъ съ нѣкого. Напротивъ, тѣ се въоръжиха и обявиха война на българската хазна — ето съ кого тѣ сж воювали — и слѣдъ като опразниха българскитѣ ковчежи, тѣ се оттеглиха въ своитѣ палати, и сега тѣмъ е добръ и топло, защото се возятъ на файтони съ гумени колелета и автомобили; ето опасността, тогава, за България, но ние тогава не сме могли да я видимъ, а чакъ сега я виждаме. Сега нека ни позволятъ да кажемъ, че има опасностъ за България, но съ тази опасностъ сега трѣбва да се разчистимъ, за да бѣдемъ наясно.

Г. Геннадиевъ, оня денъ, съ всички си майсторлъкъ, както го хвалятъ, забрави, кѣдъ се намира; той забрави, че напрѣдъ му нѣма дѣца, та съ нѣкакви майтапи и огъвания каза: „Какво искате отъ мене? Че Аѣковъ билъ подписалъ Касона, да взема да го одуша ли?“ Разбира се, нѣма да го одушите, защото, ако го одушите, ще одушите и себѣ си — Аѣковъ е неразрѣшилъ отъ Васъ. Такива не минаватъ при насъ. Вие, г. Геннадиевъ, сте повикани тукъ съ всичката серпозностъ да отговаряте; Вие, комуто се силятъ кулъ нарушения на законитѣ и конституцията, съ такива нѣща нѣма да ни задоволите, ако щете още една седмица да ни говорите.

Г. Геннадиевъ, оня денъ, между другото, когато тържествуваше, че тѣ набавили на българската войска всички материални припаси, които сж необходими, за да бѣде тя готова за една война, искаше да отнеме и хлѣба на други. Той се удряше въ гърдитѣ и ви питаше: „Ние, каже, ако не бѣхме похар-

чили тѣзи милиони да набавимъ всичко, което е нужно за войската, можехте ли, казва, да обявите независимостта; съ какво, казва, уплашихте турчина; това сме ние, които ви подготвихме“. Нека ми прости г. Геннадиевъ.

Х. Дограмаджиевъ: Лъжа ли е?

К. Сидеровъ: Почакайте, г. Дограмаджиевъ, защото . . .

А. Стамболийски: Г. Сидеровъ! Кажете на г. Дограмаджиева да седне на мѣстото на г. Геннадиева.

Прѣдседателствуващъ Н. Гимиджийски: Моля, г. Стамболийски, това е сериозна работа.

К. Сидеровъ: Ако г. Геннадиевъ иска да тържествува, да се хвали прѣдъ тѣзи, които обявиха независимостта, че тѣ имали достатѣчно припаси да могатъ да уплашатъ турчина, ще му отговоря най-напрѣдъ да знае това, че съ Хенови патрони не се пазятъ независимостта; съ патрони, пълни съ кѣлчица, съ патрони безъ пудъръ, както Киселовъ пише, въ своя ключъ до Вайса, съ такива патрони независимостъ не се държи. Нека г. Геннадиевъ знае и туй, че тая прочута мина Соте-Харле пристигна тукъ въ 1908 г., а когато се объяви независимостта, тя се праща въ Парижъ да се поправи. Па, и до днесъ, г. Геннадиевъ, тази мина, за която милионъ се хвърли, се чука отъ ковачитѣ въ Варна. Това ли сж вашитѣ доставки, които сте докарвали тукъ, на които да могатъ да разчитатъ хората при обявяване на независимостта?

Едни опити, които сж правени съ торпеднитѣ гранати — това е отъ доклада, нека го чуе пакъ г. Геннадиевъ — показватъ въ какво състояние сж били тѣзи материали, тѣзи вещи, съ които щѣхме да защищаваме независимостта. Комисия отъ артилерийски офицери, назначена по разпореждане на военния министъръ, се произнася така: (Чете) „При дадената конструкция и пълнене на доставенитѣ у насъ торпедни гранати за гаубици трѣбва да се очаква единъ значителенъ процентъ за неразривни и съ непълна детонация. Въ това състояние тѣзи гранати сж били неприемливи и сж приети само благодарение недопущането отъ страна на поемнитѣ условия и фабриката да се произвеждатъ съответствени стрѣлби. Въ това състояние тѣзи гранати не сж надежни като боевъ комплектъ, понеже ще се носятъ твърдѣ сжпни и тежки припаси, безъ да се разчита въскога на разривъ, наблюдение и съответствена дѣйствителност“. По-надолу има още два протокола, пакъ отъ други офицери, на другата страница има още два протокола, въ които всичкитѣ констатирайтъ, че слѣдъ като сж пристигнали тѣзи материали — гранати и прапнели — за които тържествувате тукъ, че съ тѣхъ сте искали да пазите България, всички сж били негодни. Да не ни обвини нѣкой, г-да, че ние не сме българи; и ние знаемъ, че такива работи не трѣбва да се изнасятъ, но ние още повече желаемъ да разчистимъ съ тѣзи хора, да разчистимъ съ това, което го има, че нови пари ли ще харчимъ, какво ще правимъ, то остава наша работа, защото е по-опасно да оставимъ всичко така забулено, отколкото да го разкриемъ.

Ако човѣкъ гледа, по доклада на анкетната комисия, това, което е ставало при другитѣ гражданни министри, и това, което е ставало по доставкитѣ на Военното министерство, би си казалъ туй: най-подиръ онзи открадна, може-би, отъ варианти на желѣзницитѣ, други взема отъ направата на шосета, мостове и т. н., би се съгласилъ сѣкашъ човѣкъ да имъ прости, но когато дойдете въ онзи отдѣлъ отъ доклада на изпитателната комисия, дѣто сж доставкитѣ на Военното министерство, тамъ, дѣто сж по-

тънали 140 милиона гръшници български пари, тамъ пастръхватъ космитъ на човъка; тамъ вече не ще прости. Защо? Защото азъ и другъ пакъ съмъ казалъ: тѣзи, които най-много плачатъ за тази армия, отъ нея се хранятъ и нея обиратъ; тѣзи, които навредъ тръбятъ да се въоръжаваме, и че тѣ сж патриотитѣ, които ще ни защитятъ отъ вѣнъ, тѣ сж, които я обиратъ ствѣтрѣ -- това трѣбва да се чуе отъ тази трибуна; ние не се стѣсняваме, като го казваме.

Можете ли вие да си прѣдставите -- вие сте чели доклада, азъ особено обръщамъ вашето внимание още единъжъ на доставкитѣ по Военното министерство -- тамъ, ако сж похарчени 140 милиона лева, азъ не знаа, да-ли 40 отъ тѣхъ сж отишли на мѣсто. Даже бихме простили, при 140 милиона лева военни доставки, 30 да се загубятъ по други пакъ, 40 нека бждатъ, поне за 100 милиона дайте да видимъ нѣщо на лице, че ние задъ гърба си сме въоръжени. Недѣйте по такъвъ начинъ да бъркате въ българската хазна, да си правите къщи и купувате скъпи мобили, а насъ, мирнитѣ български граждани, да ни разкарватъ по маневри, да ни блъскатъ да си губимъ врѣме, здраве, пари и работа. И ние си мислимъ, че имаме силна армия. Прѣди да отидемъ да търсимъ вѣншни неприатели, да се въоръжимъ срѣщу тѣхъ, намъ се налага да си прѣгледаме смѣткитѣ съ вѣтрѣшния, а не съ нѣкакви вѣншни врагове, за които сж мечтаели г. г. бившитѣ министри въ 1903 г.

Два-три случая само отъ военнитѣ доставки, като по-характерни, характеризиратъ и бързината, нѣщо повече отъ свѣткавична. Ражда се тая мисль въ главата на генерала Савовъ: да достави торпедни гранати, шрапнели, капсули, патрони и т. н., една дълга върволица отъ припаси. Единъжъ 26 милиона, и още други 10 милиона, ставатъ 36 милиона. Прави се докладъ отъ генералъ Савовъ; Министерскиятъ свѣтъ на 31 октомврий 1904 г. разрѣшава доставката. Обърнете внимание -- на 31 октомврий 1904 г., и казва се, че трѣбва да се внесе въ камарата законопроектъ, да се искатъ отъ Народното събрание 36 милиона кредитъ. Съ второ постановление, отъ същата дата 31 октомврий, Министерскиятъ свѣтъ одобрява контракта, който г. Савовъ сключилъ пакъ на 31 октомврий. Ама позволете да ви кажа, менъ ми се струва, че въ единъ денъ нѣма врѣме да се свърши това, защото, ако вие изчислите тия доставки, Министерскиятъ свѣтъ трѣбва да се занимава съ тѣхъ най-малко една недѣля, за да проучи, да-ли България има нужда отъ такива припаси, че тогава да му разрѣши. А вие виждате, на 31 октомврий докладъ, на 31 октомврий въпросътъ за кредита да се внесе въ Народното събрание, на 31 октомврий г. Савовъ сключва контрактъ и пакъ на 31 октомврий Министерскиятъ свѣтъ потвърждава този контрактъ. Не знаа, каква е била опасността; вие изслушахте обясненията на г. г. бившитѣ министри и пакъ ще ги чуемъ. Тукъ поемни условия нѣма; поемни условия по-подиръ се разкдатъ и тѣ отиватъ въ Парижъ на парче. Отъ тая голѣма маса на поръчки, забравили да турятъ въ поемнитѣ условия, че орджията, топоветѣ ще се полироватъ вѣтрѣ. Това трѣбва да е грѣшка, споредъ г. Савова; ако е тукъ, ще ни каже. Нашитѣ комисари, офицери, които ги приематъ тамъ, пишатъ: „Г. генерале! Топоветѣ се работятъ у Крьозо, но не ги полироватъ, какво ще кажете?“ Отъ тукъ пишатъ: „Това е невъзможно, настояте прѣдъ фабриката да полирова нашитѣ орджия.“ Всички разбиратъ, какво значи да е полировано орджиято, топътъ, или не. Фабриката отговаря, чрѣзъ нашитѣ офицери, и казва: „Вихъ ги полировала, но нѣмате прѣдвидѣно това въ поемнитѣ условия; ако искате, при всичко че нѣмамъ такава машинерия, да ги полировамъ, но мога да ви задоволя само срѣщу отдѣлно възнаграждение отъ уговореното въ контракта.“ И какво става, мислите? Най-подиръ нашиятъ артилерийски комитетъ или

г. генералъ Савовъ, военниятъ министъръ, какво отговаря? Чисто и просто нахъсо. Военното министерство съ писмо отъ 4 ноемврий пише до контролѣра: „Да не се полироватъ каналитѣ“, и така нѣколко партии отъ тѣзи орджия идатъ тукъ. Азъ имамъ случая да говоря съ единъ човѣкъ, който е констатира въ това тукъ, въ България, че топоветѣ сж неполировани. Може да не сж всичкитѣ такива, но това писмо отъ артилерийския комитетъ, съ което се съобщава въ Парижъ, да не се полироватъ, казва, че топоветѣ сж дошли неполировани.

Другъ споръ се завежда -- тия спорове сж нѣколко, тѣ възникватъ, затуй, защото нѣма поемни условия; ако имаше такива, спороветѣ сж невъзможни въ доставкитѣ -- по шиновката на колелетата въ артилерията, какъ трѣбва да стане, на горещо или на студено желѣзо. Нашиятъ офицеръ, който ги приема тамъ, пише, че въ Франция шинитѣ се работятъ на студено, като по-здрави. Отъ тукъ отговарятъ: „Не, понеже сме навикнали отъ Крупа като ги доставяхме, че на горещо шината е по-хубава“, и най-подиръ нашитѣ отъ Военното министерство пишатъ: „Карайте на студено, както е въ Франция“.

Става другъ споръ -- точка 17 -- по качеството на централнитѣ тръбички на запалкитѣ отъ нѣкои гранати. Нашиятъ офицеръ съобщава тукъ: „Тръбичкитѣ, които работятъ въ Крьозо, не отговарятъ на изискванията и не сж добри, защото ги работятъ по способа на Крупа. Води се пакъ една кореспонденция между нашето Военно министерство и нашата приемателна комисия тамъ, и най-послѣ, нашитѣ пакъ отстъпватъ въ полза на Шнайдера. И най-послѣ, върху рапорта на Загорски, отъ 12 януарий 1908 г., по сѣмния въпросъ е сложена резолюция отъ инспектора на артилерията генералъ-майоръ Рясковъ: „Карайте по способа на Шнайдера“. Виждате ли, г-да, колко сме били силни въ тия доставки? Шнайдеръ ни е уловилъ съ двѣтъ си рѣчи. Допущате ли вие, ако имаше поемни условия, тѣй, както законитѣ у насъ изискватъ, че ще ставатъ доставки на толкова милиона франка? Ако имаше поемни условия, ако работата бѣше обмислена, не да се върши всичко така лудо, прибързано, тия спорове щѣха ли да ставатъ? И тогава щѣхте ли да се натѣкваме на неполировани орджия? Никога.

Г. генералъ Савовъ казваше слѣдующето -- сега друго положение, споредъ него -- „Щомъ комисия отъ вѣщи лица, артилерийскиятъ комитетъ или инспекцията дойде и каже, че вие ще купите тия гранати и патрони, азъ съмъ длъженъ да се подчиня, и на мене друго не оставаше, освѣнъ да кажа, че трѣбватъ за България 100 гранати, струватъ 500 л. и да свържа контракта, а колкото се отнася до съществото, какви сж гранатитѣ, това не е моя работа“. Да видите сега пѣкъ тукъ, че г. Савовъ е направилъ тъкмо противното, тукъ е прѣнебрѣгналъ, прѣгазилъ мнѣнието на комисията на артилерийския комитетъ. Пакъ прѣзъ 1903 г. мѣсецъ юний, събира една комисия, която да се произнесе по нѣкакви припаси; комисията между другото се произнася и е прѣпоръчала картечитѣ съ картечни гранати на фабриката Крупъ. Комисията, съ протоколъ донася на г. Савова, че вие тия картечи и други работи ще ги купите отъ Крупъ, защото прѣдъ Шнайдеровитѣ, дѣзи се прѣдпочитатъ, по мнѣнието на артилерийския комитетъ, който е вѣщъ. Това е едното мнѣние на комисията -- картечитѣ да се купятъ отъ Крупъ. Второ, комисията излага по-натѣкъ условията, при които би могли да се приематъ у насъ торпедни гранати, и отбѣлѣзва настойчивото искане на г. Револъ, прѣдставителъ на Шнайдера и С-ие, да станѣла поръчката окончателна, а послѣ да се утвърди отъ военния министъръ само чертежътъ на гранатата. Комисията, напротивъ, искала да се приготвятъ отъ фабриката прѣдварително по нѣколко образци отъ торпеднитѣ гранати,

които възможно по-скоро да се пратят въ България на изпитване, или да се изпитат, въ краен случай, въ Франция, и само следъ това да се сключи условие за доставката имъ. Ето едно мнѣние на вѣщи лица, споредъ г. Савова и споредъ насъ. Хората казватъ: „Г. военни министри! Вие ще доставяте отъ тѣзи торпедни гранати; ще сключавате контрактъ; ние намираме, че трѣбва да дойдатъ тукъ нѣколко парчета, или въ Франция да ги изпитае и тогава да сключите контрактъ“. Какво прави нашиятъ генералъ, този отечествоспасителъ? На 21 юний сключва контрактъ, и пакъ тия поемни условия сж непълни. Защо, тогава, генералъ Савовъ не послуша мнѣнието на тая комисиия? А-а-а, г. Савовъ си запазилъ правото, той да разпореджа съ тая работа — така пише въ протокола по-долу.

Г-да! Би трѣбвало да ви отнема съ часове, такива характерни случаи има много и вие виждате — пакъ обръщамъ вашето внимание на това, което има въ доклада по военнитѣ доставки — че тия хора, не че сж се готвили да ни защищаватъ отъ тогавашна нѣкаква опасностъ отъ война, ами тия хора, ми се струва, и сега сж ни изложили; тогава мислили да правятъ добро — а и тогава било зло, и сега. Вие казвате, че сте чели доклада, слушахте мнозина хора, които, може-би, разбиратъ много по-добрѣ работитѣ отъ мене, не остава друго, освѣнъ да се запитае тогава: има ли поводъ и основание да държимъ ние тѣзи хора, бившитѣ министри, за отговорни следъ всичко казано и изнесено досега? Другъ отговоръ не може да има; единъ е — че тѣ трѣбва да бждатъ отговорни, и намъ подлежи по реда да отидемъ по-нататъкъ.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Христо Дограмаджиевъ.

Х. Дограмаджиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Г. Краевъ въ силата на закона за сждане на министритѣ и основайки се на доклада на парламентарната анкетна комисиия, внесе едно прѣдложение за даване подъ сждъ или, по-добрѣ да кажа, за даване подъ сждебно изслѣждане министритѣ отъ кабинетитѣ Рачо Петровъ, Петковъ и Гудевъ. Той разви своето прѣдложение, както бѣше длъженъ да направи това съгласно споменатия законъ. Бившитѣ министри отговориха, но въ закона се казва, че следъ това ставатъ дебати въ Народното събрание по въпроса: да се дадатъ ли бившитѣ министри подъ сждъ, или прѣдложението на вносителя да бжде оставено безъ послѣствие. Всѣки народенъ прѣдставител може да вземе думата и свободно да каже своето мнѣние, разбира се, безъ ущърбъ на правото и на обвинемитѣ или, по-вѣрно да се изрази, на бившитѣ министри да взематъ думата да възражаватъ и да се защищаватъ следъ всѣки, който би ги обвинилъ. Тѣй че, азъ упражнявамъ тукъ едно право, което ми се дава не само отъ конституцията, но въ сжщото врѣме, което ми се дава и отъ специалния законъ за сждане на министритѣ. Азъ ще кажа своето мнѣние и ще бжда щастливъ, ако, въ изпълнение на този свой дългъ, азъ биъ могълъ да освѣтля въ нѣщо Събранието по въпроса, който ни занимава. Азъ ще говоря само по нѣколко въпроса — тѣ не сж повече отъ три — по прѣди да пристѣпя къмъ съществото на работата, ще кажа нѣколко общи думи, относително доклада на анкетната комисиия.

Анкетната комисиия е ли една комисиия, която има за цѣль да изслѣдва бившето управление, да направи анкета по управлението на страната, съгласно чл. 106 отъ конституцията, или въ сжщото врѣме съ тѣзи права, които сме ѝ дали ние, тя е и една слѣдствена комисиия, не, разбира се, такава, за която говори законътъ за сждане на министритѣ, защото ние къмъ избирането на такава ще пристѣпимъ по-късно, въ случай че уважимъ прѣдложението на г. Краева.

Но тѣй, както е прието прѣдложението на г. г. Мишева, Теодора Теодоровъ, Каранешева, Краева, Данаилова, Данева и Кръстьо Мирски, би трѣбвало да си зададемъ и разрѣшимъ въпроса: е ли тукъ една анкета на управлението, въ смисълъ на чл. 106 отъ конституцията, каквото може да бжде, напр., анкетата: въ какво състояние се намира народната отбрана; народното прѣдставителство се интересува много, защото се касае до висши интереси на отечеството и, слѣдователно, иска да знае, за да бжде спокойна, да-ли тя стои на своята висота, или има нѣкои недостатѣци, които трѣбва да се прѣмахнатъ; или, напр., друга изпитателна анкета: въ какво състояние се намира нашето земледѣлие, съ цѣль да се взематъ онѣзи мѣрки и мѣроприятия, и да се внесатъ онѣзи измѣнения въ законитѣ, които ще ни дадатъ възможностъ да повдигнемъ у насъ земледѣлието; тѣй и за всѣки клонъ на нашата индустрия, напр., една анкета, да се види, въ какво състояние се намира нашето риболовство, защо не дава тѣй голѣми приходи, като другадъ, и какво трѣбва да се направи, за да подобримъ този клонъ на народния поминѣкъ. Анкетата, за която е дума сега, не е такава, каквенто сж тѣзи, които ви изброихъ, ако и да е казано, че тя се конституира или, по-добрѣ, Събранието вотира такава анкета възъ основание на чл. 106 отъ конституцията. Вие ще се убѣдите заедно съ мене, че това е така отъ това, което се говори въ самото прѣдложение. (Чете) „Единъ отъ начинитѣ на упражняване този контролъ“ — е казано въ прѣдложението — „назначаването на изпитателни комисиии по управлението на единъ или всѣчки министри, били тѣ бивши или настоящи. То трѣбва да става всѣкога, когато има поводъ и основания да се подозира, че дѣлата или управлението на единъ или нѣколко министри сж незаконни, прѣстѣпни или подпадатъ подъ разпореджанията на чл. 155 отъ конституцията“, който прѣдвижда наказания за нарушение конституцията, за врѣди, нанесени на държавата за лична полза, за прѣдательство и за измѣна. Следователно, какво сж искали прѣдложителитѣ Д. Мишевъ и другитѣ? Не да анкетиратъ управлението, съ цѣль да внесатъ едно подобрене въ това управление, но да издирятъ прѣстѣпления, вършени отъ министритѣ, прѣдставляющи тритѣ кабинета, които сж единъ режимъ въ три лица: Рачо Петровъ, Петковъ и Гудевъ. Че това е така, още се убѣждаваме отъ слѣдующитѣ разсуждения. По-нататъкъ, въ сжщото прѣдложение, е казано: (Чете) „Обвиняватъ ту единъ, ту другъ министъръ въ извършване разни дѣйствия въ своето управление и въ качеството си на министри, съ които нарушаватъ конституцията или причиняватъ врѣди на държавата за лична полза;“ — тоже прѣстѣпление, прѣдвидѣно въ чл. 155 отъ конституцията — „нѣколко административни анкети, направени отъ днешното правителство, по разнитѣ министерства, дойдоха да засилятъ тѣзи подозрѣния къмъ нѣкои отъ бившитѣ министри“ — и се навеждатъ три случаи. По-нататъкъ се казва: (Чете) „Вънъ отъ тѣзи обвинения се нареждатъ отъ печата и обществото още купѣ други обвинения“ — забѣлжете — „противъ горнитѣ бивши министри и нѣкои тѣхни колеги, не-провърени добрѣ и недоказани още, като аферитѣ съ Стралджанското блато, гербовата хартия, купуването на солта, злоупотрѣблението по антрепозита на Българската търговска банка, измѣняване трасетата по строящитѣ се линии и пр.

„Всичко това налага дългъ на народното прѣдставителство“ — заключава се въ прѣдложението. — „безъ разлика на партии, да проучи отблизо всѣчки тѣзи обвинения и да анкетира управлението на подозрѣнитѣ бивши министри“. Следователно, споредъ печата, на който се основаваха, и общественото мнѣние, което чуваме, бившитѣ министри се обвиняваха въ туй, че тѣ сж се обогатили, като сж ограбили бъл-

гарската хазна, като сж вземали взятки, вършили сж кражби и сж извършвали други злоупотребления. Е, *par excellence*, каква е тая анкета? Тя не е анкета по управлението, но анкета съдебна, анкета, която ще издирва прѣстѣпления. Като е така, питамъ се: изпълни ли тя своята задача, или пъкъ туй, което се нарича нейнъ докладъ, съдържа ли единъ съществень порокъ — ето едно питанье, което заслужава да си зададемъ и да рѣшимъ, защото то се повдига отъ зелената маса.

А. Стамболийски: Отъ черната маса, би трѣбвало да кажете.

Х. Дограмаджиевъ: Вие, когато дойдете тукъ да говорите, кажете отъ „черната маса“.

А. Стамболийски: То е по-право.

Х. Дограмаджиевъ: Изглежда, че Вие, г. Стамболийски, не знаете, какво тукъ не стоятъ чернитѣ хора, а само заподозрѣнитѣ; чернитѣ стоятъ въ Черната джамия.

А. Стамболийски: Може и тамъ да отидатъ.

Х. Дограмаджиевъ: А-а-а, то е друго.

Основень принципъ е, когато ще изслѣдвате дѣлата на нѣкого, който е извършилъ прѣстѣпления, а особено такива голѣми прѣстѣпления, за които ще трѣбва да го сжди държавенъ съдъ, прѣди всичко, щомъ вие намѣрите нѣщо въ вашитѣ търпувания и издирвания, ваша длъжностъ е да повикате визираното и подозрѣното лице и му кажете: „Ние това открихме — какво имате да кажете противъ него?“ И тогава ще ви се дадатъ обяснения, както се дадоха тукъ, и може-би, ако не почти всичко, то поне половината, една четвъртъ, една осма отъ всичко туй, изложено въ този докладъ, щѣше да се махне.

В. Георгиевъ: Една десета да остане, пакъ е много.

А. Христовъ: Тѣзи мотиви се изнесоха вече отъ заинтересованитѣ.

Х. Дограмаджиевъ: Отъ кого?

А. Христовъ: Отъ г. Генадиева.

Х. Дограмаджиевъ: Тѣй ли? Тогава ще чуете и мене, защото имамъ право да се изкажа. Азъ ще изкажа моята мисль, която може да е съгласна съ г. Генадиевата, да не е съгласна съ Валпата, но това нѣма нищо общо.

А. Христовъ: Добрѣ, ама Вие говорѣхте, че има контрактъ между насъ и не зная кѣдъ, който контрактъ Вие изпълнихте.

Х. Дограмаджиевъ: Кажете, за какъвъ контрактъ говорите?

А. Христовъ: Контрактъ за предаването на бившитѣ министри подъ съдъ. Сега тоя контрактъ съществува ли или не?

Х. Дограмаджиевъ: Вие искате тукъ да говорите? Азъ мога да говоря съ Васъ чрѣзъ печата или другадъ, сега не му е мѣстото тукъ. Но азъ и тукъ мога да говоря по този въпросъ.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Г. Дограмаджиевъ! Не се отвлечайте.

Х. Дограмаджиевъ: Вие виждате, че азъ не казахъ нищо.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Говорете по прѣдмета.

Х. Дограмаджиевъ: Кажете имъ, г. прѣдседателю, да не ме прѣкъсватъ.

А. Христовъ: И Вие прѣкъсвахте.

Х. Дограмаджиевъ: Та, въ едно изслѣждане, основниятъ принципъ е, прѣди всичко, да се изслуша този, който се подозира въ извършване на прѣстѣпление, противъ когото е почнато прѣслѣждане.

Д. Каранешевъ: 12-членната комисия ще се произнесе по това, г. Дограмаджиевъ.

Х. Дограмаджиевъ: Моля. — Г. г. анкетборитѣ имаха за задача да издирятъ, да-ли бившитѣ министри сж извършили тѣзи и тѣзи прѣстѣпления, които сж изброили тукъ, и тѣзи, за които ги обвинява българското общество и печатътъ.

М. Златановъ: И камарата.

Х. Дограмаджиевъ: Каква камара? Камарата не обвинява.

М. Златановъ: А какво върши? Тя благопожелала. (Смѣхъ)

Х. Дограмаджиевъ: Камарата нарежда изпитателна комисия, а тази изпитателна комисия ще може да освѣтли камарата. И вие мислите, че сте освѣтили камарата съ този докладъ, когато вашитѣ данни не сж били прѣдъявени, не сж били прѣдставени на онѣзи, които вие подозирахте, че сж извършили прѣстѣпления, за да дадатъ своитѣ обяснения и да ви освѣтятъ, или да ги опровергаятъ, или пъкъ още повече да затвърдятъ убѣждението, че всичко, което е писано тукъ, е вѣрно. Защо вие нѣмате куража да изслѣдвате?

Д-ръ А. Гиргиновъ: Г. Дограмаджиевъ! Тѣ отъ три дена се опровергаватъ. Кажете единъ фактъ, който досега да е опровергнатъ отъ тѣхъ.

Х. Дограмаджиевъ: Ще Ви кажа, не се безпокойте. — Азъ искамъ да кажа, че една парламентарна комисия трѣбваше по-друго-яче да си изпълни своята длъжностъ. Трѣбваше да ни прѣдстави единъ докладъ, който да не носи съществения порокъ, заключаващъ се въ това, че най-заинтересованитѣ лица не сж били изслѣдвани. Това е да се стрѣля изъ засада.

Обаждатъ се: А-а-а!

Х. Дограмаджиевъ: Азъ знамъ, и вие рѣкопѣскахте тукъ прѣди да изслушате.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Недѣйте трепери.

Х. Дограмаджиевъ: Не съмъ треперилъ никога — нито прѣдъ Стамболова, нито прѣдъ Стоилова — и прѣдъ васъ нѣма да треперя.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Това не е стрѣляне изъ засада, а е едно описание на всички афери, така както сж били констатирани въ официалнитѣ книжа.

Х. Дограмаджиевъ: Това е анкета и въ тази анкета вие внесохте единъ съществень порокъ.

Д. Мишевъ: Г-да! Не го прѣкъсвайте, нека говори.

Х. Дограмаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще говоря сега по обвинението, първо по редъ,

или трето, както е по доклада. Ще говоря по туй, да-ли се установява, че бившият министри, подписали доклада и указа за суспендиране нѣкои членове отъ закона за чиновницитѣ, сѣ нарушили конституцията или не, и слѣдователно, да-ли има основание, щото всички подписавши, не изключая даже и г. Шишмановъ, да бждатъ дадени подъ съдъ, ако тѣ сѣ нарушили конституцията, защото, споредъ конституцията, всички отговарятъ солидарно за своитѣ дѣла. Тукъ се разисква въпросътъ, и вие сте достатъчно освѣтлени върху него, да-ли при издаване на тия разпореждания сѣ спазвани двѣтѣ условия, прѣдвидѣни въ чл. 47 отъ конституцията, и отъ бившиятъ министри се обяснява, че сѣ спазени, а отъ ораторитѣ, които взеха да ги обвиняватъ или които говориха, се констатира обратното — че тѣзи условия не сѣ спазени. Даже г. Даневъ отиде по-нататъкъ и каза: одобрена е тази наредба, но въпросътъ, да-ли сѣ спазени тѣзи условия или не, не е билъ рѣшаванъ отъ Народното събрание, което е одобрило наредбата — суспендиране на закона за чиновницитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Камарата, именно XIII-то обикновено Народно събрание, се е занимавало съ този въпросъ, въ XVI-то си засѣдание, по-педѣлникъ, 24 ноемврий 1903 г., и още въ едно послѣдующе засѣдание отъ 25 ноемврий 1903 г., и вие знаете, до какво рѣшение е дошла тя — одобрила е указа и доклада за суспендиране на закона за чиновницитѣ. По този въпросъ сѣ говорили много господа. Най-напрѣдъ е вземалъ думата г. Михайловски, слѣдъ него — г. г. д-ръ И. Момчиловъ, д-ръ С. Даневъ, И. Гешовъ...

М. Златановъ: Той е нашъ човѣкъ. (Смѣхъ)

Х. Дограмаджиевъ: ... д-ръ П. Стайковъ, Т. Влайковъ, д-ръ Табурновъ...

Обаждатъ се: А-а-а!

Д. Каранешевъ: Авторътъ на lex taburnica.

Х. Дограмаджиевъ: ... Йорданъ Йоновъ... (Смѣхъ)

Д. Каранешевъ: За соватитѣ разправилъ ли е нѣщо?

Х. Дограмаджиевъ: ... и най-сетнѣ министъръ Д. Петковъ.

А. Стамболийски: Йоновото мнѣние дайте.

Х. Дограмаджиевъ: Виждамъ, г-да, че вие не се отнасяте сериозно къмъ вашата задача. Понеже не ви правятъ бѣлѣжка, азъ ще ви я направя. — Е добръ, всичкитѣ тѣзи господа, имената на които поменахъ, сѣ разисквали въпроса, спазени ли сѣ при издаването на указа условията, които иска чл. 47 отъ конституцията. Разисквали сѣ го, както г. д-ръ Даневъ, тъй и други, споменаваха сѣ за чл. 47 отъ конституцията. И вие не можете да кажете, както каза г. Даневъ, че камарата е одобрила прѣдложението на правителството, одобрила е тая наредба, безъ да е обсъждала въпроса, да-ли сѣ спазени условията на чл. 47 отъ конституцията. Тѣй че, не може да се твърди това, което твърди г. Даневъ. Камарата е рѣшила съ знание на работата, защото е изслушала маса оратори по този въпросъ. Ето какъ се защитава Петковъ на едно мѣсто: (Чете) „Г-да! Когато ние поехме властта, България се намѣрваше въ едно много опасно положение. Намъ прѣдстоеше да мислимъ на първо мѣсто, какъ да отстранимъ опасността и съ какво ще посрѣтнемъ едно случайно нападение отъ страна на Турция. Лесно е сега да се казва, че не е имало такъвъ страхъ; възможно е да се допуска сега, че ние сме се излѣгали; възможно е

да се допуска сега, че турцитѣ не сѣ имали такова намѣрение“.

А. Христовъ: Казалъ ли е Петковъ, че сѣ готови да отидатъ подъ съдъ?

Х. Дограмаджиевъ: На хора, които не се уважаватъ, азъ не отговарямъ. — Както виждате, Петковъ се защитава прѣдъ камарата, като твърди, че страната се намира въ опасно положение — страната е била застрашавана отъ външни врагове. Ето какво е казалъ той и относително второто условие — да-ли е могло да се свика Народно събрание: (Чете) „Да разтуримъ пъкъ веднага Народното събрание и свикаме избирателитѣ за нови избори, за да измѣнятъ специално този законъ, и туй не можехме да направимъ, защото въ онзи моментъ, когато рѣшавахме въпроса за кредита и когато рѣшавахме подиръ това въпроса за измѣнение закона за чиновницитѣ, ние не знаехме, да-ли слѣдъ една недѣля нѣма да се случи нѣкое нещастие върху България: И единъ денъ, ако дойдете тукъ, на нашето мѣсто, като разгрѣщате архивата, ще видите, че такова бѣше положението.“ Г-да! Азъ не ви говоря, че това, което казва Петковъ, е вѣрно или не. Азъ искамъ да ви обърна вниманието върху този пунктъ, че не е вѣрно твърдението на г. Данева, че камарата не е рѣшила въпроса, да-ли въ този случай сѣ спазени условията на конституцията.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Кажете рѣшението на камарата.

Х. Дограмаджиевъ: Вие, г. Гиргиновъ, види се, не сте слушали г. Данева. Той каза, че камарата е одобрила онзи законъ, онази правителствена наредба, онзи декретъ, който има сила на законъ, съгласно чл. 47 отъ конституцията, а „азъ, казва той, нѣмахъ да бжда за даването подъ съдъ по този шефъ на обвинението, ако Народното събрание, обсъждайки тази наредба, бѣше се занимавало съ въпроса, да-ли сѣ спазени условията на чл. 47 отъ конституцията“. Това каза г. д-ръ Даневъ. Е добръ, азъ ви казвамъ, че г. Даневъ, който е присѣствувалъ тогава и въ двѣтѣ засѣдания, който е говорилъ по въпроса, е забравилъ, какво е говорилъ и не е чель дневницитѣ. Азъ ви ги прочетохъ, за да видите, че този въпросъ е билъ обсъжданъ не само отъ г. Данева, но и отъ г. Тодора Влайковъ и отъ други опозиционери; билъ е обсъжданъ и, слѣдователно, споредъ логиката на г. Данева, ще трѣбва да приемемъ въ този случай, че тукъ имаме една законна наредба, и нѣма защо да бжде даване подъ съдъ който и да е.

Д. Каранешевъ: Логиката на г. Данева не е погрѣшна, защото въ доклада сѣ изтъкнати други условия, а тукъ се визира само чл. 47 отъ конституцията. Вие изопачавате думитѣ на г. Данева.

А. Екимовъ: Моля, г. прѣдседателю, вземете мѣрки да не се прѣкъсва ораторътъ.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Моли, г-да! Г. Дограмаджиевъ говори сега, недѣйте го прѣсича.

Д. Каранешевъ: Той изопачава думитѣ на единъ народенъ прѣдставителъ и азъ имамъ право да направя тази бѣлѣжка.

Х. Дограмаджиевъ: Вие не можете да ме изобличите, защото дневницитѣ сѣ тукъ, вие себе си можете да изобличите. Азъ слушахъ, когато г. Даневъ говорѣше, но не знахъ, да-ли вие бѣхте тукъ.

Д. Каранешевъ: Азъ бѣхъ тукъ.

Х. Дограмаджиев: Толкозъ по-злѣ за Васъ.

Г. Петковъ повдига единъ много сериозенъ въпросъ въ своята рѣчь, за да защити суспендирането на закона прѣдъ XIII-то обикновено Народно събрание. Той каза: „Вие сега можете спокойно да сѣдите, а тогава, кой трѣбваше да сѣди, да-ли нѣкаква опасностъ застрашава България и да-ли Събранието може да бѣде свикано или не“. Сподеръ васъ, би трѣбвало Народното събрание да се свика. Но ако се поставимъ въ тази хипотеза, че Народното събрание не може да се свика да разиска само въпроса, имало ли е вътрѣшна или външна опасностъ, която да застрашава държавата, тогава министритѣ, които се чувствуватъ отговорни, които сѣ повикани да пазятъ тази държава не само отъ нейнитѣ вътрѣшни, но и отъ външнитѣ ѝ врагове, не сѣ ли въ правото си, съзнавайки своята отговорностъ, да бѣдатъ първи сѣдници и да обсъдятъ положението тогава, не сѣ ли най-компетентнитѣ, които боравятъ съ държавната архива, тѣ, които могатъ да знаятъ ежедневно, ежеминуто какъ се развиватъ работитѣ въ Европа, какъ се развиватъ работитѣ около насъ. Първиятъ сѣдникъ, слѣдователно, за въпроса, да-ли сѣ съществували условията на чл. 47 отъ конституцията, е правителството; въ това врѣме то е кабинетътъ на Петкова, той е сѣдникъ. Подъ своя отговорностъ този сѣдникъ рѣшава. А вториятъ сѣдникъ кой е? Вториятъ сѣдникъ е Народното събрание. Народното събрание се свикава — това се вмѣнява въ обязаностъ на министритѣ — и въ първата още сесия указатъ да се отгѣни или одобри. Вториятъ сѣдникъ — Народното събрание, избраницитѣ на народа — намиратъ, че сѣ спазени условията на чл. 47. Значи, Народното събрание, вториятъ сѣдникъ, съ правителството, първиятъ сѣдникъ, намиратъ, че сѣ спазени тѣзи условия.

Р. Яневъ: Правителството докара тѣзи хора въ камарата.

Х. Дограмаджиевъ: И на този въпросъ ще дойдемъ. То е умно и то съставлява единъ отъ моитѣ аргументи, който ще наведе по-нататѣкъ, защото азъ виждамъ мотивитѣ отъ доклада на комисията и по този случай ще се възползувамъ и отъ тѣзи, които ми даде г. Каранешевъ въ своята рѣчь.

Д. Каранешевъ: Ха, да видимъ.

Х. Дограмаджиевъ: Напр., ето какво казва анкетната комисия въ доклада си на стр. 27 по въпроса за закриването на Университета и уволнението на професоритѣ, понеже и то стана пакъ съ наредба по силата на чл. 47.

Д. Каранешевъ: Самъ Петковъ казва, че не е по силата на чл. 47, защото сесията е била въ засѣданис. Прочетете неговитѣ думи въ дневницитѣ.

Х. Дограмаджиевъ: Можешъ да си викашъ до утрѣ; азъ, додѣто не си каза думата, нѣма да слѣза отъ трибуната. — (Чете) „Другъ би билъ въпросътъ, ако закриването на Университета и уволнението на професоритѣ бѣ извършено чрѣзъ административна разпоредба, въ която да се посочваха условията на чл. 47 отъ конституцията. Въ такъвъ случай по силата на чл. чл. 47 и 49 отъ конституцията, Народното събрание бѣ компетентно да рѣши, да-ли сѣ били налице конституционнитѣ условия за издаването на една административна разпоредба съ силата на законъ“. Е добръ, споредъ мнѣнието на комисията по суспендирането закона за чиновницитѣ, Народното събрание е рѣшило този въпросъ.

Д-ръ А. Гиргиновъ: Г. Дограмаджиевъ! Кажете, какво е рѣшило Народното събрание по закона за чиновницитѣ, а не говорете наизустъ.

Х. Дограмаджиевъ: Азъ казахъ. Ако Вие сте глухъ да не слушате, не е моя вината. — Ето какво казвате на стр. 18 — азъ цитирамъ ваши думи: (Чете) „Този чл. 47 е споменатъ и въ самия докладъ, що придружава указа за суспендирането на нѣкои членове отъ закона за чиновницитѣ, но това споменаване тамъ е съвсѣмъ неумѣстно“. Вие отгѣнявате, че било съвсѣмъ неумѣстно. Че кои сте вие, парламентарната комисия? Ние за това ли ви избрахме — факти ли да ни събирате, или умъ да ни давате?

Д-ръ А. Гиргиновъ: И умъ ще ви даваме.

Х. Дограмаджиевъ: Ето, съ този ващъ умъ азъ ви боря.

Д. Каранешевъ: Понеже ме прѣдизвиквате и четете, азъ ще Ви посоча да прочетете въ първата колона на стр. 24 отъ доклада, дѣто Петковъ казва, че нѣмало нужда отъ чл. 47.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля, г. Каранешевъ!

Д. Каранешевъ: Да не заблуждава народното прѣдставителство.

Х. Дограмаджиевъ: Азъ четохъ, какво е говорилъ Петковъ, казахъ, че той се е защищавалъ въ този смисълъ, че е имало външна опасностъ, че Ружди паша билъ на границата.

Д. Каранешевъ: (Чете) „Слѣдователно, нѣмаше защо да туряме тукъ въ доклада чл. 47 и нѣмаше защо да даваме и други мотиви, защото, повтарямъ да кажа, никаква опасностъ, вътрѣшна или външна, нѣмаше за страната“ — това сѣ думи на Петкова.

Х. Дограмаджиевъ: Ами туй, което азъ четохъ, не сѣ ли думи на Петкова, мои думи ли сѣ? Г-да! Това, което ви четохъ по-рано, се намира въ дневницитѣ. Петковъ започва да говори отъ стр. 481, дневници на XIII-то обикновено Народно събрание, първа редовна сесия. На стр. 484 той казва буквално това: (Чете) „Г-да! Когато ние поехме властта, България се намѣрваше въ едно много опасно положение. Намъ прѣдстоеше да мислимъ, на първо мѣсто, какъ да отстранимъ опасността и съ какво ще посрѣщнемъ едно случайно нападение отъ страна на Турция. Лесно е сега да се казва, че не е имало такъвъ страхъ; възможно е да се допуша сега, че ние сме се излѣгали; възможно е да се допуша сега, че турцитѣ не сѣ имали такова намѣрение. Фактъ безспоренъ е; обаче, че турското правителство бѣше докарало тогава дивизията на Ружди паша около Кюстендилъ; а ние иммахме отътѣрѣ изъ Македония много подробности за движението на турскитѣ войски и не можехме да знаемъ, какво мисли турското правителство, да-ли ще се задоволи само съ една демонстрация, или ще отиде и по-нататѣкъ“. Менѣ ми се струва, г-да, че азъ не измислямъ. Вие или ме клеветите, или се отнасяте несериозно къмъ една работа.

Та, казвате сега — тѣй се казва въ доклада на анкетната комисия — въ указа случайно билъ споменатъ този членъ. Че каква е тази случайностъ въ таква висши разпоредби, съ които се прави новъ законъ? Указа се, на какво основание се прави това, казва се защо не сѣ споменати тѣзи мотиви. Затова, защото господата сѣ мислили, че не е било тогава врѣмето да се споменатъ; а прѣдъ Събранието сѣ ги казали и Събранието е одобрило. А тѣ могатъ да кажатъ, защо още законътъ не може да се приложи, но то не е отъ голѣмо значение; важно е, да-ли е нарушена конституцията, да-ли сѣ спазени формитѣ на конституцията.

А. Екимовъ: Г. Дограмаджиевъ! Ако ми позволите, да Ви попитамъ едно нѣщо.

Х. Дограмаджиевъ: По-сетнѣ. Като свърша, Вие можете да ме запитате. — Въ доклада на анкетната комисия е изрично казано, че суспендирането нѣкои членове отъ закона за чиновниците нѣмаше друга цѣль, освѣн да помогне на министра Петковъ да докара въ камарата свои хора.

С. Савовъ: Това е най-вѣрното.

Х. Дограмаджиевъ: Тѣй е казано и ние ще държимъ смѣтка за това, разбира се.

С. Савовъ: Тая е била цѣльта.

Х. Дограмаджиевъ: Питаме ние сега, добръ ли е правителствата да докарватъ свои депутати чрѣзъ властта? Лошо е. Но какъ може да се възпита този народъ? Тѣй ли, както искатъ тѣзи, които се нарешиха тукъ на трибуната да говорятъ противъ бившитѣ министри, както г. Каранешевъ казваше? Но тогава нѣма да има управия въ страната, защото винаги ще има и готови болшинства да вдигатъ ръка. Слѣдователно, каква е цѣльта? Да спасимъ парламентаризма въ България, да повдигнемъ България на такава висота, што да не може даденъ кабинетъ, даденъ режимъ да вика свои депутати въ камарата, а народътъ свободно да посочва своитѣ избраници. Но азъ мисля, че това става не чрѣзъ кодекси, не като пратите въ държавния съдъ бившитѣ министри — съ това нѣма да помогнете на дѣлото — а става чрѣзъ възпитанието на този народъ — не чрѣзъ думи и проповѣди, а чрѣзъ дѣла.

Д. Каранешевъ: А Вие какви дѣла за възпитанието на народа досега сте извършили?

Х. Дограмаджиевъ: Азъ ще Ви кажа. — Стамболовъ бѣше, казваха на врѣмето, тиранинъ; Стамболовъ падна, България отдѣхна. Дойде покойниятъ Стоиловъ да го замѣсти, той пое неговото наследство. Възпита ли той въ туй отношение българския народъ? За това — всички знаете — единъ гробъ даже може да прохортува, гробътъ на Петка Каравеловъ; а можете да се позовавате — ние го знаемъ всички — и на заслужилия, още живъ старецъ, Драганъ Цанковъ. Какво направи Стоиловъ, за да си осигури изборитѣ? Понеже тия хора бѣха влиятелни, одного оставиха да гние въ Черната-джамия, а на другия затвориха границата на България. Ако г. Драганъ Цанковъ дойдѣше въ България и Каравеловъ излѣзѣше отъ затвора, Стоиловъ нѣмаше да види избори. Какъ възпита той народа? Ами слѣдъ него г. Радославовъ ли го възпита? Вие обвинявате само Петкова, че само той направи такава нѣщо. Ами ние ли го възпитахме, когато дойдохме на власт? Ние не си ли служихме съ този законъ, всичкиятъ административенъ апаратъ не бѣше ли въ нашитѣ ръцѣ? И не е ли г. Димитъръ Христовъ, който излѣзе съ брошура и каза, че ние сме разтурили стотини общински съвѣти? Защо, пита той, направихте това? И казва, не защото се застрашаваха общинскитѣ интереси, но да си обезпечите едно болшинство въ камарата. Та зашто тогава само тѣзи грѣшници обвиняваме? Ние не сме ло-малко грѣшници. Тѣй не се възпитава народътъ. Азъ ви казвамъ, колкото се отнася до пункта за суспендиране закона за чиновниците, ако искате въ България да възтържествува народната воля, дайте на този народъ свобода — впрочемъ, нѣма защо да му я давате, защото нищо не се дава, но ще дойде врѣме да си я вземе той — въпрѣки властта да изпраша своитѣ избраници, и недѣйте казва, че само ние сме народни избраници, че онѣзи на Петкова не бѣха народни избраници, че

онѣзи на Стоилова не бѣха народни избраници. Така не може да се разсѣждава. Ако има зло, то не може чрѣзъ углавенъ кодексъ да се поправи; то е въ нравитѣ ни, то е въ врѣмето. Всички трѣбва да работимъ въ туй отношение и особено, като вземамъ властта, да не си служимъ съ управителитѣ, началниците, нито съ кметствата, но въпрѣки тѣхъ и мимо тѣхъ, безъ уволнение на чиновници и безъ разтуряне на кметства, да си подадемъ кандидатурата и да се изберемъ. Това ще дойде, може-би, но не скоро. А вие мислите, че ще постигнете това благо съ това, че ще се накажатъ нѣкои и други отъ бившитѣ министри за това, че сж суспендирали закона за чиновниците. Азъ така не мисля. Струва ми се, че съмъ по-правъ отъ васъ. За мене си мога да ви кажа, въ Сливенска околия нито единъ чиновникъ не се смѣни. Ако г. Такевъ смѣни околийския началникъ, то бѣше противъ моя протестъ. Нито една община не се разтури, нито единъ чиновникъ не се махна.

А. Стамболийски: Защото и по-рано бѣха твои.

Х. Дограмаджиевъ: Тѣй ставатъ избори. Азъ не говоря думи, азъ говоря дѣла. Въ 1901 г., когато бѣхъ кандидатъ въ врѣмето на министерството на покойния Петко Каравеловъ при допълнителнитѣ избори, въ Сливенъ не разтуриха градския съвѣтъ — той състоеше отъ радослависти и стамболовисти; казваха ми всички: „Ще загубишъ избора“; за мене, казвамъ, по-горѣ стои автономията на общинитѣ, отколкото моятъ изборъ, нека пропадна. Опитаха се да държатъ митинги даже да се разтури, но азъ настояхъ да не се разтурва. Не важи, да-ли единъ Дограмаджиевъ се е избралъ или не; важното е да се възпита тази страна въ нейнитѣ учрѣждения, да пазимъ институтитѣ въ тази страна и тѣхнитѣ прерогативи.

Д. Драгиевъ: Тогава, затворете всичкитѣ сѣдилища, та елате да възпитаваме хората.

Х. Дограмаджиевъ: Не Ви чухъ какво казахте.

Сега, изказа се тукъ мнѣние, че ние можемъ съ единъ нашъ вотъ да рѣшимъ, да-ли тази наредба за суспендиране закона за чиновниците е конституционна или не. Прѣди всичко, това е единъ законъ, защото конституцията го помѣства въ тази глава, въ която се говори за законитѣ. Чл. 47 е въ гл. X на конституцията — за законитѣ. Това е, значи, единъ законъ. Всичкиятъ въпросъ е, споредъ васъ, конституционенъ ли е този законъ, или пъкъ е рожба на едно нарушение на конституцията. Този въпросъ се рѣшава по чл. 49. (Чете) „Само Народното събрание има право да рѣшава, опасени ли сж всичкитѣ показани въ тая конституция условия при издаването на нѣкой законъ.“ И Народното събрание се е произнесло. Вие ако мислите, въпрѣки мене и както ще мисли единъ държавенъ съдъ, че можете сега да вземете такова едно рѣшение, заповѣдайте, то е едно законодателно прѣдложение, а ние имаме правилникъ, внесете това прѣдложение, ще се разисква на три четения и ако се приеме, тогава може-би държавниятъ съдъ да се съгласи съ насъ, а може-би и да не се съгласи, защото ние идемъ да отворимъ една отворена врата, защото ние идемъ да признаемъ, че единъ законъ е неконституционенъ, когато едно Народно събрание го е признало вече за конституционенъ. Азъ не сподѣлямъ мнѣнието на уважаемия министъръ-прѣдседател г. Малиновъ, че въ случая нашето рѣшение за даванетоъ подъ съдъ нѣкои отъ бившитѣ министри ще ангажира държавния съдъ. Поне за мене, ако съмъ сѣдия, както схващамъ закона, никакво ангажиране не може да има, защото рѣшението е — за какво? — За даване подъ съдъ, а да-ли законътъ е конституционенъ или не, ние не можемъ да се произнесемъ и не сме

се произнесли, защото редът не е този. Други сж случаитъ, за които говори г. Мирски — че и сж едно вотираше може да се приеме единъ законъ. Какъ? Табурновъ, противъ когото всички викате, внесе законъ за тълкуванието на чл. 43 отъ конституцията. И вие трѣбва да внесете законъ за тълкуванието на чл. 47 отъ конституцията поне по този случай, и тогава държавниятъ сждъ да може да се съгласи съ васъ.

Д. Каранешевъ: Вие сериозно ли говорите?

Х. Дограмаджиевъ: Прѣсериозно. — Защото дали единъ законъ е конституционенъ или не, това е единъ въпросъ отъ прерогативитъ и компетентността на Народното събрание, както сама анкетната комисия признава това. У насъ сждилищата не могатъ да вършатъ нищо друго, освѣнъ да прилагатъ законитъ; тѣ не могатъ да обсъждатъ въпроса, да-ли еди-кой законъ е конституционенъ или не. Слѣдователно, и държавниятъ сждъ, като сждилище, не може да има повече права, отколкото иматъ другитъ коронни сждии, които гледатъ обикновени дѣла — може само да приложи закона, но не и да се произнасятъ, да-ли този законъ е конституционенъ или не. Г. Малиновъ ви каза, че ако рѣшите даванетоъ подъ сждъ, вие ангажирате държавния сждъ. Не можете да го ангажирате вие, той е ангажиранъ отъ рѣшението на XIII-то обикновено Народно събрание за одобрение указа за суспендиране закона за чиновницитъ, и даже ако сега вие измѣните този законъ, нѣма да има никакви углавни послѣдствия. Ето защо нѣма да има никакви углавни послѣдствия. Рѣшението на въпроса, да-ли единъ законъ е конституционенъ или не, има значение за сждилищата въ този смисълъ — да го прилагатъ или не за случаитъ, които ще дойдатъ отпосрѣдъ; но колкото се отнася за случаитъ отнапрѣдъ — дотогава законътъ се е смѣталъ конституционенъ, дотогава никой не е подозиралъ неговата не конституционностъ — туй е въпросъ чисто академически, който нѣма никакви углавни послѣдствия. Ако сждилищата прилагатъ извѣстенъ законъ по нѣкое дѣло или администрацията, по силата на даденото ѝ право, издава разпореждания и слѣдъ години този законъ или тѣзи разпореждания се намѣрятъ неконституционни, сждията ли ще сждите, администрацията ли ще сждите? Това не става никѣдъ по свѣта. Никѣдъ не сждятъ сждинитъ или правителствата, когато управляватъ по единъ законъ, който на врѣмето си е признатъ за конституционенъ, а слѣдъ години се е намѣрило, че е неконституционенъ — отъ кого? — отъ една камара. Една камара, значи, сжди друга камара, едни партизани сждятъ други партизани. Това не е право, тѣй не може да се разсждава.

Вие виждате, слѣдователно, че имамъ основание да твърдя, ако другитъ иматъ основание да твърдятъ противното, че въ случая сж спазени условията, които конституцията изисква, и Народното събрание не може да се повръща върху единъ въпросъ, който е вече рѣшенъ; даже и да се повърне съ едно законодателно прѣдложение, то туй законодателно прѣдложение не може да създава углавна отговорностъ.

Сега, искамъ да ви занимая, г. г. народни прѣдставители, съ другъ единъ въпросъ. Въ доклада ще сѣрицете на много мѣста „нарушили закона за отчетността по бюджета“ или другъ законъ и, слѣдователно, „нарушили конституцията“ — нарушението на законитъ било нарушение на конституцията. Да се обяснимъ по този въпросъ. Азъ имамъ конституцията на рѣка, но азъ зная, че която и да е конституция на свѣта съдържа двѣ главни положения: права и длъжности на публичната властъ въ държавата — първо положение; права и длъжности на гражданина — второ положение. И азъ ще ви кажа

сега въ общи черти, въ нѣколко минути само, какъ стоятъ тѣзи положения въ нашата конституция. Като почнете отъ глава I на конституцията за територията на княжеството съ нейнитъ три члена, глава II, глава III, глава IV, глава V, глава VI, глава VII, глава VIII, глава IX до глава X, които глави съдържатъ 42 члена, въ тѣхъ е указано публичното право въ държавата, но не изчерпателно, защото слѣдъ туй, като включимъ тукъ тоже глава X и глава XI, до чл. 53, ще прѣскачимъ глава XII, дѣто въ чл. чл. 54—84 се излагатъ правата и длъжноститъ на гражданитъ. Оттамъ-нататѣтъ глава XIII, за народното прѣдставителство, до края на конституцията, пакъ е публично право. Ако се нарушатъ нѣкои отъ тия членове, които прѣдвиждатъ правата на властѣта, и нѣкои отъ тия, които прѣдвиждатъ правата на граждани, вие имате нарушение на конституцията; само въ такъвъ случай вие имате нарушение на конституцията. Напр., сега да вземамъ правото на собственостъ, личната неприкосновеностъ, свободата на печата. „Печатътъ е свободенъ“; ако единъ министъръ унищожи тази свобода, било съ разпореждане и тури цензура или залогъ, както се казва по-нататѣкъ, че не може да има цензура, нарушава ли конституцията? Да, нарушава я. Ако разтури събранията, туй право (Чете), „че жителитъ на българското княжество иматъ право да се събиратъ мирно и безъ оръжия, за да обсъждатъ всѣкакви въпроси, безъ да искатъ по-напрѣдъ затова дозволение“, ако наруши конституцията съ едно окръжно, тогава има прѣстѣпление. Ако се нарушатъ правото за подаване на прошения, правото за сдружаване, сжщо има нарушение на конституцията. Напр., ето едно нарушение на конституцията: ако българскиятъ владѣтель, царъ — чл. 7 отъ конституцията — безъ съгласието на великото Народно събрание стане сжщеврѣменно управителъ и на друга нѣкоя държава, това е нарушение на конституцията; ако царътъ стане управителъ на друга територия, на Македония, безъ рѣшението на великото Народно събрание, значи, щомъ уголѣмяваме територията — разбира се, че това е въ нашъ интересъ, но ние трѣбва прѣдварително да рѣшимъ този въпросъ — или поеме управлението на нѣкоя област, каквато бѣше Източна-Румелия, която нарекохме Южна-България, и тогава има нарушение на конституцията и министритъ отговарятъ. И ние видѣхме, че въ продължение на 23 години чл. 7 отъ конституцията бѣше нарушенъ и никому не дойде на умъ, никой не помислюваше да даде министритъ подъ сждъ, че нарушили конституцията.

Нѣкой отъ прѣдставителитъ: Нарушена, но не за лична користъ.

Д. Каранешевъ: Аналогия между туй нарушение и суспендирането на закона за чиновницитъ! Чудна аналогия!

Х. Дограмаджиевъ: Азъ говорихъ вече по закона за чиновницитъ. Старитъ хора, както каза г. Мирски, сж хора на мъдростѣта, а младитъ сж луди хора. Вие тамъ, човѣче, който говорите за нарушение (Смѣхъ), я вижте чл. 132 отъ конституцията не е ли билъ нарушенъ? И сега не го ли нарушаватъ? Всѣко едно правителство го нарушава. Плачемъ за конституцията, и трѣбва да плачемъ, но трѣбва да си прѣгледаме малко смѣткитъ. Чл. 131 казва: (Чете) „Прѣдъ отварянето на Събранието вситъ му членове у едно врѣме, споредъ обредитъ на вѣрата си, даватъ тая клетва: „Кѣлна се во име Единаго Бога да пазя и да браня конституцията и, при изврѣшването на длъжноститъ си въ това Събрание, да имамъ единичко прѣдъ очи: общото благо на народа и на княза, колкото ми стига разумътъ и съвѣстѣта. Богъ да ми е на помощъ. Аминъ“. Чл. 132, на който искамъ да при-

влѣка вниманието ви: (Чете) „Духовнитѣ лица клетва не даватъ, но се обричатъ тържествено да вършатъ всичко по съвѣсть, като иматъ прѣдъ очи само общото благо на държавата и на княза“. Този членъ се помѣства въ гл. XIX за свикване на Народното събрание. Тукъ се говори за лицата, които могатъ да бѣдатъ народни прѣдставители.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Кога е нарушенъ този членъ?

Х. Дограмаджиевъ: Защо нѣмаме тукъ избрани хора отъ духовното съсловие? Защото има единъ законъ, съ който сме отгѣнили конституцията. И кой отъ насъ е викалъ да сѣди тия, които създадоха тоя законъ? Всички партии го правятъ, а правото на духовнитѣ да се избиратъ като всички български граждани за народни прѣдставители е осветено отъ конституцията. Това е то, което се нарича нарушение на конституцията.

А. Стамболийски: Поповетѣ нѣкога не сж били чиновници, а сега сж, и затуй не могатъ да ставатъ народни прѣдставители.

Х. Дограмаджиевъ: Никога не сж били чиновници. Законъ не може да измѣня конституцията, а тя се измѣня пакъ съ конституция — отъ великото Народно събрание. Тя се допълня и измѣня отъ великото Народно събрание, вие, които искате да учите хората на конституционализъмъ!

Та, нарушение на конституцията значи нарушение на тия основни принципи, върху които почива публичното право и правата на гражданитѣ въ една държава. А нарушението на законитѣ било нарушение на конституцията! Г. Теодоровъ призна, че се намира прѣдъ една трудна задача, а какъ лесно излѣзе отъ тая мѣнотия! Той каза: има закони сжществени и несжществени. Ако е сжществень законъ, има нарушение на конституцията, ако не е сжществень, нѣма нарушение. Такъвъ абсурдъ въ живота си не бѣхъ чувалъ. Нѣма сериозни и несериозни закони. Всички закони сж сериозни.

И. Хаджиевъ: И сжществени.

Х. Дограмаджиевъ: Нарушението на закона е нарушение, ако е сериозно. Ами всички закони сж сериозни. Той като адвокатъ се увлѣче отъ углавната и гражданската процедура, защото при производството на едно дѣло има нарушения, които сж сжществени или несжществени, но нѣма нито единъ материяленъ законъ несжществень. Всички сж сжществени. Тѣй што не можемъ тѣй леко да се изплъзнаемъ отъ това, че имало сериозни и несериозни закони. Споредъ васъ, ако единъ министъръ наруши закона за празницитѣ, той е нарушилъ конституцията. Но това е безсмислица. Ако дѣйствително въ България е опасно, че систематически се нарушаватъ законитѣ или се нарушаватъ законитѣ за облага, за фаворизиране на свои приятели, кой ни е свѣрзалъ рѣцитѣ да си допълнимъ наказателния кодексъ? Да прѣдвидимъ: който министъръ нарушава законитѣ систематически или за фаворизация на свои приятели или други, наказва се така и така, защото извѣтъ неговитѣ приятели може да фаворизира и други. Тѣй што, трѣбва да се схване, че нарушението на закона не е нарушение на конституцията. Законодателятъ, учрѣдителъ е зналъ какво прави. По чл. 155 отъ конституцията, само онзи, който наруши конституцията и основнитѣ норми, а не и обикновенитѣ закони.

Д. Каранешевъ: Ами чл. 43 за каква хубостъ е — за украшение ли е?

Х. Дограмаджиевъ: Вие никой пътъ нѣма да го разберете, Вие трѣбва да бѣдете още нѣколко пъти депутатъ.

Д. Каранешевъ: Вие 100 години сте били депутатъ и пакъ не сте могли да го разберете.

Х. Дограмаджиевъ: Хаберъ нѣмате отъ управлението на страната. Азъ търпѣхъ, когато Вие говорихте и когато ми казахте евангелската истина — абсурдната истина. А това Ви издава, . . .

Д. Каранешевъ: Въ какво ме издава?

Х. Дограмаджиевъ: . . . че сте потърпимъ; не можете да търпите чуждото мнѣние. И Вие още ще сѣдите единъ режимъ. Тежко му! (Смѣхъ)

Мнѣнието, изказано отъ г. Малинова, че систематичното нарушение на законитѣ или нарушението имъ за лична облага съставлява нарушение на конституцията е тоже невѣрно.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: А за кражба?

Х. Дограмаджиевъ: За кражди има обикновениятъ законъ. Наказателниятъ кодексъ наказва всѣки едно не само министра, а всѣкого. Въ закона за сѣдене на министритѣ е казано, кога се даватъ тѣ подъ сѣдъ. Самъ прокурорътъ ще го пипне за яката и ще го даде подъ сѣдъ.

Да дойдемъ на чл. 155, само колкото се касае до туй прѣстѣпление — нѣкаква врѣда, причинена на княжеството или сега на царството за лична полза. Вие, г. г. народни прѣдставители, въ прѣдложението на г. Краева ще видите това. Азъ го поискахъ, но не ми го дадохъ. Тамъ нѣкъдѣ — не мога сега набързо да го намѣря, защото не ми го дадохъ по-рано — се казва, че министритѣ се даватъ подъ сѣдъ затуй, че сж оцетили държавното съкровище за лична полза. Е добръ, като изключимъ случая за г. Гудева, дѣто изрично се казва, че за лична полза — заключавана анкетната комисиия — е вземалъ отъ безусловния фондъ и отъ кредита за службата на обществената безопасностъ за своя лична полза, оттамъ-нататкъ, прѣгледайте цѣлия докладъ и нѣма да намѣрите, че нѣкой отъ министритѣ е нарушилъ закона и нанесълъ щета за своя лична полза.

А. Екимовъ: Ами обезщетението за Радомиръ—Кюстендилската линия?

Х. Дограмаджиевъ: И тамъ нѣма, защото не е само министърътъ, а е едно дружество отъ нѣколко лица, въ които е и г. Рачо Петровъ. И какво е направилъ г. Краевъ? Въмъкналъ е една невѣрностъ, за да не кажа по-тежка дума. Невѣрностъ, изопачаване се вика дѣла, а въ книгата тя е фалшификация. Никдѣ въ доклада на анкетната комисиия, който съставлява нераздѣлна частъ отъ прѣдложението на г. Краева, освѣтъ този случай, не е казано, че министритѣ сж оцетили държавата за своя лична полза.

Д. Мишевъ: Ами моятъ процесъ?

Х. Дограмаджиевъ: Но азъ допълнихъ г. Малинова, че чл. 155 отъ конституцията казва: „или нѣкаква врѣда, причинена на княжеството за лична полза. Значи, трѣбватъ два елемента, за да дадемъ тия хора подъ сѣдебно слѣдствие: първо, да има щета. Азъ ви казахъ, какъвъ е порокътъ на този докладъ, но приемамъ, че този елементъ сжествува, че е оцетена държавата съ това, че законътъ за публичнитѣ търгове или за отчетността не е билъ спазенъ. Първиятъ елементъ сжествува. Углавно прѣстѣпление има ли? Не, казва конституцията. Ние, които сме повикани да пазимъ конституцията, трѣбва

да си отговоримъ и на втория въпросъ: доказва ли се, че това е извършено за лична облага, понеже върху този докладъ ние ще се произнесемъ за даване подъ съдъ или не. Доказано ли е? Не, защото никъдъ — азъ четохъ всичко внимателно още първия денъ — никъдъ не намѣрихъ, освѣнъ туй, че съ нарушение закона за отчетността по бюджета и други закони сж причинени врѣди на държавата, но никъдъ не срѣцнахъ, че тѣ сж го направили за лична полза. Въ това не може да ме опровергае никой отъ тѣзи, които сж съставили този докладъ, защото ще трѣбва да опровергава истината.

С. Бърневъ: А за г. Савова?

Х. Дограмаджиевъ: Дѣ има лична полза и за г. Савова? Покажете Вие, покажете, за да ме изобличите. — Значи, вториятъ елементъ, личната облага, който елементъ се прѣдписва отъ конституцията, за да има углавно прѣсѣждане, не сжществуватъ. И какъ така се явяватъ тукъ оратори, които казватъ, че сжществуватъ? Че ние защо сме повикани тукъ: да рѣшаваме туй, което е писано по вѣстниците ли, напр., въ в. „Камбана“, която казва, че крадците ще бждатъ осждени и ще получатъ възмездие?

Н. Сидеровъ: Недѣйте оскърбява хората. Никой не говори тукъ отъ вѣстниците, г. Дограмаджиевъ. Срамота е. Виждамъ, че и Вамъ е мъчно като говорите.

Х. Дограмаджиевъ: Моля, моля! Въ прѣдложението на г. Мишева се говореше за печата и за общественото мнѣние, защо не ми позволявате да говоря и азъ?

Д. Мишевъ: Вие мислите, че прѣдложението е мое?

Х. Дограмаджиевъ: Кой знае; подписано е отъ Васъ.

Д. Мишевъ: Първото прѣдложение е мое съ още 5—6 души. Недѣйте го мѣси съ г. Краевото прѣдложение.

Х. Дограмаджиевъ: Краевото е друго. Но искате ли да чета Вашето прѣдложение?

Д. Мишевъ: Нѣма нужда; азъ го знамъ.

Х. Дограмаджиевъ: Тукъ се говори за печатъ, за общественото мнѣние и пр. Ако този печатъ съзнава своята обязаностъ, ако искаше въ България да царува не корупцията, а правдата и законътъ, той, когато си издигна гласа, за да бждатъ дадени подъ съдъ бившитѣ министри, когато се внесе прѣдложението въ камарата, най-малко, трѣбваше да мълчи, а не да казва: Г. Краевъ, вносителътъ на прѣдложението, не можа да развие прѣдложението си, а народнитѣ прѣдставители ще изпълнятъ дълга си и ще дадатъ подъ съдъ крадците. Това никъдъ, въ цѣлия свѣтъ въ една благоустроена, въ една културна държава не става: тамъ печатътъ се уважава; тамъ нѣма в. „Камбана“ и камбанари.

А. Стамболийски: Тамъ нѣма и Дограмаджиевци.

Х. Дограмаджиевъ: Тамъ не сж толкова рѣдки Дограмаджиевци — има ги. (Смѣхъ) — Та, казвамъ ви, вие ще трѣбва да рѣшите тоя въпросъ: сжествува ли вториятъ елементъ за нарушение на конституцията за лична полза, на основание доклада? Но въ доклада го нѣма, а има едни празни думи, които не ми се слушатъ. „Г. г. министри — казваше вчера г. Теодоровъ — вамъ се вмѣнява въ вина; кажете, отъ дѣ взехте туй състояние?“ — г. Генадиевъ

бѣше тукъ. И азъ казахъ на г. Теодорова: „Кажете, колко пари има“. — „Не знамъ“. — Вие сериозенъ човѣкъ ли сте, като не знаете, да излизате отъ тая трибуна и да казвате: „Вие всичко туй го направихте за лични облаги?“ Че това трѣбва да се установи поне отъ доклада на анкетната комисия. То не може да се установи отъ прѣдложението на г. Краева, защото то не говори нищо; защото казвамъ ви, че то е една измислица, това е една дума вмѣната волно или неволно; ако е волно, то е една фалшификация, ако е неволно, то е една грѣшка.

Н. Сидеровъ: Вие много плачете. Да не мислите, че още сега, тази вечеръ, ще ги осждимъ? Нѣма да ги осждимъ сега.

Х. Дограмаджиевъ: Азъ знамъ твърдѣ хубаво. Ако азъ наблюдавамъ на туй обстоятелство, то е, че никой отъ васъ не може да ме опровергае, защото при всичкитѣ тѣзи нарушения, които сж констатирани, никъдъ не е констатирано, че щетата е нанесена за лична полза на министра; това никъдъ го нѣма. Оставямъ случая на г. Гудева; той е отдѣленъ случай. Тамъ вече е отдѣленъ въпросъ, да ли можемъ да осждимъ г. Гудева за тайнитѣ фондове, защото не видѣхъ да сждятъ покойния Стоиловъ: 80 хиляди лева бѣха прибрани още на 14 януарий 1899 г., когато той падна. Ами клубътъ на народната партия отъ какви пари е направенъ? Тамъ не било за лична полза, а тукъ трѣбва да има лична полза! Тогава никой не помисли да дава подъ съдъ Стоиловъ затова, че е ощетилъ държавата, защото нѣмаше лична полза. Ето това е, което искамъ да подчертая, това е, което искамъ да изтъкна тукъ.

Д. Мишевъ: Камарата, която е дошла тогава, не си е изпълнила дълга.

Х. Дограмаджиевъ: Нема ние ще го изпълнимъ? Сега, г. Теодоровъ, който гърмѣше като единъ Юпитеръ, казваше: „Вие, казва, защо говорите за вашитѣ заслуги? Кажете, виновни ли сте или не“ — като се обърна къмъ бившитѣ министри. Че навредъ е прието да се знае, съ кого имате работа, и не бѣха грѣшни хората, че описватъ какви сж били. И каза се, че каквито да бждатъ, тѣ могатъ да бждатъ осждени, защото и въ Франция сждали Лесепса, гордостта и славата на Франция въ миналия вѣкъ. Този, който корегира сътворението, този, който съедини двѣ морета, той бѣ осжденъ. Кой го осжди? Криминалниятъ кодексъ. И какво направи криминалниятъ кодексъ като осжди Лесепса? Направи ли, што законътъ да възтържествува въ Франция? Че него не викаха на съдъ, призовки не му връчиха. Вие знаете това и в. „Neue Freie Presse“ е правъ като пише по този случай уводна статия, че Франция, чрѣзъ своя криминаленъ кодексъ и чрѣзъ своя апелативенъ съдъ, понижи вѣка на Фердинанда Лесепса, който винаги ще остане въ историята на човѣчеството като гений, и че ако той успѣ при Суезъ, но не можа да разбие Кордилиеритѣ, то бѣше, защото тѣ бѣха високи: вѣрата повдига планини, но подъ условие, да не сж много високи. Но Лесепс не бѣше единъ мошеникъ. Той не сполучи и това е моралътъ, който можемъ да процитираме. Кивкито и рѣшения да се издаватъ, не можемъ да кажемъ, че Лесепс е прѣстѣпникъ. Сократъ не бѣше прѣстѣпникъ, Исусъ Христосъ не бѣше прѣстѣпникъ — тѣ сж велики пионери и труженици...

Обандатъ се: А-а-а!

Х. Дограмаджиевъ: Да, да, само гениятъ може да направи нѣщо, а бюрократията и чиновничеството искатъ да осждятъ гения, защото се е поставилъ по-високо отъ тѣхъ. Лесепса осждиха — бюрокра-

пията го осъди, а не френското право. Френската нация има вярна мисъл за туй: що е правда, що е законност.

Г-да! Мислете каквото щете, но азъ отъ своя страна мисля, че изпълнихъ своя дългъ.

Обаждаат се: Охо-о-о!

Х. Дограмаджиевъ: Азъ тъй схващамъ това. Азъ говоря вамъ и на българския народъ, защото протоколитъ, дневниците схващатъ туй, което се говори и хората ще четатъ. Българскиятъ народъ ще съди, да-ли азъ говоря глупости или говоря право, а вие нѣма защо да ме прѣсичате и да изказвате одобрение или неодобрение. Въ такъвъ единъ тържественъ случай, когато се съди единъ режимъ, хората нито ржкоплѣскайтъ, нито се смѣятъ. Азъ не можехъ ли да ржкоплѣскамъ, когато говорѣха работи, които сподѣляхъ? Но не го направихъ, защото е неприлично, защото ще бѣда съдия и защото ще гласувамъ по съвѣсть.

Азъ изпълнихъ своя дългъ, ще го изпълня и при вотирането; изпълнете и вие вашия. Всѣки отъ насъ носи отговорностъ; ние не я носимъ само прѣдъ законитѣ, но и обществото ще ни съди.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Александъръ Стамболийски.

А. Стамболийски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Нѣмахъ за цѣлъ да защищавамъ този докладъ, защото азъ не съмъ билъ въ изпитателната комисия; отъ нашата група бѣше г. Драгиевъ и би трѣбвало той да го защити, и мислѣше да го защити, но понеже той засега е неразположенъ, азъ излизамъ да кажа мнѣнието на нашата група по прѣдложението на г. Краева, което и ние приподписахме. На г. Драгиева, може-би, ще се падне случай другъ пътъ да псприказва по този въпросъ. Като е така, азъ ще бѣда свършено кратъкъ и заради туй, защото всичко, което трѣбваше да кажа, се прѣмле отъ г. г. прѣждеговорившитѣ оратори; нѣма защо да приповтарямъ онова, което е казано; нѣма и да защищавамъ доклада на анкетната комисия, защото онѣзи, които говориха досега, много добръ го защитиха.

Азъ, като слушателъ на прѣбирнитѣ и на двѣтъ страни, понеже приближава моментътъ ние да вземемъ извѣстно рѣшение, да дадемъ или не ходъ на прѣдложението на г. Краева, дълженъ съмъ да си кажа мнѣнието, да резюмирамъ онова, което ще ме накара да гласувамъ или не за даване ходъ на прѣдложението.

Повдига се въпросъ отъ тукъ стоящитѣ господа по-рано, че анкетната комисия би трѣбвало да се допита и до тѣхъ, когато е събирала своитѣ свѣдѣния. Г. Дограмаджиевъ се спрѣ на този въпросъ. Г. Данаиловъ отговори на бившия министъръ Генадиева; той каза, че ние не прѣслѣдваме личности, а искаме да узнаемъ какъвъ е билъ режимътъ на бившето управление. Струва ми се, че г. Данаиловъ грѣши по този въпросъ. Нѣмаше нужда ние да проучваме режима на бившето управление. Та той е проученъ отъ цѣлото българско общество и отъ насъ всѣки си е съставилъ убѣждение, и убѣждение съвършено право, за режима на стамболовиститѣ: той е билъ дворцовокотерненъ режимъ. Какво ще му проучвашъ? Най-типични прѣдставители на тоя режимъ сѣ стамболовиститѣ; като се каже „стамболовщина“, разбира се дворцовокотерненъ режимъ, а щомъ като кажешъ дворцовокотерненъ режимъ, можешъ да си прѣдставишъ какъвъ е той. Той е съпроводенъ винаги съ беззакония, съ кражби, съ произволи, съ подтисничество и пр. и пр. Ние знаехме, че имаше дворцовокотерненъ режимъ, но искаме да

хванемъ проводницитѣ на този режимъ — най-типичнитѣ, най-яркитѣ проводници на този режимъ, отговорнитѣ отъ тѣхъ за този режимъ, прѣдставителитѣ на изпълнителната властъ. Кои бѣха тѣ? Тѣхъ знае цѣлото общество, знаемъ ги и ние — Петковъ, Рачо Петровъ, Савовъ, Генадиевъ, Халачовъ, Д. К. Поповъ, Лазаръ Паяковъ и т. н. Тѣзи личности ние искаме да прѣслѣдваме; собствено не тѣхъ, а дѣлата имъ. Ще ми кажатъ: сѣ едно е — не по вратъ, а по шия. Въ всѣки случай ние искаме да се доберемъ до доказателства, че дѣйствително е съществувалъ единъ котерненъ режимъ и че е потрѣбно да се потърси смѣтка на този режимъ — не за да унищожимъ стамболовската партия, . . .

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Тя сама се унищожи.

А. Стамболийски: . . . животътъ самъ ще я унищожи, но за да прѣдотвратимъ съществуванетоъ за въ бѣдѣще на подобни режими. И това, което правимъ, недѣйте мисли, г. Дограмаджиевъ, че развращава народа; напротивъ, ние съ това спомогаме за възпитанието на този народъ. Ние, като подемаме туй дѣло, заставаме този народъ да търси смѣтка и на бѣдѣщитѣ прѣдставители на изпълнителната властъ; същеврѣменно пъкъ даваме урокъ на всички, на настоящи и бѣдѣщи министри, да си отварятъ очитѣ, когато ще управляватъ страната. Та, ние и сега, когато разискваме този въпросъ, когато рѣшаваме този въпросъ, недеморализираме, а възпитаваме.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ трѣбва да благодаря на г. министъръ-прѣдседателя, че взе думата и каза своето мнѣние по най-принципиалния, по най-щекотливия въпросъ и даде едно освѣтление такова, което трѣбва да иматъ народнитѣ прѣдставители, защото по-рано всички оратори, които взеха думата, различно разбираха тѣзи принципиални въпроси; а поговорката казва: „Не питай учило, а питай патило“. Г. Малиновъ, който е врѣлъ и кинѣлъ въ тая работа, трѣбваше още по-рано да вземе думата, за да даде нѣкои и други обяснения, защото и изпитателната комисия се е спирала на неговата рѣчь и на рѣшенията на първия държавенъ съдъ. Г. министъръ-прѣдседателътъ се спрѣ на въпроса: може ли да се смѣта нарушението на законитѣ за нарушение на конституцията? И казва: може. Тѣй разбира въпроса и г. Теодоровъ; и той казва: каквото и да е нарушение на единъ законъ, то е и нарушение на конституцията. Но азъ се питахъ, ако така ние изтъкуваме работата, възможно ли е да се намѣри министъръ въ България, който да не наруши нѣкой законъ въ страната, при това гѣмжило на закони и закончета; възможно ли е, питамъ се, нѣкой министъръ да не наруши нѣкой законъ? Ами често пакти не ще има средства да приложи единъ законъ, и то е сѣ едно — нарушение на този законъ. Възможно ли е единъ министъръ, който нарушава, напр., закона за осигуряване на добитъка, да подведе подъ углавна отговорностъ, да го считате, че е нарушилъ конституцията? Азъ не вѣрвамъ. Ако така бихме възприели разрѣшението на този въпросъ, не вѣрвамъ да се намѣри министъръ въ България, който не ще бѣде изправенъ прѣдъ държавния съдъ. Тѣй че, потрѣбно е още едно допълнение, едно разяснение. Какво казва г. министъръ Малиновъ? Да, казва, когато има нарушение систематическо на законитѣ въ страната, нарушава се и конституцията, когато има нарушение само на единъ законъ, може да бѣде нарушена и конституцията, но кога може да има углавна отговорностъ? Когато това нарушение е станало за лична облага на този, който нарушава закона, или пъкъ за облага на неговата партия, на неговитѣ близки. Тѣй като погледнемъ на работата, лесно вече ще си уяснимъ по-нататъкъ какъ да се разрѣши въпросътъ, който е сложенъ прѣдъ насъ.

Послѣ, имаше и другъ въпросъ: може ли да има право една камара, да възбужда углавно прѣслѣдване противъ извѣстни министри, които сж нарушили извѣстенъ законъ или конституцията, слѣдъ като друга камара е узаконила това рѣшение? Изтъкува се, че може. Може, казватъ господата, може, казва и г. Малиновъ, извѣстна камара да е взела рѣшение, чрѣзъ което да се покрива нарушението на законитѣ на извѣстни министри и съ това да се снесе една отъ отговорноститѣ — политическата, но углавната стои открита. Докога ще бѣде открита? И това е пакъ единъ въпросъ. Но защо да стои открита тая углавна отговорностъ? И г. Дограмаджиевъ спори; той привежда факти. Каза се още отъ тѣзи, които защищаватъ тази теза, че ако въ сѣщото прѣдложение, съ което се иска одобрението на извѣршения отъ министритѣ актъ, сж дадени уважителни мотиви, възъ основа на чл. 47, и е разисквано върху това, може да се заличи и углавната отговорностъ. Кой знае, да-ли туй ще може. Азъ мисля, че не би трѣбвало така да разсѣждаваме. Ако можеше да смѣтаме и углавната отговорностъ покрита, тогава ако въ сѣщата камара е повдигнатъ този въпросъ, и чрѣзъ извѣстно прѣдложение, подобно на Краевото, се е разисквало по него и камарата намира, че не трѣбва да се дава ходъ на такова едно прѣдложение, въ такъвъ случай трѣбва да се счита, че и углавната отговорностъ е покрита. Тѣй трѣбва да се разбира. Ако ние, ей сега, или утрѣ кажемъ, че не трѣбва да се възбужда углавно прѣслѣждане срѣщу бившитѣ министри, мисля, че нито една камара занаярѣдъ не би имала право да допуска такова едно прѣдложение — въпросътъ се свършва, макаръ и да не е изгубило давностъ прѣстѣплението или беззаконието, което е извѣршено отъ единъ бившъ министъръ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ искахъ да си уясня тия въпроси, прѣди да си дамъ мнѣнието, виновни ли сж бившитѣ министри или не, и въ туй отношение много спомогна г. министъръ-прѣдседателъ. Какви обвинения се хвърлятъ върху бившитѣ министри? Азъ ще се спра върху обвиненията на всѣки единъ отъ тѣхъ, защото за различнитѣ лица, има и различни обвинения.

Най-напрѣдъ г. д-ръ Шишмановъ даде своитѣ объяснения. Ние, па и изпитателната комисия, па и вносителъ на прѣдложението, го винимъ въ това, че той е участвувалъ въ оня кабинетъ, който е суспендираа извѣстни членове отъ закона за чиновницитѣ; ние го винимъ, че съ това свое дѣяние е нарушилъ чл. чл. 43 и 44 отъ конституцията и, съгласно чл. 155 отъ сѣщата конституция, ние базираме нашето обвинение противъ него. Той не ни прѣдстави онѣзи доказателства, които другитѣ министри прѣдставиха; той не се позова на нѣкои външни и вътрѣшни опасности за отечеството; не, той призна прѣстѣплението си, но той ни каза, че не е разбиралъ отъ тая работа; той призна, че е профанъ по тѣзи въпроси и моли за прошка. Мнозина отъ г. г. народнитѣ прѣдставители казватъ: не би трѣбвало да се извинява единъ министъръ съ незнанието на законитѣ въ страната, както не е извинение за единъ гражданинъ въ България това, че не билъ знаааъ законитѣ. Но, г. г. народни прѣдставители, ние не сме сѣдии, ние сме хора, може да се намѣрятъ между насъ и такива, които да оправдаятъ г. Шишманова. Би трѣбвало той заедно съ всичкитѣ други да отговаря; той е длъженъ да знае законитѣ, още повече, фактитѣ, че той се е противопоставяаъ на това беззаконие, показва, че е знаааъ малко нѣщо. Сѣ пакъ може да се смегчи неговата вина. Ако биха се намѣрили даже и другитѣ министри, да признаатъ своето прѣстѣпление, своето беззаконие и да искатъ прошка, азъ вѣрвамъ, че мнозина ще се намѣрятъ, които да имъ подадатъ ръка,

да ги опростятъ. Ако биха били тѣ доблестни, както покойниятъ Лазаръ Паяковъ, азъ вѣрвамъ, че всѣки би имъ опростилъ, но азъ не вѣрвамъ, че тѣ ще иматъ куража да се самопризнаатъ.

Всички доказваха, г-да, че външна или вътрѣшна опасностъ, когато е суспендирааъ законътъ за чиновницитѣ, не е имало и не могатъ да се позоватъ, нито единъ отъ министритѣ, на чл. 47 отъ конституцията. Като е така, това беззаконие си остава открито и ние можемъ да възбуждаме само по него, ако само то сѣществуваше, углавно прѣслѣждане: тукъ не сж нарушени нѣкои и други закони, тукъ прѣко се нарушава самата конституция.

Вториятъ отъ министритѣ е г. д-ръ Гудевъ. Той даде писмено своитѣ объяснения и вие чухте, въ що се състоятъ неговитѣ объяснения. Той казва: „Азъ нѣмамъ право да давамъ отчетъ, кѣдъ сѣмъ похарчилъ безотчетнитѣ фондове“. Той е правъ, като отговаря така, но ние не викаме г. Гудева да ни каже, кѣдъ е похарчилъ безотчетнитѣ фондове; ние го викаме да го питае, защо ги е вземалъ и употребилъ за своя лична полза; ние знаеаъ кѣдъ сж похарчени вече, ние знаеаъ, че си е изплатилъ борча, че си е направилъ къща, че си е купилъ цѣнни книжа и пр., ние знаеаъ, че сж вземени отъ него и сж похарчени за негова лична потреба, и затуй го викаме да ни каже, защо ги е вземалъ. Той не може да се оправдава или да стои задъ нѣкои и други членове отъ нашитѣ закони и да казва, че нѣма право да дава отчетъ за тия безотчетни фондове. Тѣзи безотчетни фондове не се отпускатъ лично нему, както твърдятъ стамболовиститѣ, както твърди не само г. Гудевъ, ами и г. Панайотовъ и всички — азъ сѣмъ чуаъ да го твърдятъ; тѣ искатъ да изтъкнатъ, че безотчетнитѣ фондове се даватъ като възнаграждение на самия министъръ и той има право да ги употребява като своя заплата; това не е вѣрно; не могатъ да се спасяватъ така, не можемъ да вземемъ за уважителни объясненията на г. Гудева и ние сме прави да възбудимъ углавно прѣслѣждане противъ него, като човѣкъ, който вече явно е заграбилъ, не злоупотребилъ, а заграбилъ държавни срѣдства.

Другиятъ бившъ министъръ, който дава писмени объяснения, е г. Иванъ Халачовъ. Азъ не знааъ, да-ли помните, какви бѣха тия объяснения. Азъ не вѣрвамъ, че и той самъ имъ вѣрва. И той не е ималъ куража да дойде да ги даде тукъ, а писмено ги изпрати. Въ какво се обвинява този човѣкъ? Г. Данаиловъ вчера изтъкна неговитѣ прѣстѣпления. Г. Даневъ сѣщо се спрѣ на тѣхъ. Този човѣкъ съ измѣнението на трасето на желѣзнопатната линия Девня—Добричъ и съ закъснѣнието на рѣшението на Министерския сѣвътъ да се измѣни това трасе така, както иска прѣдприемачътъ, докато се измине дадениятъ срокъ, е далъ право на прѣдприемача за рекламации, които коштуватъ на държавата 1½ милиона лева. Ние имаме всичкото право да подозираме, че той е направилъ това съ цѣль за лична облага; имаме всичкото право да подозираме, защото отъ друга страна знаеаъ, че и по-нататъкъ сѣщиятъ бившъ министъръ е постигналъ пакъ така за инсталацията на водно-централно отопление въ двореца. Той е направилъ единъ скандалъ, който въ никои страна не сѣществуваша — даже и самиятъ държавенъ глава, както анкетната комисия намира, и той се е възмутилъ отъ тази сдѣлка — като е оцетилъ хазната съ нѣколко стотини хиляди лева. Значи и противъ този министъръ ние имаме право да възбудимъ углавно прѣслѣждане и да го изправимъ прѣдъ държавенъ сѣдъ. За да подозираме, че всичко това е вършилъ съ цѣль за лична облага, служатъ ни още и фактитѣ, които въ края на доклада сж дадени отъ г. г. анкеторитѣ. Тѣ казватъ: „Иванъ Халачовъ, прѣди да дойде на властъ, е ималъ нѣколко хиляди лева задължения, а днесъ е притежателъ на извѣстни богатства“, и допуае това, защото не може единъ човѣкъ да

општи държавата изединъ пътъ съ 1½ милиона лева, ако той нѣма прѣстъ въ тѣзи пари, ако той не взема участие въ тѣхъ.

Противъ г. д-ръ Никола Генадиевъ, защо ние искаме да възбудимъ углавно прѣслѣждане? Той е билъ единствениятъ юристъ въ бившия кабинетъ, както самъ призна; той е зналъ, какви сж послѣдствията, когато е тѣпкалъ законитѣ на страната; ние го винимъ за това, че той е участвувалъ въ общото беззаконие на тогавашния кабинетъ, при потѣпкването на закона за чиновницитѣ, ние го винимъ още за това, че той е участвувалъ въ онова грозно прѣстѣпление, когато Министерскиятъ съвѣтъ е взелъ рѣшение чисто и просто да се дадатъ на министъръ-прѣдседателя г. Рачо Петровъ 748.500 л., по ликвидацията на линията Радомиръ—Кюстендилъ—турската граница; ние го винимъ още за това, че този ловѣкъ юристъ не се е посвѣнилъ съ доклада до Министерския съвѣтъ да иска суспендирането на чл. чл. 40 и 41 отъ закона за търговетѣ, и съ това той е развързалъ ржцѣтъ на бившия директоръ на статистиката да прави прѣбогѣми и прѣотвратителни прѣстѣпления и беззакония. Има и други обвинения противъ г. Генадиева, задѣто е опетилъ казната, но достатъчни сж само тѣзи, които изброихъ, да рѣшимъ, щото да се възбуди углавно прѣслѣждане противъ него. Той дава обяснения, той даже се постави така, сѣкантъ, че играе ритни-шалка съ доклада, и който не бѣше челъ доклада, можеше да си състави убѣждение, че всичко въ него е оборено, но той направи това, като ловѣкъ адвокатъ; той заобиколи всички ония работи, които го уличаватъ въ прѣстѣпление и противъ които не може да каже нищо, а взема работи, за които мимоходомъ е казано тукъ, за които не го обвиняватъ, за които нѣма да се възбужда углавно прѣслѣждане противъ него. Все пакъ, азъ съмъ слушалъ г. Генадиева да приказва и другъ пътъ, но много краснорѣчиво; азъ го смѣтахъ за единъ отъ прѣвѣти оратори въ България, но тукъ, когато даваше обяснения, менъ ми се видѣ доста слабъ, защото асж е мѣчно да защищавашъ една крива кауза. И така, противъ г. д-ръ Генадиева ние имаме право да възбудимъ углавно прѣслѣждане, поради тѣзи прѣстѣпления, поради тѣзи беззакония, които изтъкнахъ; той не ги опроверга и не вѣрвамъ да успѣе да ги опровергае.

Генералъ Рачо Петровъ. За какво го обвиняваме него? Обвиняваме го по сжщитѣ онѣзи прѣстѣпления, по сжщитѣ ония беззакония, поради които обвиняваме г. д-ръ Шишманова и г. д-ръ Генадиева — по суспендирането на закона за чиновницитѣ и по участието му въ онуй министерско засѣдание, въ което се е рѣшило да му се дадатъ нѣколко хиляди лева отъ държавната хазна; обвиняваме го по всички онѣзи общи прѣстѣпления, които сж извършени отъ бившия кабинетъ; обвиняваме го още и по аферата Шарлъ — не по аферата Жанъ, ами по аферата Шарлъ; по аферата Жанъ обвиняваме г. генералъ Савовъ — или да ни даде обяснения по тази афера, защо е вземалъ той 75.000 л. подкупъ; защото този подкупъ е вземанъ съ цѣлъ да се опети държавната хазна или интереситѣ на държавата. Наистина, противъ тази афера имаше заведено дѣло; не можа да се докаже; тя се прикри, но когато той говорѣше за нея, азъ видѣхъ тукъ г. Лянцева и други сегашни министри да се подсмиватъ, а тѣ се подсмиватъ, защото много нѣщо знаятъ: тая копирна книга, историческата копирна книга на Киселова, сѣ трѣбва да я знаятъ; тя ще излѣзе единъ день, но и сега, безъ нея, ако въ бѣдѣще имаме единъ вторъ държавенъ сждъ, може да хване за яката г. Рача Петровъ. По тази афера е имало цѣла брошура въ печатницата на в. „Дневникъ“, и досега тукъ-тамъ има откъслечи, запазени у извѣстни лица, и може да се намѣри; ако самитѣ лица, самитѣ словослагатели се приведатъ

за свидѣтели, сѣ ще се долови нѣщо, па може и г. Лянчевъ и други да спомогнатъ въ туй отношение, защото Киселовъ, доколкото ми се струва, бѣше демократъ.

И. Хаджиевъ: И още е.

А. Стамболийски: Въ какво обвиняваме другиятъ бившъ министъръ — г. генералъ Михаилъ Савовъ? Човѣкъ не може така бързо да формулира обвинението му, просто може да се каже: обвиняваме го, защото този човѣкъ е министерствувалъ, като-чо-ли се е намилралъ въ Патагония, не е зачиталъ абсолютно никакъвъ законъ, когато е управлявалъ своето министерство; той се е ръководилъ отъ едно отдавнашно окръжно ли го кажете, циркуляръ ли го кажете, не е даже на г. Саллабашева, ами на неговия секретаръ; този човѣкъ, сигурно, си е мислилъ, че и сегашното му министерствуване трѣбва да бѣде таково, каквото е било и по-раншното: той не е зачиталъ нито закона за отчетността по бюджета, нито закона за търговетѣ, ами, както каза г. Теодоровъ, се е прѣвърналъ на една тържна комисия. И когато го обвинявахъ, че е доставилъ материяли на сжща цѣна, и негодни, той си умиваше ржцѣтъ, като Пилатъ и казваше: „Имаше комисии, тѣ да си сж отваряли очитѣ, азъ не съмъ гледалъ книгата, не съмъ давалъ резолюции, не мога да отговарямъ“. Ами, г-да, ако въ тѣзи комисии, когато изработвахъ поемнитѣ условия, когато одобрявахъ този материялъ, се случеха хора на особено мнѣние и тѣзи хора именно да бѣха прави, болшинството отъ комисията да бѣдатъ подкупени и да излагатъ интереситѣ на страната, бива ли министърътъ да не бѣде отговоренъ? Той бѣ длъженъ да се взира, и той не казва истината, когато ни казва, че не се е взиралъ. Знаемъ, каква е централизацията въ Военното министерство; знаемъ, че всичко и за най-дребнитѣ нѣща зависи отъ министра. Но азъ узнахъ, г. г. народни прѣдставители, че този човѣкъ не казва истината, когато се докосна до единъ боевъ материялъ, по който е ставало тукъ интерпелация отъ мене и отъ други прѣдставители. Той се докосна до прословутата мина Соте-Харле и ни просто излъга. Той каза, че тамъ е одобрена само мината Соте-Харле, а другата мина, Гренхамъ, не е одобрена, когато въ протокола на комисията се казва, че тѣзи мини сж еднакви, даже Гренхамъ е по-добра отъ Соте-Харле; че и ромѣнското правителство е доставяло отъ сжщата мина и, че сжщата фабрика, която фабрикува тѣзи мини, дава 10 парчета отъ тѣзи мини на разположение на правителството, за да направи опити. Всичко това се знае, а той какво казва? — „Комисията само това одобри, и азъ нѣмаше какво да се противопоставямъ“. Като чухъ тѣзи негови обяснения по този въпросъ, който е извѣстенъ на мене, па и на мнозина, разбрахъ, доколко вѣрни ще му бѣдатъ обясненията и по другитѣ точки.

И така, г. г. народни прѣдставители, ние обвиняваме бившия министъръ Савовъ, че систематически е опетявалъ интереситѣ на страната; нѣщо повече, той е извършилъ грозно прѣдательство, защото, поради тѣзи лични облаги, той е позволилъ, далъ е възможность, далъ е поводъ на фабриктѣ да доставятъ негодни материяли. Каквито ще заслуги той да ни казва, че има въ миналото си, за тѣзи прѣстѣпления, които той е извършилъ ватрѣ въ петъ години, заслужва да се възбуди углавно прѣслѣждане противъ него.

За другитѣ министри — Лазаръ Паяковъ, Димитъръ Петковъ, Д. К. Поповъ — нѣма защо да приказвамъ.

Н. Мирски: Богъ да ги прости.

А. Стамболийски: Докладътъ довольно приказва за тѣхъ; както каза г. Мирски — Богъ да ги прости, и

има защо да ги прости. Тъ се спасиха отъ държавния съдъ. Ако бѣха живи, много нѣща можехме да си уяснимъ; можехме да си уяснимъ, тогава, откъдѣ-накъдѣ единствениятъ юристъ въ бившия кабинетъ се тупа въ гърдитѣ и казва: „Покажете ми, какъдѣ съмъ оцетилъ хазната; покажете ми, дѣ съмъ заграбилъ азъ крупна сума. Недѣйте ми сочи 5, 10, 20 хиляди. Това единъ министъръ въ България не може да направи, не може да се унижава дотамъ“. Ако бѣха, казвамъ, живи тѣ, можехме да узнаемъ много нѣщо и за него, и за тѣхъ.

Г. г. народни прѣдставители! И така, ние имаме всичкото право да възбудимъ углавно прѣслѣждане противъ бившитѣ министри. Насъ ни обвиниха, че сме имали прѣдубѣждение за беззаконията на бившитѣ министри и просто сме прѣдрѣшавали въпроса. Ние не прѣдрѣшаваме въпроса за сѣденето на бившитѣ министри, но че сме имали убѣждението, какво тѣ сж вършили прѣстѣпления, това е вѣрно, това не можемъ да откажемъ. Цѣлото българско общество е убѣдено, че тѣ сж вършили прѣстѣпления; цѣлото българско общество знае, че тѣзи послѣдни голтаци прѣди да дойдатъ на властъ, днесъ сж милионери въ България; цѣлото българско общество знае, че богатствата имъ сж отъ грабежъ — това нѣма защо да го криемъ.

А. Христовъ: Г. Дограмаджиевъ оспорва тѣхнитѣ богатства.

А. Стамболийски: Обвиниха ни още, че ние по лична омраза сме подписали прѣдложението за тѣхното сѣдене. Г. г. народни прѣдставители! Кой знае, но азъ за себе си казвамъ, че никаква лична омраза не ме е ръководила, когато подписахъ това прѣдложение. Прѣди всичко, мнозина отъ тѣхъ азъ не познавамъ и нѣма защо да ги мразя, защото, асжъ, какъ да ви кажа, азъ не мога да мразя отдѣлни личности, най-вѣрния си противникъ не мога да мразя; това може да бѣде порокъ за мене, но това могатъ да кажатъ и монѣ другари, че отъ лична омраза спрѣмо тѣзи хора азъ не съмъ подписалъ прѣдложението. Ние щадимъ престижа, ние щадимъ реномето на всѣки държавенъ мажъ въ България, на всѣки единъ общественъ дѣецъ, защото знаемъ какъвъ трудъ, каква мжка, какви срѣдства харчи единъ общественъ дѣецъ, за да си създаде извѣстно реноме въ това общество; знаемъ на какви неправди, на какви атаки, на какви несправедливи удари често пада той е подложенъ, и понеже и ние имаме скромната претенция да боравимъ съ обществени работи и ние сме човѣци както и тия, които сж изправени прѣдъ насъ тукъ да отговарятъ за своигѣ дѣла, ние, казвамъ, щадимъ тѣхното човѣшко достоинство, тѣхното реноме, тѣхния престижъ. Но, когато ние се убѣдимъ, че тѣзи хора сами не сж щадили своята честъ, своя престижъ, своето човѣшко достоинство, когато сме убѣдимъ, че тѣ не сж щадили не само своята честъ, ами и честта на България и нейнитѣ интереси, ние нѣма защо да се свѣнимъ, нѣма защо да скѣпимъ за тѣхната поругана честъ. Не. Ние сме свободни да изпѣлимъ нашия дългъ, когато имаме такива неопорими доказателства, че тѣ сж вършили прѣстѣпни дѣяния, ние спокойно можемъ да дадемъ, и трѣбва да дадемъ, ходъ на прѣдложението на г. Краева. Като човѣци, ние можемъ да съжаляваме, че тѣзи хора така бързо се подхлъзнаха, и така скоро паднаха; като християни, ние можемъ да имъ окажемъ извѣстно снисхождение; като граждани, ние можемъ да се срамуваме само, че сме граждани на една страна, въ която петъ години наредъ сж ставали такива прѣстѣпни дѣяния; ние можемъ да се чувствуваме унижени прѣдъ себе си, че сме граждани на България, че сме подданици на България; като депутати, обаче, когато имаме такива факти прѣдъ

насъ, ние имаме всичкитѣ права и длѣжности да подозираме тѣзи хора и да искаме да възбудимъ углавно прѣслѣждане противъ всички бивши министри, за които ей сега, прѣди малко, говорихъ.

Това е нашата дума.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Манолъ Златановъ.

Обаждатъ се: Нѣма го.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Иванъ Хаджиевъ.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ подписалъ прѣдложението и бихъ искалъ да се изкажа тукъ по този въпросъ. Отъ всичко това, обаче, което се каза досега, и отъ онова, което докладътъ съдържа, за мене, разумѣва се, е ясно, че ние ще дадемъ, и трѣбва да дадемъ, по-нататѣкъ ходъ на прѣдложението на г. Краева. Има нѣкои отъ господата, които сж извършили открито прѣстѣпления за лични облаги, за лична користъ; има нѣкои, които сж извършили и политически прѣстѣпления. На г. Краевото прѣдложение, казвамъ, ние ще дадемъ ходъ и ще изберемъ 12-членна комисиия. Колкото се касае до въпроса, какъ гледамъ на тия прѣстѣпления, какъ гледамъ на политически прѣстѣпления, и за кое отъ тѣхъ азъ поддържамъ, че обвиненитѣ трѣбва да бѣдатъ дадени подъ съдъ и за кое не, азъ се надѣвамъ, че ще имамъ възможностъ да се изкажа по него; ще мотивирамъ това, когато дойде врѣме да гласуваме за даването или недаването имъ подъ съдъ. Понеже сега гласътъ ми не работи, азъ не мога да се изкажа. Поддържамъ прѣдложението да се избере 12-членна комисиия. Разумѣва се, че за нѣкои отъ г. г. министритѣ, понеже се визиратъ само за политически прѣстѣпления, има мнѣние, че бихме могли, или собствено за себе си казвамъ, че бихъ могълъ да вдигна ръка да бѣдатъ тѣ освободени, но за другитѣ — не. Напр., за двама отъ министритѣ, тѣй, както се е сложила досега работата, азъ мисля, че тѣ сж извършили само политически прѣстѣпления и за тѣхъ моето мнѣние е, че всѣко едно политическо прѣстѣпление се закрива или се приема отъ онова Народно събрание, което се е нагърбило да вземе едно рѣшение, съ което да го одобри. Но що се касае за прѣстѣпленията отъ такъвъ характеръ, каквото е онова на г. Рача Петровъ, каквито сж онѣзи на г. Савова и на други нѣкои отъ неговитѣ другари, това сж прѣстѣпления, които само държавниятъ съдъ може да разгледа.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Дебатитѣ по разглеждане прѣдложението на шуменския народенъ прѣдставителъ г. Краевъ, се приключиха съ изказването и на послѣдния ораторъ. Остава г. г. бившитѣ министри, ако искатъ нѣкои отъ тѣхъ, да допълнятъ обясненията си.

Има думата г. министъръ-прѣседателъ.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! За утрѣ ще имаме сѣщия дневенъ редъ. Считаю, обаче, че дебатитѣ по въпроса, който ни интересува, сж привѣршени. Споредъ закона за сѣдене министритѣ, послѣдната дума ще иматъ г. г. бившитѣ министри, които сж призвани тукъ да дадатъ обясненията си.

Моля, обаче, за утрѣ да се гласува и слѣдующиятъ дневенъ редъ: слѣдъ изчерпването на въпроса за даване или не подъ съдъ г. г. бившитѣ министри, да се гласува прѣдложението за $\frac{2}{12}$ отъ кредита за заплатитѣ по извънредния бюджетъ, и второ,

²/₁₂ отъ кредититѣ по разнитѣ фондове и пр. И съ това ще свършимъ.

Д. Драгиевъ: На три четения ли ще мине?

Министъръ-председателъ А. Малиновъ: Не, рѣшеніе се взема. Тѣй е било по този правилникъ и въ 1910 г. Азъ правихъ справка; това е прѣдложение, по което камарата ще вземе рѣшение за ²/₁₂ само, а бюджета ще вотираме на три четения. И съ това ще изчерпимъ работата си прѣди празниците.

Ако можемъ, г. г. народни прѣдставители — не мога да кажа положително — да имаме едно засѣдание, дверимъ затворенимъ, да изслушае доклада на господата, които бѣха натоварени да провѣрятъ неприкосновения запасъ на армията. Ако имаме врѣме, ще ги изслушае, ако не — ще остане слѣдъ празниците. Засѣдание ще имаме утрѣ въ 2 ч. слѣдъ обѣдъ.

Н. Козаревъ: Да засѣдаваме и прѣди обѣдъ, та да свършимъ.

Министъръ-председателъ А. Малиновъ: Ще видимъ. За утрѣ, обаче, ще продължимъ това, което наредихме.

Н. Козаревъ: Азъ моля да имаме засѣдание утрѣ прѣди обѣдъ въ 10 ч., за да можемъ да свършимъ порано.

Министъръ-председателъ А. Малиновъ: Може-би слѣдующия день да имаме засѣдание прѣди обѣдъ. Сега, понеже и г. г. бившитѣ министри се готвятъ, дайте имъ възможность да се приготвятъ за утрѣ.

Председателствующъ Н. Гимиджийски: Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ направеното прѣдложение отъ г. министъръ-председателя, щото утрѣ да имаме засѣдание въ 2 ч. слѣдъ обѣдъ, съ прѣдложения отъ него дневенъ редъ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събраніето приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 10 ч. 38 м. вечеръта)

Прѣдседателствующъ подпрѣдседателъ: **Н. Гимиджийски.** Секретаръ: **Г. Копринаровъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: **Т. Гължбовъ.**